

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2013 - ΕΤΟΣ ΣΤ' - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 21
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ 5 ΕΥΡΩ - ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 15 ΕΥΡΩ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

Ιδιοκτησία

Εταιρεία Μελετών Ιστορίας
και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας

Ιδρυτής - Σύμβουλος Έκδοσης
π. Αθανάσιος Βουδούρης

Εκδότης

Εμμανουήλ Ξυνάδας
(Πρόεδρος Δ.Σ. Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

Διευθύντρια

Ολυμπία Μπέτσα
(Πρόεδρος Επιτροπής "Χρονικών")

Αρχισυνταξία - Ηλεκτρονική σελιδοποίηση

Νικόλαος Βουδούρης
(τηλ. 6942.982.745)

Επιτροπή των «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

Ολυμπία Μπέτσα
Χάιδω Τζήκα - Μπατσαρά
Νικόλαος Βουδούρης
Ιωάννα Ζιώγα
Αναστασία Ταναμπάση

Φιλολογική Εποπτεία
Μάριος Σπυρόπουλος

Γραφεία

Δ.Δ. Φυτειάς Δοβρά Τ.Θ. 149, Τ.Κ. 59100

τηλ: 6946.901.531 - 6942.982.745

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μέρους ή
ακέραιων κειμένων, αν αναφέρεται η πηγή

Τα επώνυμα άρθρα εκφράζουν μόνο την
άποψη του συντάκτη τους

· Όσοι επιθυμούν να γίνουν μέλη της «**Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας**» μπορούν να επικοινωνούν στο τηλέφωνο: **6946.901.531**

· Η αποστολή άρθρων, μελετών, επιστολών, σχολίων, προτάσεων, παρατηρήσεων κ.α. για δημοσίευση στα «**ΧΡΟΝΙΚΑ**», γίνεται τόσο στην ταχυδρομική διεύθυνση της Ε.Μ.Ι.Π.Η., όσο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση **xronika_emipi@yahoo.gr** με την ένδειξη: Για τα «**Χρονικά**» (Τα άρθρα δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τις 5 σελίδες Α4 με μονό διάστιχο και μέγεθος γραμματοσειράς 12 στ. Δημοσιεύματα ή άρθρα με επιστημονικό υπόβαθρο θα πρέπει να συνοδεύονται από παραπομπές και ενδεικτική βιβλιογραφία).

· Η έκδοση των «**ΧΡΟΝΙΚΩΝ**» στηρίζεται αποκλειστικά σε συνδρομές μελών και φίλων της **Ε.Μ.Ι.Π.Η.**, για τον λόγο αυτό, ζητούμε την οικονομική υποστήριξή σας. Για την προβολή της επιχείρησής σας μέσα από τις σελίδες των «**ΧΡΟΝΙΚΩΝ**», καθώς και για τις χορηγίες σας υπέρ της έκδοσης του εντύπου, καλέστε στο **6946.901.531**

· Ο **τραπεζικός λογαριασμός** της Εταιρείας, όπου ο καθένας μπορεί να καταθέτει τις προσφορές του, είναι: **Eurobank 0026-0077-12-0200673505**

Κυκλοφορούν από την Ε.Μ.Ι.Π.Η.
οι Τόμοι 1ος έως 3ος του Επιστημονικού Περιοδικού

Μελετήματα Ημαθίας

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ
(Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΗΜΑΘΙΑΣ

Έτος Α'
Τόμος 1 (2009)

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟ Χ. ΧΙΟΝΙΑΗ

Μάρτιος 2009

Περιλαμβάνουν επιστημονικές μελέτες
σχετικές με την ιστορία και τον
πολιτισμό της Ημαθίας.

Σημεία διανομής (Βέροια)

- * Βιβλιοπωλείο «**Πυρινός**» Βενιζέλου 50
- * Βιβλιοπωλείο «**Επίκαιρο**» Βενιζέλου 36
- * Ταχ/κά (αντικαταβολή+ έξοδα αποστολής)

Τιμή τόμου: 25 ευρώ

Πρακτικά Α' και Β' Επιστημονικής Ημερίδας Τοπικής Ιστορίας

Κυκλοφορούν από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. τα Πρακτικά της Α' και Β' Επιστημονικής Ημερίδας *Μιλάμε για τη Βέροια του 20ου αιώνα*, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το 2011 και το 2012.

Στους τόμους των Πρακτικών δημοσιεύονται εισηγήσεις με θέματα σχετικά με τις υπό εξέταση περιόδους (1890 - 1910 Στο λυκόφως της Οθωμανικής περιόδου και 1910 - 1925 Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος).

Σημεία διανομής (Βέροια):

Βιβλιοπωλείο «Πυρινός» (Βενιζέλου 50),

Βιβλιοπωλείο «Επίκαιρο» (Βενιζέλου 36)

Ταχυδρομικά με αντικαταβολή
(τηλ. παραγγελιών 6946.901.531)

Τιμή τόμου: 15 ευρώ

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΗΜΑΘΙΑΣ

Έτος Α'
Τόμος Ι (2009)

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

Βέροια 2009

Κυκλοφορούν οι Τόμοι 1ος - 3ος του Επιστημονικού Περιοδικού

Μελετήματα Ημαθίας

Περιλαμβάνουν επιστημονικές μελέτες σχετικές με την ιστορία και τον πολιτισμό της Ημαθίας.

Σημεία διανομής (Βέροια)

Βιβλιοπωλεία «Πυρινός» Βενιζέλου 50 & «Επίκαιρο» Βενιζέλου 36

Ταχυδρομικά με αντικαταβολή + έξοδα αποστολής

Τιμή πώλησης: 25 ευρώ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

δ. Αθανασίου Γ. Βουδούρη

«Ο Βεροιώτης ιερομόναχος Μελέτιος Κωνσταμονίτης και η περιοδεία του στη Ρωσία (1862 - 1869)»

Κυκλοφόρησε από την Ε.Μ.Ι.Π.Η., στην εκδοτική σειρά «Πηγές και Μελέτες Ιστορίας και Πολιτισμού της Ημαθίας», η μελέτη του δ. Αθανασίου Γ. Βουδούρη, με τίτλο «Ο Βεροιώτης ιερομόναχος Μελέτιος Κωνσταμονίτης και η περιοδεία του στη Ρωσία (1862 - 1869)».

Το έργο αποτελείται από 260 σελίδες και πραγματεύεται ζητήματα της ζωής και δράσης του μεγάλου αυτού ευεργέτη της Βέροιας και της μονής Κωνσταμονίτου του Αγίου Όρους. Περιλαμβάνει πλούσιο αρχειακό υλικό, σχεδιαγράμματα, πίνακες, ευρετήρια και εικόνες.

Επίσης, στο παράρτημα της μελέτης αναδημοσιεύεται ύστερα από 130 περίπου χρόνια το βιβλίο του ιερομόναχου Μελετίου με τίτλο «Περιήγησις Μελετίου Κωνσταμονίτου εις Ρωσίαν από του έτους 1862 - 1869» το οποίο εκδόθηκε για πρώτη και μοναδική φορά στην Αθήνα, κατά το έτος 1882.

Διατίθεται από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. σε επιλεγμένα βιβλιοπωλεία & κατόπιν παραγγελίας στο τηλ. 6946.901.531. Τιμή τόμου: 15 ευρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Μία απόρρητη έκθεση της Διοίκησης Χωροφυλακής Βέροιας του 1965 - Εμπιστευτική Αλληλογραφία: «Αντεθνικαί εκδηλώσεις εις Χωρίον Φυτιά Ημαθίας».....4

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

- Μαρία Χειμωνοπούλου, Αρχαιολογικά.....8
- Ολυμπία Μπέτσα, Οι Δρόμοι της πόλης.....12
- π. Αθανάσιος Βουδούρης, Μοναστηριακά Σημειώματα.....14
- Ιωάννης Μοσχόπουλος, Ρουμλουκιώτικα.....22
- Χρήστος Ζάλιος, Τα Ναουσαίικα 25
- Εμμανουήλ Ξυνάδας, Εκ του Τύπου.....32
- Αναστασία Ταναμπάση, Βιβλιοπαρουσιάσεις.....38
- Ιωάννα Ζιώγα, Φορείς Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας.....41

ΝΕΑ - ΔΡΑΣΕΙΣ

- Πεπραγμένα.....43

Τα ΧΡΟΝΙΚΑ Θα τα βρείτε...	ΒΕΡΟΙΑ Βιβλιοπωλείο “Επίκαιρο” (Βενιζέλου 36) Βιβλιοπωλείο “Πυρινός” (Βενιζέλου 50) Τηλεφωνικά στο 6946.901.531
...και στην ηλεκτρονική διεύθυνση emiph.blogspot.com	

Ολυμπία Μπέτσα, φιλόλογος – msc σημειωτικής

ΜΙΑ ΑΠΟΡΡΗΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ του 1965 ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ «Αντεθνικά εκδηλώσεις εις Χωρίον Φυτιά Ημαθίας»

Στη μνήμη του Κωνσταντίνου Ματάτη

Στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα με τον όρο εμπιστευτική αλληλογραφία χαρακτηρίζονταν τα έγγραφα του Ελληνικού Δημοσίου που αφορούσαν απόρρητα έγγραφα υψίστης σημασίας, όπως το πρόγραμμα σχεδιασμού έκτακτης ανάγκης (ΠΣΕΑ), άλλου είδους αλληλογραφία, μα κυρίως οτιδήποτε σχετιζόταν με τον έλεγχο της κομμουνιστικής ή αλλιώς «αντεθνικής δράσης», όπως δηλώσεις νομιμοφροσύνης, αναφορές, εκθέσεις των επιτροπών νομιμοφροσύνης, καταγγελίες κ.λπ.

Η πολιτική ιστορία της Ελλάδας λίγο μετά την εμφάνιση των πρώτων σοσιαλιστικών οργανώσεων και ιδεολογιών που απέκτησαν υπόσταση μέσω του κόμματος ΣΕΚΕ στα τέλη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου που αργότερα μετονομάστηκε σε ΚΚΕ στιγματίστηκε από την ανάγκη να απομακρυνθεί ο «κομμουνιστικός κίνδυνος». Το 1929 μετά από πρόταση της κυβέρνησης Βενιζέλου ψηφίστηκε το «ιδιώνυμο» (ειδικό) αδίκημα όπως περιγράφεται στο νόμο 4229 «Περί μέτρων προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». Ο στόχος του ήταν η ποινικοποίηση των «ανατρεπτικών» ιδεών, ιδιαίτερα η δίωξη κομμουνιστών, αναρχικών και η καταστολή των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων. Έκτοτε και μέχρι το 1974 οπότε και καταργείται ο νόμος χιλιάδες ήταν οι συλληφθέντες, οι κρατούμενοι, οι εξόριστοι και οι εκτελεσθέντες. Την νομιμοποίηση του κυνηγητού ήρθε να ενισχύσει και η ήττα των κομμουνιστών στον εμφύλιο πόλεμο στην οροσειρά Γράμμου – Βίτσι.

ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ – ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΛΑΜΠΡΑΚΗΔΩΝ

Η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη στις 27 Μαΐου 1963 προκάλεσε διεθνή κατακραυγή για τις αυταρχικές πρακτικές της κυβέρνησης Καραμανλή και των Σωμάτων Ασφαλείας, που αποδείχθηκε ότι όχι μόνο ανέχονταν, αλλά και εξέθρεφαν τον ανεξέλεγκτο παρακρατικό μηχανισμό. Μετά τη δολοφονία του οι νεαροί οπαδοί του δημιούργησαν τη νεολαία Λαμπράκη. Η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη, γεννήθηκε από την συγχώνευση της Δημοκρατικής Κίνησης Νέων Γρηγόρης Λαμπράκης και της Νεολαίας της ΕΔΑ.

Στις 8 του Ιούνη του 1963 συγκροτήθηκε η ΔΚΝΓΛ. Την Ιδρυτική της Διακήρυξη υπόγραψαν είκοσι Έλληνες διανοούμενοι, επιστήμονες, φοιτητές, εργάτες, καλλιτέχνες, δημοσιογράφοι. Ανάμεσα τους, ο Υφηγητής Αντώνης Ποντικάκης, ο Μίνως Αργυράκης, ο Αλέκος Αλεξανδράκης, ο Μήτσος Λυγίζος, η Βάσω Κατράκη, ο Νότης Περγιάλης και ο Μέντης Μποσταντζόγλου¹.

ΜΑΤΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ – ΤΟ ΣΑΜΠΟΤΑΖ ΤΟΥ ΕΒΡΟΥ

Την άνοιξη του 1965 η 117^η Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού, που έδρευε στην Ορεστιάδα απέστειλε στο Κιλκίς είκοσι τρία αυτοκίνητα τύπου «Τζαίμς» (GMC), αρκετά από τα οποία έμειναν στο δρόμο από διάφορες βλάβες, οφειλόμενες κυρίως σε κακή συντήρηση. Οι προϊστάμενοι της μονάδας διέταξαν να γίνει έρευνα προκειμένου να διευκρινιστούν τα αίτια των βλαβών. Ο διοικητής Γεώργιος Παπαδόπουλος, μετέπειτα δικτάτορας, απολογούμενος, ανέφερε ως δικαιολογία κυρίως την εντατική χρησιμοποίηση των φορτηγών σε έργα οδικού δικτύου της περιοχής Έβρου, ενώ υπαινίχτηκε και ενδεχόμενη ύπαρξη δολιοφθοράς, την οποία θα διερευνούσε. Κατόπιν αυτού, ασκήθηκε ποινική δίωξη κατά τεσσάρων στρατηγών, ενός ταξιάρχου και του αντισυνταγματάρχη, Γεωργίου Παπαδόπουλου. Η δίωξη ασκήθηκε στις 9 Ιουνίου 1965. Δύο ήμερες αργότερα ξέσπασε το «σαμποτάζ του Έβρου». Προκειμένου να στηρίξει τον προαναφερόμενο ισχυρισμό του περί δολιοφθοράς στην 117 ΜΠΠ, ο Παπαδόπουλος είχε κινητοποιήσει το Α2 της μονάδας, του οποίου ο αξιωματικός πληροφοριών (ανθυπολοχαγός Ευάγγελος Καρλιαύτης) ανέθεσε σε έναν στρατιώτη «εμπιστοσύνης» (τον Έλευθέριο Ψήνα, τεχνίτη οχημάτων) να προσεγγίσει διάφορους συναδέλφους του, παριστάνοντας τον αγανακτισμένο από τα καψόνια φαντάρο, και να τους προτείνει δολιοφθορές στα αυτοκίνητα της μονάδας ως αντίδραση κατά της αυστηρής διοίκησης. Ο Ψήνας έπεισε τον στρατιώτη Κ. Ματάτη, το βράδυ της 5ης Ιουνίου 1965, την ώρα που είχαν σκοπιά, να του δείξει πώς μπορεί να βραχυκυκλωθεί το σύστημα πέδησης ενός αυτοκινήτου «Ρέο» (M32) και τη στιγμή εκείνη οι ειδοποιημένοι αξιωματικοί που παραφύλαγαν, τον αιφνιδίασαν και τον συνέλαβαν. Ο Κώστας Ματάτης διέθετε το κατάλληλο προφίλ για να αποτελέσει στόχο. Παιδί αριστερών γονέων που χάθηκαν στον Εμφύλιο Πόλεμο, είχε μεγαλώσει στο Παπάφειο Ορφανοτροφείο, αφού πρώτα περιπλανήθηκε σε παιδουπόλεις και στη συνέχεια σπούδασε στην τεχνική σχολή «Ευκλείδης», από όπου γνώριζε και τον Γιάννη Στεφανίδη, στέλεχος της Νεολαίας Λαμπράκη και πρόεδρο του Συλλόγου Σπουδαστών του «Ευκλείδη». Την επόμενη ημέρα συνελήφθη. Την επόμενη ημέρα συνελήφθη και ο Δημήτρης Μπέκιος (αν και «εθνικόφρων και μάλιστα παιδί χωροφύλακα που είχε πολεμήσει στο Γράμμο και στο Βίτσι). Επακολούθησε ένα τριήμερο εντατικών ανακρίσεων (με γρονθοκοπήματα, κλωτσιές, στέρηση νερού, κρέμασμα από δοκάρι της οροφής, βούλιαγμα στο φρεάτιο του βόθρου κ.τ.λ.). Οι δύο στρατιώτες αναγκάστηκαν να υποκύψουν παραδεχόμενοι ότι αυτοί ήταν οι δολιοφθορείς. Ο Μπέκιος σε συνέντευξη του είπε: «Υπέγραψα, γιατί κατάλαβα ότι αυτοί ήταν διατεθειμένοι να σκηνοθετήσουν ακόμα και την αυτοκτονία μου. Μόλις είδα τον Ματάτη πρησμένο και γεμάτο αίματα, του είπα: «Κώστα υπόγραψε και συ, να τελειώσουν τα βάσανα μας»...« Πάνω σε αυτές τις μικροζημιές στήριξαν την κατηγορία ότι μάς είχαν βάλει οι κομμουνιστές να κάψουμε και να προκαλέσουμε ζημιές στα αυτοκίνητα. Πετύχαινε έτσι ο Παπαδόπουλος με ένα σμπάρο δύο τρυγόνια: πρώτον να συγκαλύψει τις βλάβες στα αυτοκίνητα και να τις φορτώσει στις πλάτες μας. Και δεύτερον να ξεσηκώσει την Ελλάδα με τον κομμουνιστικό κίνδυνο». Ο Μπέκιος καταδικάστηκε σε ποινή τετραετούς φυλάκισης, για φθορές και για τεντυμποϊσμό και ο Ματάτης σε ποινή δεκαπενταετούς κάθειορης για φθορές και εγκατάλειψη σκοπού. Στο Αναθεωρητικό Στρατοδικείο Αθηνών οι ποινές τους μειώθηκαν σε έξι χρόνια φυλάκιση για το Ματάτη και δύο χρόνια για τον Μπέκιο².

«ΑΝΤΕΘΝΙΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΧΩΡΙΟΝ ΦΥΤΙΑ ΗΜΑΘΙΑΣ»

Στις 17 Φεβρουαρίου 1965, λίγο πριν να ξεσπάσει το σαμποτάζ του Έβρου, συντάσσεται από το διοικητή Ιωάννη Ζαφειρόπουλο απόρρητη – προσωπική έκθεση της Διοίκησης Χωροφυλακής Βεροίας³ που αφορά στην παρακολούθηση του στρατιώτη Ματάτη. Για την ακρίβεια, καταγράφονται όλες οι κινήσεις του από τις 16.00 και μετά, τα άτομα με τα οποία ήταν, πού πήγανε, πού καθίσανε, τι ώρα κ.λπ.

«Την 14^{ην} τρέχοντος μηνός ε.ε. και ώραν 16.00 ο Στρατιώτης Ματάτης Κων/νος του Αποστόλου καταγόμενος εκ Στενημάχου Ναούσης, εμφορούμενος υπό υγιών κοινωνικών αρχών, οδηγός αυτοκινήτου εις χωρίον Φυτιά. Δια του εν λόγω αυτοκινήτου μετέβησαν εκ Στενημάχου εις Φυτιάν και οι.....»

Το εντυπωσιακό στοιχείο, βέβαια, είναι ότι χαρακτηρίζεται «εμφορούμενος υπό υγιών κοινωνικών αρχών». Ο Ματάτης δεν κατάφερε να διασκεδάσει όσο ήθελε στο χωριό Φυτιά, αφού σύντομα ένας Δμοιρίτης από τη Φυτιά, διαπιστώνοντας πως υπήρχε εκεί στρατιωτικό όχημα ειδοποίησε το Λόχο Ε.Σ.Α. Β' Σώματος Στρατού, οι οποίοι μετέβησαν στη Φυτιά και οδήγησαν τον Ματάτη σε κάποια Στρατιωτική Μονάδα. Ένας από τους συστρατιώτες του θεώρησε άδικη την καταγγελία εις βάρος του και προσπάθησε να αντιδράσει. Στη συνέχεια παρακολυθήθηκαν οι κινήσεις των συντρόφων του και οι συναναστροφές τους με κατοίκους του χωριού, μερικοί εκ των οποίων «εμφορούνταν υπό υγιών κοινωνικών αρχών και άλλοι υπό αριστερών αρχών». Η φασαρία προκλήθηκε όταν φίλος του Ματάτη και στρατιώτης αναφώνησε «Ζήτω οι Λαμπράκηδες» και κάποιος άλλος συνέχισε λέγοντας «Να ζήσουν τα αδέρφια μας» με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί σύγχυση και ταραχή στο καφενείο όπου βρίσκονταν και να αναχωρήσει κάποια κοπέλα λέγοντας «Με Λαμπράκηδες δε συνηθίζω να κάθομαι». Τότε ο στρατιώτης τη ρώτησε «Γιατί, τι είναι οι Λαμπράκηδες;» και εκείνη απάντησε «Τα μεγαλύτερα καθάρματα της κοινωνίας». Η λογομαχία συνεχίστηκε ακόμα πιο έντονη για αυτό και αναγκάστηκαν οι στρατιώτες να πληρώσουν και να φύγουν αμέσως.

Η έκθεση καταλήγει: *“Διεπιστώθη ότι, τόσο ο Στρατιώτης Ματάτης Δημήτριος⁴, όσον και οι μετ' αυτού μεταβάντες εις Φυτιά ομόχωριοι του, πλην του προαναφερομένου εν πολιτική περιβολή Στρατιώτου Τσακίρη Νικολάου, εις ουδεμίαν αντεθνικήν εκδήλωσιν προέβησαν...Επιπροσθέτως αναφέρω ότι είθισται κατά τας Κυριακάς και εορτάς η μετάβασις εις χωρίον Φυτιά, κατοίκων Στενημάχου και Τριλόφου ατόμων νεαράς ηλικίας προς διασκέδασιν”*.

Ο Κωνσταντίνος Ματάτης υπήρξε θύμα μιας πανούργας και δόλιας εξουσίας, η οποία υπήρχε εκτεταμένα, δυστυχώς, στο ελληνικό κράτος και όριζε τις ζωές και τις τύχες των ανθρώπων. Δόλιοι άνθρωποι υπάρχουν και σήμερα. Εμείς οφείλουμε να τους αναχαιτίζουμε και να υπενθυμίζουμε σε όλους το κακό που κάνουν.

1 Μίκη Θεοδωράκη, *Το Μανιφέστο των Λαμπράκηδων – Οι Λαμπράκηδες*, Ελληνικά Γράμματα σελ. 12

2 Βλ. εφημερίδα «Η Άλλη Άποψη», φύλλα 272, 273 & εφημερίδα «Τα Νέα» *Η Στρατιωτική Δικτατορία*

3 Γενικά Αρχεία Κράτους Ν, Ημαθίας, Α.Β.Ε.: 150, Α.Ε.Ε.: Διοικ. 3.7, Φ.56, υποφ. 9

4 Μάλλον πρόκειται για λάθος του διοικητή καθώς το όνομα του Ματάτη εΐταν Κωνσταντίνος

ΑΒΕ: 150

ΑΕΕ: Δ. κ. 37

Φ. 56

μαρ. 9

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΧΩΡΟΚΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
 ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΘΝ. ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
 Αριθ. πρωτ. 102/28/44B

Απόρρητος - Προσωπική
 Έν Βεροίε τῆ 18ῃ Φεβρουαρίου 1965

Πρὸς

τὸ Ὑπουργεῖον Δημ. Τάξεως
 Γ.Δ.Ε.Α.-Δ/νσιν Β'

Ἀθῆναι

" Ἀντεθνικαὶ ἐκδηλώσεις εἰς χωρίον Φυτιά-Ἡμαθίας "

Λαμβάνω τὴν τιμὴν, ἐν συνεχείᾳ τῆς ταύταριθμου (44α) ἀπὸ 17-2-1965 σηματικῆς ὁμοίας μου, ν' ἀναφέρω περὶ τοῦ ἐν τῇ περιλήψει ἀντικειμένου τῶ ἐπόμενα:

Τὴν 14ην τρέχοντος μηνὸς ἑ.ἔ. καὶ ὥραν 16.00 ὁ Στρατιώτης Ματάτης Κων/νος τοῦ Ἀποστόλου καταγόμενος ἐκ Στενημάχου-Ναούσης, ἐμπορούμενος ὑπὸ ὑγιῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν, ὁδηγὸς αὐτοκινήτου ΤΣΙΠ Τσξιάρχου ΙΙ Μεραρχίας μετέβη, διὰ τοῦ ἀνωτέρω αὐτοκινήτου εἰς χωρίον Φυτιά. Διὰ τοῦ ἐν λόγω αὐτοκινήτου μετέβησαν ἐκ Στενημάχου εἰς Φυτιάν καὶ οἱ 1/ Τσακίρης Νικόλαος τοῦ Βασιλείου καταγόμενος ἐκ Στενημάχου, νῦν Στρατιώτης, ἐμπορούμενος ὑπὸ ἀριστερῶν ἀρχῶν. Ὁ πατήρ του ἀνέκαθεν ἦτο ὁποδὸς Β.Κ. καὶ οὐχὶ Κ/Σ ὡς ἀνακριβῶς ἀνεφέρθη εἰς σηματικὴν ὁμοίαν μου καὶ 2/ ἰδιώτης Ματακίδης Σκυρίδων τοῦ Γεωργίου, ἐμπορούμενος ὑπὸ ὑγιῶν Κοινωνικῶν ἀρχῶν.

Ὁσαύτως μετέβησαν διὰ Τρακτέρ εἰς Φυτιάν ἐκ Στενημάχου καὶ οἱ 1/ Καρτζῆς Ἰωάννης τοῦ Βασιλείου, ἐμπορούμενος ὑπὸ ὑγιῶν ἀρχῶν υἱὸς κομμουνιστοῦ Β' κατηγορίας, 2/ Σουλίδης Ἀνδρέας τοῦ Μηνᾶ, ἐμπορούμενος ὑπὸ ὑγιῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν καὶ 3/ Σιανόλας Κων/νος τοῦ Ἰωάννου, ἐμπορούμενος ὑπὸ ὑγιῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν.

Ἄπαντες οἱ ἀνωτέρω ἀειχθέντες εἰς Φυτιάν ἐστάθμευσαν τὰ ὄχημά τιν εἰς ἐρομίσκον καὶ μετέβησαν εἰς τὸν χωρὸν περιπάτου τῶν νέων τοῦ ἐν λόγω χωρίου, περιπατοῦντες μέχρι τῆς 18ης ὥρας ὅτε παρεκάθησαν εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Τσῆου Γρηγορίου παραμείναντες ἐν αὐτῷ μέχρι τῆς 19,30 ὥρας.

Ἐν συνεχείᾳ μετέβησαν καὶ παρεκάθησαν εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Μπουρδάνου Ἀργυρίου ἐμπορούμενου ὑπὸ ὑγιῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν, ἐνθα ὑπῆρχεν ὄρχηστρα ἐκ δύο μουσικῶν ὀργάνων, ἐπιδοθέντες εἰς χρῆσιν οἰκοπνευματικῶν ποτῶν, διασκεδάζοντες. Μετ' αὐτῶν παρεκάθησαν καὶ οἱ 1/ Τσῆος Δημήτριος τοῦ Γεωργίου. 2/ Γκιλιόπουλος Ἀντώνιος τοῦ Νικολάου, 3/ Τόσκας Ἀντώνιο τοῦ Σταύρου, 4/ Σαμπάκας Ἀθανάσιος τοῦ Βασιλείου καὶ 5/ Γκιλίνας Γεφάντος τοῦ Ἀντωνίου, ἅπαντες κάτοικοι Φυτιᾶς, ἐμπορούμενοι ὑπὸ ἀριστερῶν ἀρχῶν.

./.

111

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Μαρία Χειμωνοπούλου, αρχαιολόγος – Δρ. αρχαιολογίας

Παρατηρήσεις με αφορμή την κοσμική αρχιτεκτονική της Βέροιας

Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας, όπως παρουσιάζεται μέσα από τα εναπομείναντα και ελάχιστα συγκριτικά αρχοντικά, αλλά και από τα αρχοντόσπιτα που δεν υπάρχουν πια και αποτυπώνονται σε σχέδια και μελέτες, φαίνεται αρχικά ότι εντάσσεται σε μία ευρεία αρχιτεκτονική παράδοση του βορειοελλαδικού και ευρύτερου βαλκανικού χώρου του τέλους του 18^{ου} και του 19^{ου} αι.

Η μελέτη της ανώνυμης κοσμικής αρχιτεκτονικής των ελληνικών πόλεων και ιδιαίτερα των βορειοελλαδικών ακολούθησε διάφορες κατευθύνσεις στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αι., ανάμεσα στις οποίες διακρίνονται οι περισσότερες γενικευμένες και θεμελιωμένες σε ένα πλαίσιο κοινών ιστορικών και αρχιτεκτονικών εξελικτικών διαδικασιών¹, οι ειδικότερες συνεισφορές στο πλαίσιο αναστηλωτικών προσπαθειών με παραδείγματα τις περιπτώσεις της Καβάλας² και της Καστοριάς³, και μελέτες με αντικείμενο την αρχιτεκτονική των κατοικιών μεμονωμένων πόλεων όπως της Βέροιας ή της Σιάτιστας⁴, όπου παρατηρείται προσπάθεια διαφοροποίησης του σωζόμενου αρχιτεκτονικού αποθέματος μεταξύ αρχοντικών και λαϊκών σπιτιών, ή ακόμη και γειτονιών ή μαχαλάδων⁵.

Από τις παραπάνω κατευθύνσεις της έρευνας προκύπτουν προσεγγίσεις που θεωρούν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική ως συνέχεια της μεταβυζαντινής, όπως υποστηρίζεται στις μελέτες των Γ. Μέγα⁶, Στ. Κυριακίδη, Αριστ. Ζάχου, Α. Ορλάνδου⁷, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η οργάνωση και η μορφολογία των αρχοντικών συσχετίζεται με παραγωγικές διαδικασίες και οικονομικούς παράγοντες, όπως στις περιπτώσεις των σπιτιών που καλλιεργείται το μετάξι ή στεγνώνουν οι σοδειές των καπνών. Στις συνολικές μελέτες του Μουτσόπουλου υποστηρίζεται ότι εξελιγμένες αρχιτεκτονικές μορφές, όπως η γραμμική διάθρωση των χώρων κατά μήκος του χαγιατιού ή οι κατόψεις σχήματος L ή U των αρχοντικών συσχετίζονται αντίστοιχα με το μέγαρο των προϊστορικών χρόνων και τα ελληνιστικά σπίτια της Ολύμπου, με ενδιάμεσους κρίκους μέχρι την ύστερη οθωμανική εποχή τα δείγμα-

1 Μουτσόπουλος Ν.Κ., *Μακεδονική Αρχιτεκτονική*, Θεσσαλονίκη 1971. Μουτσόπουλος Ν.Κ., «Ελλάδα», *Βαλκανική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1993, σ. 347-411. Μουτσόπουλος Ν.Κ., *Τα Αρχοντικά της Μακεδονίας 15^{ου} – 19^{ου} αιώνας*, Θεσσαλονίκη 1993.

2 Μπακιρτζής Χ., *ΑΔ 31, Β2 Χρονικά*, σ. 322-324. Μπακιρτζής Χ., *ΑΔ 32, Β2 Χρονικά*, σ. 266-268.

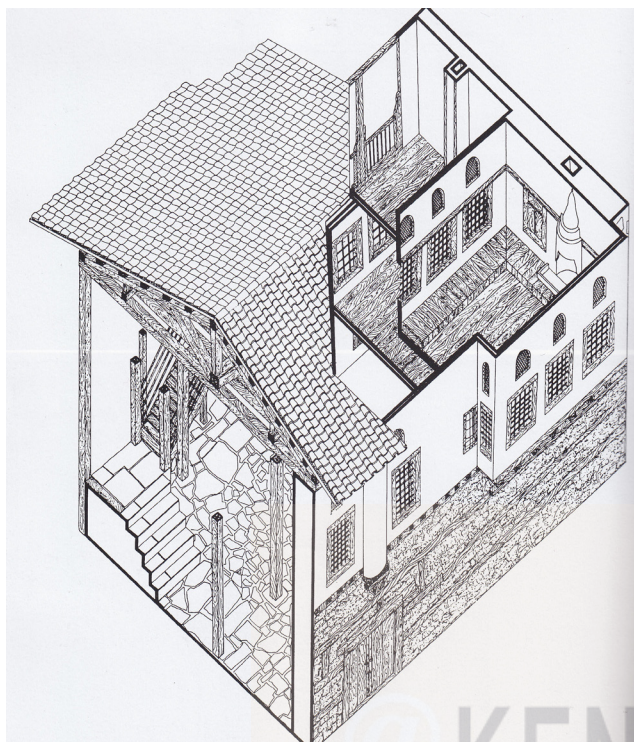
3 Θεολογίδου Κ., «Εργασίες στερέωσης σε μνημεία στους νομούς Καστοριάς και Φλώρινας», *ΑΕΜΘ 1* (1985), σ. 71-80.

4 Χρυσόπουλος Ν., «Τα λαϊκά σπίτια της Βέροιας», *Το Ελληνικό Λαϊκό Σπίτι*, τ. Α' (επιμ. Π.Α. Μιχελής), Αθήνα 1960: Έκδοσις Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου, σ. 286-299. Σιδέρης Μ. και Τοιρώνης Μ., «Σπίτια της Σιάτιστας», *Το Ελληνικό Λαϊκό Σπίτι*, τ. Α' (επιμ. Π.Α. Μιχελής), Αθήνα 1960: Έκδοσις Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου, σ. 286-299.

5 Όπως στη διαπραγμάτευση του σχεδιασμού και της αρχιτεκτονικής του Βαροσίου της Έδεσσας, Ζαρκάδα-Πιστιόλη Χ., «Το Βαρόσι της Έδεσσας», *Αρχαιολογία 26* (1994), σ. 45-53.

6 Megas G., *The Greek House: its evolution and its relation to the houses of the other Balkan peoples*, Athens 1951. Μέγας Γ., *Εισαγωγή εις την Λαογραφίαν*, Αθήνα 1967.

7 Ορλάνδος Α., «Τα παλάτια και τα σπίτια του Μυστρά», *ΑΒΜΕ 3* (1937), σ. 3-114.

τα κοσμικής αρχιτεκτονικής της μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου, χωρίς την παρεμβολή των ανατολικών επιδράσεων της αρχιτεκτονικής που διαμορφώνεται στην Κωνσταντινούπολη μετά την οθωμανική κατάκτηση. Από την άλλη, νεώτερες προσεγγίσεις αποδίδουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της μορφολογίας των βορειοελλαδικών αρχοντικών του 18^{ου} - 19^{ου} αι. την εισαγωγή του *Διεθνούς Οθωμανικού Ρυθμού - Στυλ* (Ottoman International Style) που χαρακτηρίζεται από το βασικό κύτταρο ενός τετράγωνου χώρου με περίκεντρη οργάνωση (*ondas*)⁸. Τα σπίτια που προσγράφονται σ' αυτόν τον ρυθμό είναι συνήθως αρκετά μεγάλα με δύο και τρεις ορόφους, λιθόκτιστο ισόγειο ή ακόμη και πρώτο όροφο και ξυλόπηκτη την υπόλοιπη καθ' ύψος κατασκευή, συνήθως σε προεξοχή σε σχέση με την λίθινη υποδομή. Η καθημερινή και η κοινωνική ζωή της οικογένειας οργανώνεται στα επίπεδα των

ορόφων, ενώ το ισόγειο και το μεσοπάτωμα (επίπεδο που διαμορφώνεται μεταξύ ισογείου και ορόφων) χρησιμοποιούνται για την αποθήκευση, τις εργαστηριακές δραστηριότητες, καθώς και τις καθημερινές ανάγκες διαβίωσης κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Τα δωμάτια (ή οντάδες) έχουν συνήθως τετράγωνη κάτοψη και διαρθρώνονται κατά μήκος διαδρόμου ή γύρω από ημιυπαίθριο κεντρικό χώρο, το χαγιάτι. Διαφοροποιήσεις στις στάθμες του εσωτερικού τους αποδίδουν την πρόθεση ιεραρχημένης οργάνωσης του χώρου, ενώ η χρήση χαμηλών καθιστικών κατά μήκος των πλευρών και η κατασκευή αποθηκευτικών χώρων στο πάχος των τοιχοποιιών συμβάλλουν στην εξυπηρέτηση πολλαπλών καθημερινών αναγκών και την ελαχιστοποίηση της χρήσης κινητής επίπλωσης. Έχει υποστηριχθεί ότι τα αρχοντικά αυτού του τύπου συσχετίζονται με μία προηγμένη οθωμανική αρχιτεκτονική παράδοση που υιοθετήθηκε από τους πληθυσμούς πόλεων με έντονη εμπορική δραστηριότητα, όπως η Βέροια, η Σιάτιστα, η Καστοριά και τα Ιωάννινα, ενώ περισσότερο ελληνοκεντρικές προσεγγίσεις αποδίδουν την ανάπτυξη του τύπου στην ανάγκη προβολής μιας επιτυχημένης επιχειρηματικής δραστηριότητας του ντόπιου πληθυσμού από τον 17^ο αι. και εξής⁹.

Για τα αρχοντικά και τα λαϊκά σπίτια της Βέροιας των μεταβυζαντινών χρόνων δε διαθέτουμε στοιχεία και γραπτές μαρτυρίες πριν από τον 17^ο αι. Οι πρώτες γραπτές ειδήσεις σε έγγραφα του ιεροδικείου της Βέροιας του 1640 αναφέρονται αντίστοιχα στα προβλήματα της διαχείρισης των ομβρίων σε δύο όμορες ιδιοκτησίες στη συνοικία του Αγίου Παταπίου και σε τρεις αγοραπωλησίες ισόγειων και διώροφων σπιτιών στις συνοικίες των Ταξιαρχών, Μπαμπά Τεκέ και Αγίας Τριάδος.

Η μελέτη του Ν. Μουτσόπουλου για την λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας¹⁰, όπως και η φωτογράφιση των βεριοϊτικών αρχοντικών από τον Α. Ζάχο στις αρχές του 20^{ου} αι., αποτελούν πολύτιμους οδηγούς για την εικόνα μιας πόλης, που τα περικλειστά σπίτια της ορίζουν οικοδομικές νησίδες με κέντρο συνήθως μία εκκλησία.

Ο Μουτσόπουλος στην καταγραφή της λαϊκής αρχιτεκτονικής της Βέροιας παρουσιάζει αξιολογικά σύνολα που δεν υφίστανται πια¹¹, όπως τα σπίτια των οδών Μεγάλου Αλεξάν-

8 Sigalos E., *Housing in Medieval and Post-Medieval Greece*, Oxford 2004, σ. 67-68 όπου και βιβλιογραφία.

9 Κίζης Γ., *Πηλιορείτικη Οικοδομία*, Αθήνα 1994, σ. 76.

10 Μουτσόπουλος Ν., *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βεροίας*, Βέροια 2000.

11 Από τα τέλη της δεκαετίας του '50 μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '60 τρία πολύ σημαντικά

δρου, Εδέσσης, Ιπποκράτους, Προφήτη Ηλία, Αγίου Δημητρίου και Μητροπόλεως. Παραδίδει σχεδιαστικές αποτυπώσεις, κατόψεις, όψεις, τομές και αξονομετρικά, καθώς και αποδόσεις διακοσμητικών και κατασκευαστικών λεπτομερειών. Περιγράφει τις βασικές αρχές της βεριοϊτικής αρχιτεκτονικής, η οποία χαρακτηρίζεται από τις ισχυρές ισόγειες λιθοδομές που φέρουν και ορίζουν όλες τις ξύλινες και ξυλόπηκτες κατασκευές του μεσοπατώματος και των ορόφων εξαντλώντας σοφά το μέτρο των δυνατοτήτων του υλικού και αναλύει μορφολογικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά των σπιτιών. Μιλάει για τις βοηθητικές και αποθηκευτικές χρήσεις του ισόγειου, τις πολλαπλές δραστηριότητες που φιλοξενούνται στα χαγιάτια και τη ζωή στους οντά-

δες με τα τζάκια, τα ελάχιστα έπιπλα και τις κρυφές διαμορφώσεις.

Περπατώντας κανείς σήμερα στους ιστορικούς πυρήνες της πόλης βλέπει τα αρχοντικά και τα νοικοκυρόσπιτα που απέμειναν, αλλά αποκατεστημένα και άλλα στην κατάσταση περίπου αυτών που φωτογράφιζε ο Μουτσόπουλος στα μέσα του 20^{ου} αι. και δεν υπάρχουν πια και αντιλαμβάνεται την οργάνωση και τις μεταλλαγές της δόμησης, καθώς τα κτίσματα που απέμειναν στο άμεσο ή στο ευρύτερο περιβάλλον βυζαντινών και μεταβυζαντινών εκκλησιών διασώζουν στοιχεία για την περίκεντρη οργάνωση των σπιτιών του 18^{ου} και 19^{ου} αι. γύρω από έναν ναό, έχοντας πιθανόν διαδεχθεί ανάλογες διαμορφώσεις υστεροβυζαντινών χρόνων.

Για την αρχιτεκτονική των σπιτιών στα βυζαντινά χρόνια¹² οι πρώτες ουσιαστικές μελέτες, από τον Α. Ορλάνδο με θέμα τα σπίτια και τα παλάτια του Μιστρά και από τον Φ. Κουκουλέ με τίτλο «περί την βυζαντινή οικίαν»¹³ βασισμένη σε γραπτές πηγές, δίνουν το στίγμα της εκκίνησης και παραμένουν βασικές αφετηρίες της έρευνας, ενώ οι δημοσιεύσεις του Χ. Μπούρα¹⁴ για το θέμα παρουσιάζουν συστηματικά και συνεκτιμούν τα δεδομένα της έρευνας, που προέρχονται κυρίως από τις δημοσιεύσεις των ανασκαφών της Κορίνθου¹⁵, της Περγάμου¹⁶, της Λυκίας¹⁷, της Εφέσου, περιοχών της Ρουμανίας¹⁸ και θέσεων της Συρίας¹⁹, και λιγότερο

αρχοντικά της Βέροιας, το σπίτι του Βικέλα (Κανάκη), του Ρακτιβάν ή της Ραχτιβανούδας και του Σιορ – Μανωλάκη είχαν ήδη κατεδαφιστεί.

12 Πέρα από τις δύο αρχικές μελέτες των Lèon de Beylié (Lèon de Beylié, *L'habitation byzantine*, Grenoble – Paris 1902) και M. Gerald (Gerald M., «Das Wohnhaus der Byzantiner», *Der Burgwart*, 16,I, σ. 10-19.)

13 Κουκουλέ Φ., «Περί την βυζαντινή οικίαν», *ΕΕΒΖ* 12 (1936), σ. 76-138. Κουκουλέ Φ. «Περί την βυζαντινή οικίαν», *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός* τ. IV, εν Αθήναις 1951, σ. 249-317.

14 Bouras Ch., «Houses in Byzantium», *ΔΧΑΕ* 11 (1982-1983), σ. 1-26.

15 Scranton R., «Mediaeval Architecture in the central Area of Corinth», *Corinth XVI*, Princeton, 1957.

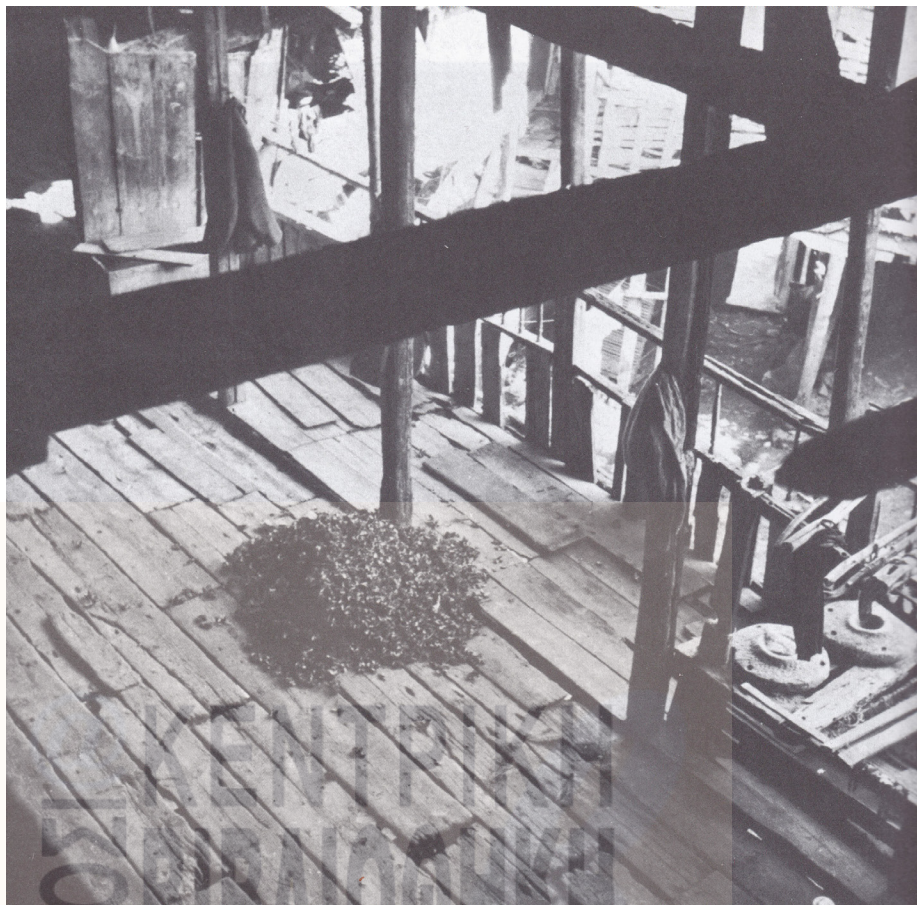
16 Radt W., «Die Byzantinische Wohnstadt von Pergamon», *Wohnungsbau im Altertum*, Berlin, 1978, σ. 199-223. Radt W., «Pergamon», *Anatolian Studies* 35, σ. 206-209.

17 Harisson M., «Nouvelles decouvertes romaines tardives et paleobyzantines en Lycie», *CRAI* 1979, σ. 222-239. Harisson M., «An early Byzantine Town at Arif in Lycia», *Yayla*, II (1979), σ. 13-17 (in collaboration with G.R.J. Lawson).

18 Cindurachi E., «Quelques maisons byzantines des villes Pontiques», *Studies in memory D. Talbot-Rice*, Edinburg, 1975, σ. 171-183.

19 Tchalenco G., *Villages antiques de la Syrie du Nord*, I, II, III, Paris, 1953. J. P. Sodini, Oate G., Bavant B. et S., Biscon J.L., Orssaud D., «Denes, Recherches sur l'habitat rural», *Syria* 57 (1980), σ. 1-308.

από τις πληροφορίες των αθωνικών μοναστηριακών εγγράφων, των απεικονίσεων σε χειρόγραφα, τοιχογραφίες και φορητές εικόνες και των ίδιων των κτιρίων του 17^{ου} - 19^{ου} αι. που απέχουν χρονικά από τα βυζαντινά κοσμικά κτίρια. Ο Χ. Μπούρας όπως και άλλοι ανασκαφείς διακρίνουν δύο βασικές κατηγορίες σπιτιών, αυτών της ύστερης αρχαιότητας και των βυζαντινών του 10^{ου} - 15^{ου} αι., κατασκευών που επιζούν με επάλληλες μετασκευές για πολλούς αιώνες και χαρακτηρίζονται άλλοτε από τη γραμμική παράθεση των χώρων και

άλλοτε από πιο περίκεντρες διατάξεις, οι οποίες διαμορφώνουν σε περιπτώσεις ημιυπαίθριο διάδρομο πρόσβασης στα δωμάτια εν είδει χαγιατιού και χρησιμοποιούν τον ελεύθερο χώρο της εσωτερικής αυλής για την κατασκευή φούρνων και τη φιλοξενία βοηθητικών χρήσεων προσομοιάζοντας στις αυλές των πολύ μεταγενέστερων απογόνων τους.

Τα βυζαντινά νομικά κείμενα, κυρίως οι διαθήκες και τα μοναστηριακά έγγραφα των αγοραπωλησιών αποτελούν σημαντική συμβολή για τη διερεύνηση του θέματος των συνεχειών και ασυνεχειών της βυζαντινής κοσμικής αρχιτεκτονικής. Οι αναφορές στην επίπλωση των βυζαντινών σπιτιών, από τις οποίες συνάγεται η διαμόρφωση των χώρων διήμευσης με κτιστά και ξύλινα καθιστικά²⁰ και οι περιγραφές των σπιτιών και των στοιχείων τους με όρους όπως *λιθοπλινθόκτιστος*, *μονόρυτος*, *υποκέραμος*, *ανωγεωκατώγαιος*²¹ μπορούν, χωρίς την παραμικρή διάθεση υπεραπλούστευσης, να περιγράψουν και τα σωζόμενα κοσμικά κτίρια της Βέροιας.

Με όσα έχουν αναφερθεί θα ήθελα να εκφράσω τον προβληματισμό μου σχετικά με την ανάγκη επαναπροσδιορισμού και συνολικής εκτίμησης όλων των δεδομένων, ανασκαφικών, αρχαιολογικών, εικονογραφικών, προκειμένου να μπορέσουμε χειριζόμενοι με προσοχή τα χρονολογικά κενά να «διαβάσουμε» την εξέλιξη, τις συνέχειες και τις ασυνέχειες της ιστορίας των σπιτιών των βυζαντινών, μεταβυζαντινών και νεώτερων χρόνων. Οποιοδήποτε και αν είναι το αποτέλεσμα της διερεύνησης τα βερωιώτικα σπίτια θα αποτελούν ούτως ή άλλως απτές προσλήψεις της δικής μας εποχής για το βυζαντινό παρελθόν της πόλης.

20 Oikonomides N., «The Contents of the Byzantine House from the Eleventh to the Fifteenth Century», *DOP* 44 (1990), σ. 205-214.

21 Lefort J., *Actes d'Esphigménou*, *Archives de l'Athos* VI, Paris 1973. Oikonomides N., *Actes de Docheiariou*, *Archives de l'Athos* XIII, Paris 1984.

ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ολυμπία Μπέτσα, φιλόλογος – msc σημειωτικής

Επανορθωτικές φυλακές Βέροιας

Το οικόπεδο της καταργηθείσας φυλακής Βεροίας περικλείεται ανάμεσα στο βυζαντινό πύργο, στα ρωμαϊκά τείχη της πόλης, στο άλλοτε δικαστικό μέγαρο και στη Στρατιωτική Λέσχη, όπου πριν από την ανέγερση της υπήρχε το καφενείο Μιχαηλίδη.

Η καταργηθείσα φυλακή της Βέροιας, της οποίας τα κτίρια δε σώζονται σήμερα, ήταν κτισμένη σε οικοπεδική έκτασης περίπου 800 τ.μ. Η έκταση αυτή αποτελεί συνέχεια του χώρου της δυτικής πλευράς του δικαστικού μεγάρου και γειτονεύει νότια με περιφραγμένη έκταση δια μαντρότοιχου της Λέσχης Αξιωματικών. Άλλα ακίνητα εκτός από την έκταση αυτή που να ανήκαν στην καταργηθείσα φυλακή δεν υπήρχαν.

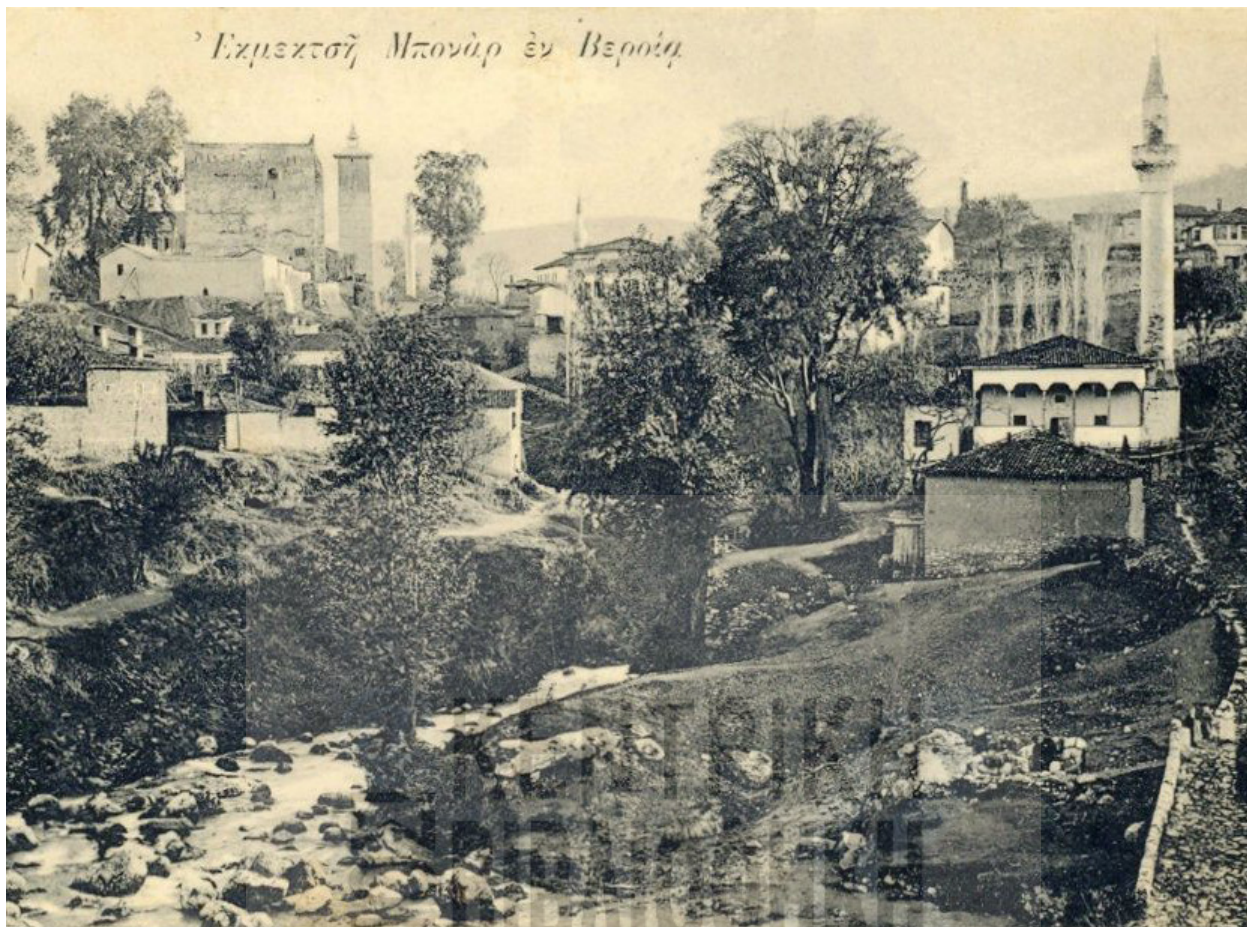
Το οικόπεδο των παλαιών φυλακών είναι ιδιοκτησία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Σήμερα, το οικόπεδο αυτό χαρακτηρίζεται από την Ε.Π.Α. ως κοινόχρηστος χώρος.

Δεν είναι σαφές πότε ιδρύονται οι επανορθωτικές φυλακές Βέροιας, καθώς υπάρχουν δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο σχετικά με την ύπαρξη τους από τη δεκαετία του '50. Επίσης, οι μαρτυρίες των γηραιότερων κατοίκων της πόλης δείχνουν ότι οι φυλακές υπήρχαν από το Μεσοπόλεμο και μετά. Το θεσμικό τους πλαίσιο αλλάζει με το βασιλικό διάταγμα 5/1961 (ΦΕΚ 4/02.01.1961/Τεύχος Α') «Περί οργάνωσης του Υπουργείου Δικαιοσύνης», άρθρο 40 (Επί βασιλείας Βασιλέως Παύλου) και καταργούνται με το βασιλικό διάταγμα 757/1968 (ΦΕΚ 265/13.11.1968/Τεύχος Α'), άρθρο μόνον (Επί δικτατορίας Γεωργίου Παπαδόπουλου). Το διάταγμα υπογράφουν ο αντιβασιλέας Γεώργιος Ζωϊτάκης, ο Πρόεδρος της Κυβέρνησης Γεώργιος Παπαδόπουλος και οι υπουργοί επί της Δικαιοσύνης και επί των Οικονομικών Ηλίας Κυριακόπουλος και Αδαμ. Ανδρουτσόπουλος.

Οι επανορθωτικές φυλακές Βεροίας υπάγονταν από άποψη Επιθεώρησης στην 3^η Σωφρονιστική Περιφέρεια, η οποία περιλάμβανε τις φυλακές Μακεδονίας και Θράκης και είχε έδρα την φυλακή Επταπυργίου ή Επανορθωτική Θεσσαλονίκης, η οποία οριζόταν κάθε φορά με απόφαση του υπουργού Δικαιοσύνης.

Το 1961 ο αριθμός των σωφρονιστικών καταστημάτων αγγίζει (μαζί με τα τρία αναμορφωτικά καταστήματα ανηλίκων) τον αριθμό των 73. Οι επανορθωτικές φυλακές, σκορπισμένες κυριολεκτικά σε όλη την έκταση της ελληνικής επικράτειας, απουσιάζουν παντελώς στους σημερινούς νομούς Κιλκίς, Πιερίας και Θεσπρωτίας.

Ο Μερκούριος Κούτρας, συνταξιούχος εκπαιδευτικός, υπήρξε κρατούμενος των φυλακών για μια εβδομάδα κατά τη Γερμανική κατοχή και περιγράφει τις φυλακές ως ένα μονοώροφο κτίριο με προαύλιο όπου υπήρχε ένα μικρό δωμάτιο – φυλάκιο. Στην είσοδο υπήρχαν δύο

σκοποί, ο ένας στη μία και ο άλλος στην άλλη πλευρά. Σε αυτές τις φυλακές φυλακίζονταν όσοι βαρύνονταν με μικρά πταίσματα ή επί κατοχής προσωρινά όσοι θεωρούνταν εχθροί του Τρίτου Ράιχ, πριν από τη μετάβασή τους στη Θεσσαλονίκη (φυλακή Επταπυργίου, στρατόπεδο Παύλου Μελά).

Η κυρία Γιάννου, η οποία ζούσε στην Εβραϊκή συνοικία περιγράφει τις φυλακές ως ένα πολύ ωραίο κτίριο, αληθινό κόσμημα, βαμμένο στην απόχρωση της χώρας με κόκκινα τούβλα γύρω από τα παράθυρα. Η περίφραξη ήταν καγκελόφραχτη. Εκτός από τον ισόγειο όροφο, υπήρχε και υπόγειο με παράθυρα που διακρινόταν από τη μεριά της Εβραϊκής συνοικίας. Στο εσωτερικό της αυλής υπήρχε ένα ωραίο και μεγάλο πηγάδι που έμοιαζε με σιντριβάνι με έναν τροχό στη μέση. Οι επισκέπτες επιτρεπόταν να φτάσουν μέχρι την πόρτα του σπιτιού όπου υπήρχε σκοπός και χοντρό συρματόπλεγμα, έτσι ώστε να μη φαίνεται τίποτα μέσα. Τη δεκαετία του '50 θυμάται επίσης και ένα περιστατικό απόδρασης δύο κρατουμένων οι οποίοι αφού πήδησαν από την πίσω μεριά μέσα στην Εβραϊκή συνοικία εξαφανίστηκαν μέσα στο ποτάμι και ακολούθησε καταδίωξη από τους χωροφύλακες.

Αργότερα οι επανορθωτικές φυλακές έκλεισαν και γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 70 το κτήριο γκρεμίστηκε. Τη θέση του πήρε ο χώρος στάθμευσης των αυτοκινήτων του Δικαστικού Μεγάρου μέχρι πρόσφατα.

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, Μέλος Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Τα περιουσιακά στοιχεία και η οικονομική κατάσταση του μοναστηριού των Αγίων Πάντων Πιερίων, στα μέσα του 19^{ου} αι.

Στην ηγουμένη Χριστοδούλη και τη συνοδεία της

α. Εισαγωγικά

Με την επανάσταση του 1822 στη Νάουσα και την ευρύτερη περιοχή και την καταστροφή αρκετών οικισμών και μοναστηριών της επαρχίας Βεροίας και Ναούσης, ξεκινάει μία νέα σελίδα στην ιστορία του μοναχισμού της περιοχής. Ως κύριος άξονας των ιστορικών διεργασιών της περιόδου αυτής, τίθεται η προσπάθεια για ανασύνταξη και επαναλειτουργία όσων από τα μοναστήρια υπέστησαν τις λιγότερες φθορές (από το καταστροφικό πέρασμα των οθωμανικών στρατιωτικών και παραστρατιωτικών σωμάτων), καθώς αρκετά από αυτά καταστράφηκαν ολοσχερώς, με αποτέλεσμα να χαθεί, σταδιακά, ακόμη και η ανάμνηση της ύπαρξής τους.¹

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, εντάσσεται και το γενικότερο φαινόμενο των ανακαινίσεων και αποκαταστάσεων αρκετών καθολικών και βοηθητικών κτισμάτων, σε αρκετά μοναστήρια της περιοχής, κατά τις αμέσως επόμενες δεκαετίες (1830 – 1840). Στο μοναστήρι των Αγίων Πάντων Πιερίων, τουλάχιστον από τις αρχές της δεκαετίας του 1830, εμφανίζεται ως ηγούμενος ο ιερομόναχος Διονύσιος, από το χωριό Γιαννουτά της επαρχίας Ελασσόνας, ο οποίος φαίνεται ότι κατέβαλε συστηματικές προσπάθειες για την αποκατάσταση και επαναλειτουργία του μοναστηριού.² Ήδη, σε προηγούμενο άρθρο μας, δημοσιεύσαμε μία επιγραφή του μοναστηριού (του 1837), σύμφωνα με την οποία πληροφορούμαστε για την πραγματοποίηση ανακαινιστικών έργων στο καθολικό του μοναστηριού και την ανέγερση ενός οικήματος που περιελάμβανε πέντε κελιά μοναχών.³

Στο παρόν δημοσίευμα, θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε ορισμένα στοιχεία που σχετίζονται με τα οικονομικά δεδομένα του μοναστηριού, κατά την περίοδο που ακολουθεί (δεκαετίες 1840 – 1860), μέσα από τις οποίες μας δίνεται η δυνατότητα να παρακολουθήσουμε ορισμένες από τις μετέπειτα προσπάθειες που καταβλήθηκαν, από τους μοναχούς του

1 Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, “Πληροφορίες για δύο μοναστήρια στο Βέρμιο και τον κάμπο της Ημαθίας, κατά την Οθωμανική περίοδο (18^{ος} – 19^{ος} αι.)”, *Μελετήματα Ημαθίας* 3 (2011) 175 – 210.

2 Βλ. Δημήτριος Αγγ. Παπάκης, “Ιστορία της ιεράς μονής Αγίων Πάντων Πιερίων. Ανέκδοτες αρχειακές μαρτυρίες στη διάρκεια των ετών 1814 – 1871”, *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.* 14 (2004) 191 – 199.

3 Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, “Επιγραφές του μοναστηριού των Αγίων Πάντων Πιερίων (18^{ος} – 19^{ος} αι.)”, *Χρονικά Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας Ε.Μ.Ι.Π.Η.* 20 (Μάιος – Αύγουστος 2013) 26 – 28.

μοναστηριού, για την περαιτέρω ανάπτυξη και διασφάλιση της λειτουργίας του, καθώς και τα προβλήματα που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν κατά την ίδια εποχή.

β. Οι πηγές

Οι παρουσιαζόμενες πληροφορίες προέρχονται από έναν ανέκδοτο, στο σύνολό του, κώδικα της μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, ο οποίος αποτελεί μία ιδιαίτερα σημαντική πηγή πληροφόρησης για την ιστορική πορεία και εξέλιξη των μοναστηριών της περιοχής, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Στον κώδικα αυτό, ο οποίος φέρει τον τίτλο «1842: Απριλίου 23: / Κώδιξ του Ιερού Μοναστηρίου της Υπεραγίας Θεοτόκου αυτού, και τα ιερά κειμήλια, και σκεύη, και κτήματα, και ό,τι άλλο ιδιόκτητον αυτού προς ιδίαν ασφάλειαν αυτού τη επιταγή του Πανιερωτάτου Δεσπότη Αγίου Βεροίας κυρίου κυρίου Διονυσίου Λερίου», σώζονται οικονομικά κατάστιχα, λογαριασμοί, καταγραφές περιουσιακών στοιχείων και άλλες πολύτιμες ιστορικές πληροφορίες, οι οποίες χρονολογούνται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και αφορούν στις ιερές μονές Παναγίας Δοβρά, Προφήτου Ηλιού, Αγίων Πάντων Πιερίων, Θεοτόκου Καλλίπετρας, Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Μουσιάλης, καθώς και στον ιερό ναό Αγίων Αναργύρων Βεροίας.

Στο παρόν δημοσίευμα παρουσιάζονται μόνο οι πληροφορίες του κώδικα που αφορούν στην ιερά μονή Αγίων Πάντων Πιερίων, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν, για την περαιτέρω σύνθεση και μελέτη της ιστορίας του μοναστηριού, από κάθε ενδιαφερόμενο. Τα κείμενα βρίσκονται μεταξύ των σελίδων 162 και 163 του κώδικα και δημοσιεύονται χωρίς ορθογραφικές ή συντακτικές διορθώσεις, προκειμένου να διατηρηθεί αναλλοίωτος (κατά το δυνατό) ο αρχικός χαρακτήρας τους. Εντούτοις, δεν διατηρείται το πολυτονικό σύστημα, καθώς παρουσιάζει, στο χειρόγραφο, αρκετά σφάλματα και ασάφειες.

γ. Μία προσπάθεια προσέγγισης και ερμηνείας των πηγών

Η παρουσία του μοναστηριού των Αγίων Πάντων Πιερίων, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, φαίνεται ότι υπήρξε περιορισμένη (σχεδόν ισχνή, θα ήταν δυνατό να υποστηρίξουμε), όπως μπορούμε να συμπεράνουμε με βάση το δημοσιευόμενο (στη συνέχεια) κατάστιχο καταγραφής των κινητών και ακινήτων αντικειμένων της μονής, του έτους 1851. Με εξαίρεση το γεγονός ότι στην κατοχή του μοναστηριού εμφανίζεται μία έκταση τριακοσίων (300) περίπου στρεμμάτων (οθωμανικών), στο χωριό Παλατίτσια (τα οποία χρησιμοποιούνταν ως χωράφια του μοναστηριού), καθώς και οχτώ, επιπλέον, στρέμματα αμπελιών (σε αδιευκρίνιστη περιοχή, μάλλον γύρω από το μοναστήρι), τα υπόλοιπα καταγραφέντα περιουσιακά στοιχεία του δεν φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη αξία, καθώς αποτελούν, κατά βάση, χρηστικά αντικείμενα και εργαλεία, για τις καθημερινές ανάγκες και εργασίες του μοναστηριού.

Ο αριθμός των ζώων που διέθετε το μοναστήρι υπήρξε ιδιαίτερα μικρός, γεγονός που μας οδηγεί στο να υποθέσουμε ότι αυτά προορίζονταν, κατά βάση, για την εξασφάλιση των απαραίτητων εσωτερικών επισιτιστικών αναγκών του μοναστηριού και δεν απέβλεπε στην παροχή της δυνατότητας, προς τους μοναχούς, για ανάπτυξη εμπορίου κτηνοτροφικών προϊόντων (παρά μόνο, ενδεχομένως, σε μικρή περιοδική κλίμακα).

Από την άλλη πλευρά, η οικονομική κατάσταση του μοναστηριού εμφανίζεται, εξίσου, ιδιαίτερα προβληματική, καθώς οι ισολογισμοί των εσόδων και εξόδων, για την πενταετία 1848 – 1852, παρουσιάζονται συνεχώς ως ελλειμματικοί. Το γεγονός αυτό καθιστούσε αδύνατη την οικονομική βιωσιμότητα του μοναστηριού, το οποίο φαίνεται ότι αναγκάστηκε να καταφύγει στη σύναψη ενός δανείου, το οποίο ανερχόταν στο ποσό των 6.000 γροσιών (ποσό που ισοδυναμεί, περίπου, με το 150% των ετήσιων εσόδων του), από τον προύχοντα της Βεροίας Μερκούριο Αντ. Στεφάνου.⁴ Αν και δεν γνωρίζουμε, επακριβώς (με βάση τις

⁴ Πρόκειται για τον εύπορο Βεροιώτη Μερκούριο Στεφάνογλου, ο οποίος διετέλεσε, κατά καιρούς, μέλος της Δημογεροντίας της Χριστιανικής Κοινότητας της πόλης.

διαθέσιμες πηγές), τόσο τον χρόνο σύναψης του δανείου (*terminus ante quem* 1848) όσο και το ύψος του επιτοκίου δανεισμού, ωστόσο μπορούμε να διακρίνουμε ότι για την πενταετία 1848 – 1852 το μοναστήρι κατέβαλε, προφανώς, μόνο τους τόκους του δανείου (εάν, φυσικά, δεν είχε παραμελήσει και αυτή την υποχρέωση), αδυνατώντας να αντεπεξέλθει στην αποπληρωμή μέρους του κεφαλαίου δανεισμού.

Τα συνεχώς αυξανόμενα έξοδα και η αδυναμία κάλυψής τους, με βάση τα εισοδήματα του μοναστηριού (βλ. *σχετικούς πίνακες*), μέσα στο διάστημα των ετών 1848 – 1852 αναβίβασαν τα χρέη του μοναστηριού στο ποσό των επιπλέον 1.575 γροσιών. Παρά ταύτα, δεν φαίνεται ότι η δυνατότητα (από μέρους του μοναστηριού) της αποπληρωμής και του νέου αυτού χρέους υπήρξε εξασφαλισμένη. Αντιθέτως, μάλιστα, οι διαθέσιμες πηγές μας δίνουν την εικόνα μίας «οικονομικής υποδούλωσης» του μοναστηριού προς τους δανειστές του, φαινόμενο το οποίο τόσο κατά την προεπαναστατική περίοδο, στην ευρύτερη περιοχή, όσο και κατά τις αμέσως επόμενες δεκαετίες, φαίνεται ότι αποτελούσε μία από τις δυσεπούλωτες πληγές της χριστιανικής Κοινότητας της Βέροιας, κυρίως μάλιστα των ενοριακών ναών και των μοναστηριών της επαρχίας, που ήταν αναγκασμένα να υποτάσσονται στις ανάγκες και απαιτήσεις της «νόμιμης τοκογλυφίας» της εποχής.⁵

Η εκποίηση μέρους της περιουσίας του μοναστηριού, η οποία καταγράφηκε αναλυτικά, κατά το έτος 1851, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, θα μπορούσε, ενδεχομένως, να ελαφρύνει, κάπως, το μεγάλο οικονομικό χρέος του. Ωστόσο, τόσο τα χρηστικά αντικείμενα και εργαλεία του, όσο και τα εκκλησιαστικά του σκεύη, αντικείμενα και άμφια, φαίνεται ότι μόλις (και μετά βίας) επαρκούσαν για τη διατήρηση της βιωσιμότητάς του και την κάλυψη των απολύτως αναγκαίων καθημερινών και εκκλησιαστικών του αναγκών. Ως μία λύση, στην προσπάθεια για μείωση του χρέους, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η πώληση των ιερών λειψάνων του μοναστηριού, σε κάποιο άλλο περισσότερο εύρωστο οικονομικά μοναστήρι ή ενοριακό ναό, καθώς, κατά την περίοδο αυτή, η συνήθεια «εμπορίας» των ιερών λειψάνων υπήρξε ιδιαίτερα διαδεδομένη. Εντούτοις, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται ότι συνέβη, τουλάχιστον κατά την περίοδο αυτή, καθώς η μετακύληση του χρέους θα εμφανίζεται και στα επόμενα χρόνια, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Δεν γνωρίζουμε με ασφάλεια, μέχρι στιγμής, με ποιον τρόπο το προαναφερόμενο χρέος διαχειρίστηκε, επακριβώς, από τον ηγούμενο Διονύσιο, κατά τα πρώτα χρόνια της συνομολόγησης του δανείου με τον Μερκούριο Στεφάνογλου. Αυτό που μπορούμε, πάντως, να διακρίνουμε, με κάποια βέβαιη βεβαιότητα, είναι το γεγονός ότι το μοναστήρι αδυνατούσε, πλήρως, να αντεπεξέλθει στην (έστω και μερική) αποπληρωμή του, σταματώντας, ακόμη, και την καταβολή των νόμιμων τόκων, που είχαν συμφωνηθεί μεταξύ των δυο συμβαλλόμενων πλευρών. Στις αρχές του 1865, ο Μερκούριος Στεφάνογλου (ο οποίος κατά την περίοδο εκείνη ήταν μέλος της Δημογεροντίας της Χριστιανικής Κοινότητας της πόλης) απεβίωσε,⁶ χωρίς να έχει λάβει την εξόφληση του χρέους από το μοναστήρι των Αγίων Πάντων. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τις διατάξεις του οθωμανικού δικαίου, η οφειλή καταβολής του χρέους (από μέρους του μοναστηριού) μεταβιβάστηκε προς τη σύζυγο του αποβιώσαντος δανειστή.

Αναφορικά με το ζήτημα αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μία πατριαρχική επιστολή του 1868, την οποία δημοσιεύει για πρώτη φορά ο Δ. Παπάζης,⁷ σύμφωνα με την οποία πληροφορούμαστε ότι η χριστιανή της Βέροιας Μαργιωρίτσα, χήρα του Μερκουρίου Στεφάνογλου,⁸ απαίτησε να λάβει, από το μοναστήρι των Αγίων Πάντων, το ποσό των

5 Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, *Η ένωση των εκκλησιών της Βέροιας: ένα δυσεπίλυτο κοινοτικό ζήτημα της πόλης, στα τέλη της Οθωμανικής περιόδου (1863 – 1912)*, Βέροια 2012, 17 κ.ε.

6 Βλ. Βουδούρης, *Η ένωση των εκκλησιών της Βέροιας*, ό.π., 94.

7 Δημήτριος Αγγ. Παπάζης, “Πέντε ανέκδοτα κείμενα από το αρχείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τον μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Σωφρόνιο Χρηστίδη (1863 -1869)”, *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.* 11 (2001) 233 – 234. Ο ίδιος, “Ιστορία της ιεράς μονής Αγίων Πάντων Πιερίων”, ό.π., 199 – 200.

8 Σε μεταγενέστερους κώδικες της μητροπόλεως και της Χριστιανικής Κοινότητας Βεροίας, το ίδιο πρόσωπο αναφέρεται και ως «Μαργιωρίτσα Στεφανολέσσα». βλ. Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, *Κώδιξ των Πρακτικών του Συμβουλίου 1870 – 1888* [13], 53.

έξι χιλιάδων (6.000) γροσιών, συν τους νόμιμους τόκους, οι οποίοι, μέχρι εκείνη τη στιγμή, αναβίβαζαν το οφειλόμενο ποσό σχεδόν στις δέκα χιλιάδες (10.000) γρόσια. Η Μαργιωρίτσα προσέφυγε προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, μέσω του Κ. Ρακτιβάν (ο οποίος διέμενε μόνιμα στην Κωνσταντινούπολη), ζητώντας τη μεσολάβηση της μητρός Εκκλησίας προς τον μητροπολίτη Βεροίας Σωφρόνιο Χρηστίδη (1863–1869), προκειμένου να ασκήσει πιέσεις προς τον ηγούμενο των Αγίων Πάντων, ώστε να καταβάλει, προς την ίδια, το οφειλόμενο χρέος του μοναστηριού. Σε διαφορετική περίπτωση, η Μαργιωρίτσα δήλωνε ότι θα αναγκαζόταν να προσφύγει προς το οθωμανικό ιεροδικείο, ώστε να ληφθούν, μέσω της δικαστικής οδού, άμεσα εκτελεστέες αποφάσεις.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι το δάνειο των 6.000 γροσιών, συνεχίζει να υφίσταται, ακόμη και μετά από είκοσι χρόνια, έχοντας, μάλιστα, σχεδόν διπλασιαστεί, λόγω των ακατάβλητων, όλο αυτό το διάστημα, τόκων. Η οικονομική βιωσιμότητα του μοναστηριού, το οποίο επιχειρεί κατά την περίοδο αυτή να αναπτύξει βηματισμούς σταθεροποίησης, φαίνεται ότι δεν μπορούσε να καταστεί εφικτή. Ενδεχομένως, το γεγονός ότι, στις δημοσιευόμενες στο παρόν σημείωμα πηγές, η οικονομική διαχείριση του μοναστηριού αφορά μόνο στους έξι μήνες του έτους 1852 (από τον Ιανουάριο μέχρι και τον Ιούλιο, και όχι σε ολόκληρη τη χρονιά) μας οδηγεί στο να υποθέσουμε ότι δεν αποκλείεται, κατά την περίοδο αυτή, το μοναστήρι να αναγκάστηκε να διακόψει την ολόχρονη λειτουργία του, λόγω του δυσβάστακτου οικονομικού κόστους συντήρησης και διαβίωσης των μοναχών, αναπτύσσοντας ένα είδος «περιστασιακής λειτουργίας», η οποία προφανώς συνδέεται και με την εκμετάλλευση της αγροτικής του παραγωγής.

Η οικονομική εξαθλίωση του μοναστηριού, η οποία είχε καταστήσει αδύνατη τη συνέχιση της εύρυθμης λειτουργίας του, είχε ως αποτέλεσμα, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τις διαθέσιμες πληροφορίες, την παράλληλη διακοπή της αδιάλειπτης παρουσίας μοναχών σε αυτό. Το 1871, σε αντικατάσταση του ηγουμένου Διονυσίου, ο οποίος φάνηκε αδύναμος στη διαχείριση των οικονομικών χρεών του μοναστηριού, διορίζεται ως νέος «ηγούμενος» ο Χατζή παπά – Ησαΐας, με την υποχρέωση να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την εξυγίανση των οικονομικών αδιεξόδων και των χρεών που είχε δημιουργήσει ο προκάτοχός του.⁹

Πλέον, ανοίγει μία καινούργια σελίδα στην ιστορία του μοναστηριού, το οποίο στα επόμενα χρόνια θα απολέσει την διοικητική του αυτονομία, καθώς στο εξής εξελίσσεται σε μία από τις «ενοριακές μονές» της επαρχίας.¹⁰ Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι, στο διάστημα που ακολουθεί (μέχρι και τα τέλη της Οθωμανικής περιόδου στην περιοχή), η λειτουργία του μοναστηριού θα διέπεται και θα καθορίζεται απ' ευθείας από τη μητρόπολη της Βεροίας, η οποία θα διορίζει, κατά καιρούς, υπευθύνους του μοναστηριού, με τον τίτλο του «ηγουμένου», οι οποίοι αναλαμβάνουν, κυρίως, χρέη διαχειριστών της περιουσίας του.

f

⁹ Παπάζης, “Ιστορία της ιεράς μονής Αγίων Πάντων Πιερίων”, ό.π., 200 – 201.

¹⁰ Το γεγονός αυτό λαμβάνει, πλέον, και επίσημες διαστάσεις μέσω του Κοινοτικού Κανονισμού της Χριστιανικής Κοινότητας της Βεροίας του 1892. Βλ. Γεώργιος Χ. Χιονίδης, “Τρεις κανονισμοί της ελληνικής κοινότητας της Βεροίας κατά τα τέλη της τουρκοκρατίας”, *Μακεδονικά* 10 (1970) 111, 122.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΤΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ (1851)

1851 Ιουλίου. Καταγραφή των πραγμάτων και Ιερών σκευών / των ευρισκομένων εν τω Μοναστηρίω του των αγίων Πάντων -

1: κουτίον ασημένιον με θησαυρόν Ιερ[άν]: κάραν του αγίου Ιγνατίου	2: γάστρες
1: Δισκοπότηρον προούντζηνο	6: βουτζία τα τρία μεγάλα και τα τρία μικρά
2: Ζυγείς ιερά άμφια	1: κανούτα
1: κουτί παύλος απ' έξω και έσωθεν ασήμι -	6: κάδεους
1: κουτίον έτι ασημένιον με λύψανα του αγίου Χαραλάμπους	3: καδγιά μικρότερα
2: σταυροί ασημένιοι	20: γίδια
1: θυμιατόν παυλένιον	5: βόδια
6: χαλκώματα ήτοι καζάνια το εν μεγάλο και τα λοιπά μικρά	8: γελάδες μεγάλα και μικρές
1: μπακράτζα μεγάλη	2: άλογα
1: τέντζερης μεγάλος	300: στρέματα χωράφια εις παλατήτζια
4: τεντζερέδες έτι μικρότεροι	8: στρέματα αμπέλια
1: μπακράτζι έτι μικρότερον	3: Ινιά
3: ταψιά μεγάλα μπακιρένια	4: Δικέλια
35: λεγκέρια	1: στενοτζάπι
3: Δίσκοι μεγάλοι της εκκλ.(ησίας)	1: φαλκίδι
	2: αλέτρια
	1: αμάξι
	30: ψάθαις

2. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ) ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ (1848 – 1852)

1848 Ιαννουαρίου 10, μέχρι 1849 Ιανν(ουαρίου) 10 /

Εθεορήθη ο λογαριασμός του Μοναστηρίου των αγίων πάντων / ηγουμενεύοντος του παπά Διονυσίου / και εφάνησαν εν τω διαστήματι τούτο τα μεν έσωδα του Μοναστηρίου τούτου ως φαίνονται εις τα κατάστιχά του γρ: 4.040 ήτοι γρόσια / τέσσαρες χιλ(ιάδες) και γρ: σαράντα. Τα δε έξωδα 4.518 ήτοι γρόσια / χιλ(ιάδες) τέσσαρες και πεντακόσια δέκα οκτώ - το δε σωζόμενον χρέος / γρόσια γρ: 6.000 - ήτοι έξι χιλιάδες.

Από 1849 Ιανν(ουαρίου) 10, μέχρι 1850 Ιανν(ουαρίου) 10. /

ηγουμενεύοντος του ιδίου εφάνησαν τα μεν έσωδα γρ: 4.330 ήτοι γρ.(όσια) / τέσσαρες χιλ:(ιάδες) τριακόσια τριάντα, τα δε έξωδα γρ: 4.780 ήτοι γρ: / τέσσαρες χιλ:(ιάδες) επτακόσια ογδόντα το δε χρέος του προς τον Μερκούριο αντ. / Στεφάνου γρ: 6.000 χιλ.(ιάδες) - ήτοι έξι χιλ(ιάδες).

Από του 1850 Ιανν:(ουαρίου) 10, μέχρι του 1851 Ιανν:(ουαρίου) 10. /

έτι ηγουμενεύοντος του αυτού τα μεν έσωδα εφάνησαν γρ: 4.350 ήτοι γρόσια τέσ/σαρες χιλιάδες και τριακόσια πενήντα, τα δε έξωδα γρ: 4.647 ήτοι γρόσια τέσ/σαρες χιλιάδες εξακόσια σαράντα επτά το δε χρέος ως ανωτέρω.

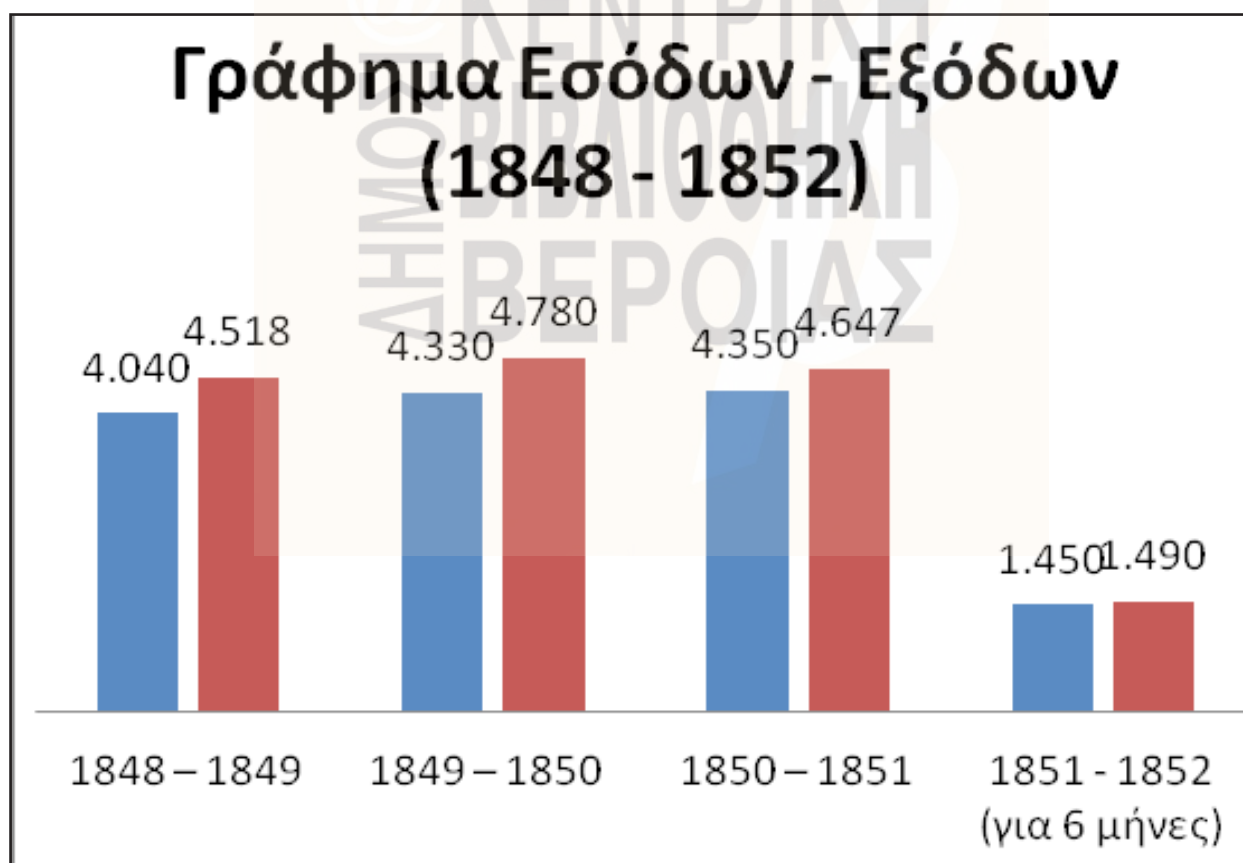
Από δε του 1851 Ιανν(ουαρίου) 10, μέχρι 1852 Ιουλίου 10. /

ηγουμενεύοντος πάλιν του ιδίου, εφάνη η λήψης του, των έξι μηνών γρ: 1.450 ήτοι γρόσια / χίλια τετρακόσια πενήντα, η δε δόσις του γρ: 1.490 - ήτοι γρόσια χίλια τετρακόσια ενε/νήντα, το δε προς τον κυρ Μερκούριον χρέος του γρ: 6.000 - ήτοι γρόσια χιλ(ιάδες) / έξι. και έτερον διανωμής και χρέος δι' ομολογιών και άνευ ομολογιών γρ: 1.575 / ήτοι γρόσια χίλια πεντακόσια εβδομήντα πέντε.

† Ο Βερούιας Θεόκλητος υποφαινεται :-

Ισολογισμοί εσόδων – εξόδων του μοναστηριού των Αγ. Πάντων,
κατά την πενταετία 1848 – 1852

Περίοδος	Έσοδα	Έξοδα	Χρέος
1848 – 1849	4.040	4.518	6.000
1849 – 1850	4.330	4.780	6.000
1850 – 1851	4.350	4.647	6.000
1851 – 1852 (μόνο για έξι μήνες)	1.450	1.490	6.000 + 1.575

1851 - ΥΑΔΙΝ Κατάστημα και αποθήκες και κτίρια ορισμένων
 και αποθηκών και κτιρίων και αποθηκών -

1. κτίρια ασημένια μέτρα και άλλα κτίρια κτίρια
 1. διακοσμητικά κτίρια
 2. κτίρια κτίρια
 3. κτίρια κτίρια
 4. κτίρια κτίρια
 5. κτίρια κτίρια
 6. κτίρια κτίρια
 7. κτίρια κτίρια
 8. κτίρια κτίρια
 9. κτίρια κτίρια
 10. κτίρια κτίρια
 11. κτίρια κτίρια
 12. κτίρια κτίρια
 13. κτίρια κτίρια
 14. κτίρια κτίρια
 15. κτίρια κτίρια
 16. κτίρια κτίρια
 17. κτίρια κτίρια
 18. κτίρια κτίρια
 19. κτίρια κτίρια
 20. κτίρια κτίρια
 21. κτίρια κτίρια
 22. κτίρια κτίρια
 23. κτίρια κτίρια
 24. κτίρια κτίρια
 25. κτίρια κτίρια
 26. κτίρια κτίρια
 27. κτίρια κτίρια
 28. κτίρια κτίρια
 29. κτίρια κτίρια
 30. κτίρια κτίρια

Κατάστιχο καταγραφής της περιουσίας του μοναστηριού των Αγ. Πάντων (1851)

1848
10. εὐρωπῶδες ἀπογὰς ἡμοιογραφῆς καὶ ἀγίων καὶ ἄλλων
ἐκπαιδευτῶν ἡσυχαστῶν.

καὶ ἐπέκεινται ἐν τῇ διαστροφῇ τοῦ καμὶ ἡσυχαστῶν ἡμοιογραφῆς
πρὸς τὸν ἡσυχαστῆρα ἐκπαιδευτῆρα - π. 4040 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας - ἡσυχαστῆρας - 4518 - εὐρωπῶδες
χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας - ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας
ἡσυχαστῆρας π. 6000 - εὐρωπῶδες χιλ.

1849 - Ἰαν. 10 - πρὸς 1850 - Ἰαν. 10 -
ἐκπαιδευτῶν ἡσυχαστῶν ἐκπαιδευτῶν καμὶ ἡσυχαστῶν - π. 4330 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας, ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας - π. 4780 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας
ἡσυχαστῆρας π. 6000 - χιλ. ἡσυχαστῆρας χιλ.

1850 - Ἰαν. 10 - πρὸς 1851 - Ἰαν. 10 -
ἐκπαιδευτῶν ἡσυχαστῶν καμὶ ἡσυχαστῶν ἐκπαιδευτῶν - π. 4350 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας, ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας - π. 4647 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας

1851 - Ἰαν. 10 - πρὸς 1852 - Ἰαν. 10 -
ἐκπαιδευτῶν ἡσυχαστῶν καμὶ ἡσυχαστῶν ἐκπαιδευτῶν ἡσυχαστῶν - π. 1250 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας, ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας - π. 1490 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας π. 6000 - εὐρωπῶδες
ἡσυχαστῆρας χιλ. ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας π. 1575 -
ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας

ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας ἡσυχαστῆρας

Καταγραφή λογαριασμών του μοναστηριού των Αγ. Πάντων (1848 – 1852)

ΤΑ ΡΟΥΜΛΟΥΚΙΩΤΙΚΑ

Ιωάννης Μοσχόπουλος, δικηγόρος, ερευνητής

ΛΟΥΤΡΟΣ Ημαθίας: Ιστορικό περίγραμμα

Χωριό στο μέσον της πεδιάδας του Αλιάκμονα, βορείως της κοίτης του. Αρχαιότητες δεν έχουν εντοπισθεί, αλλά θεωρείται βέβαιη η ύπαρξή του κατά τους βυζαντινούς χρόνους.

Προς αυτήν την κατεύθυνση ενδιαφέρον παρουσιάζει ο συσχετισμός της ονομασίας του χωριού με την παράδοση για την περιφορά («τριούρισμα») του σκηνώματος του Οσίου Αντωνίου (10^{ος} 11^{ος} αι.) επάνω σε αμάξι, που το έσερναν δύο άγρια, άμαθα από ζυγό, βόδια, τα οποία άφησαν να πάρουν όποιο δρόμο ήθελαν, τα οποία αφού περιπλανήθηκαν σε διάφορα χωριά του κάμπου, όταν πέρασαν από ένα σημείο με βαθειά νερά και βράχηκε ολόκληρο το σκηνώμα του αγίου, η τοποθεσία εκείνη ονομάσθηκε «λουτρό». Βέβαια άλλη εκδοχή αποδίδει τα ονόματα πολλών χωριών του Ρουμλουκιού στη χρόνια συμπεριφορά του ποταμού Αλιάκμονα και τις πλημμύρες του, σύμφωνα με την οποία το χωριό ονομάσθηκε Λουτρός, επειδή μετά από μεγάλη πλημμύρα είχε πολλά βαθειά νερά εκεί κι έκαναν μπάνιο στα νερά του. Παράλληλα έχω υποστηρίξει ότι πολλά χωριά της Καμπανίας έλαβαν το όνομά τους κατά τη βυζαντινή εποχή από τα ονόματα των γαιοκτημόνων ιδιοκτητών τους, π.χ. ο Ραψομανίκης, ο Καβάσιλας, ο Μελίκης, ο Λουτρός, ο Ιωάννης Πλυτός, ο Μέτσης, ο Γιδάς, κλπ¹

Σε βυζαντινά έγγραφα του 14ου αι., που αναφέρουν σημαντικά κτηματολογικά στοιχεία της περιοχής αυτής, συναντάμε τα «Δίκαια [δικαιώματα ιδιοκτησίας] του Αριανίτου». Δεν γνωρίζουμε την ακριβή θέση τους, αλλά γνωρίζουμε ότι το επίθετο «Αριαντόπουλος», που δηλώνει το γιο ή τον απόγονο του Αριανίτη (Αριανίτης - Αριανιτόπουλος - Αριαντόπουλος - Αργιαντόπουλος), συναντάται σε πολλές σημερινές οικογένειες στο χωριό Λουτρός μόνο. Ως μέλη της οικογένειας Αριανίτη από τη Θεσσαλονίκη συναντάμε ήδη από τον 11^ο αιώνα τον στρατηγό Δαβίδ Αριανίτη, τον στρατηγό και άρχοντα της Δύσης Κωσταντίνο Αριανίτη, ενώ στα έγγραφα αναφέρονται η επάρχισσα Αριανίτισσα, ο Μιχαήλ Δούκας Αριανίτης, ο επάρχος Αριανίτης.²

Η Ελ. Γκαρά θεωρεί τεκμηριωμένη την ύπαρξή του Λουτρός (Lutroz) το 1519, περί το 1550 ως βακουφχωριό.³

Στο Tapu Tahrir του 1530 καταγράφηκε ως Lutros, χωριό του καζά Βεροίας.⁴

Το χωριό συνδέθηκε ήδη από τις αρχές 16^{ου} αι. με τον βίο της Αγίας Κυριακής. Ήταν η μικρότερη αδελφή του Οσίου Διονύσιου του Ολύμπου. Όταν έφθασε στο χωριό της (Σλάτενα Καρδίτσας) η φήμη της δράσης του Διονύσιου, αυτή αναχώρησε για να τον συναντήσει στη Βέροια στο μοναστήρι (Σκήτη) που εγκαταβιούσε. Στη συνέχεια η Κυριακή όταν βρέθηκε κοντά στον αδελφό της, ασπάσθηκε το μοναχικό σχήμα, αλλά δεν μπορούσε να ζεί κοντά του, λόγω του άβατου, οπότε κατέφυγε σε απομονωμένο ησυχαστήριο στην πεδιάδα του Αλιάκμονα. Όταν ο αδελφός της αναχώρησε για τον Όλυμπο αυτή και πάλι το ακολούθησε, αλλά κι εκεί δεν μπορούσαν να ζήσουν στην ίδια μονή, οπότε η Κυριακή αναχώρησε οριστικά από τον Όλυμπο, έφθασε στους Αγίους Πάντες πάνω από τα Παλατίτσια, πέρασε

1 Μοσχόπουλος 2004, σ. 142

2 Μοσχόπουλος 2004, σ. 218

3 Gara 2000, σ. 29 - Γκαρά 2007, σ. 59.

4 Tapu Tahrir 1530, σ. 144.

τον Αλιάκμονα και ξαναβρέθηκε στο παλιό της ησυχαστήριο, όπου έκτισε το κελί της στην βόρεια κοίτη του ποταμού, κι έζησε εκεί μέχρι τον θάνατό της.⁵ Όταν αργότερα βρέθηκε η εικόνα της σε κουφάλα ενός δένδρου, αποκαλύφθηκε η θαυματουργή δράση της, οπότε τα τρία γειτονικά χωριά Λουτρός, Ποζαρίτες (Κεφαλοχώρι) και Πρόδρομος έριζαν και διεκδικούσαν την εικόνα. Τελικά την πήραν οι Ποζαρίτες, αλλά η εικόνα ξαναγύριζε μόνη της στην παλιά της θέση. Για αυτό κτίστηκε ένα εκκλησάκι στη δασώδη περιοχή μεταξύ του χωριού Ποζαρίτες (Κεφαλοχώρι) και του χωριού Λουτρός. Κατά την παράδοση η φήμη των θαμάτων της εικόνας της ενόχλησε τον Οθωμανό αγά της περιοχής, ο οποίος ανέθεσε σ' έναν υπηρέτη του να την «κλέψει», για να την εξαφανίσει. Όταν όμως εκείνος την πήρε στα χέρια του, δεν μπορούσε να απομακρυνθεί, γιατί η κλεμμένη εικόνα τον έκανε να χάνει το δρόμο του μέσα στο δάσος κι έτσι αναγκάστηκε να την αφήσει στο παρεκκλήσι.⁶

Στο χωριό επιχωριάζει το οικογενειακό επίθετο «Τσαπανίτης», που συνδέεται με τους Ρουμλουκιώτες, οι οποίοι μετά την κατάκτηση από τους Οθωμανούς εγκατέλειψαν τον κάμπο κι ανέβηκαν στα γειτονικά βουνά, για να βρουν ασφαλή καταφύγια. Μετά το πρώτο κύμα των αναχωρήσεων, οι εναπομείναντες στην πεδιάδα προσδιόριζαν όσους είχαν φύγει στα Πιέρια κυρίως, μιλώντας για «αυτούς που πήγαν επάνω στα βουνά», «στους επάνω», «στ'ς απάν'» κατά τη χαρακτηριστική εκφορά της φράσης σύμφωνα με το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα. Οι επόμενοι που αναχωρούσαν για τα βουνά, έλεγαν ότι θα πήγαιναν «σ' τ'ς απάν'» (στους επάνω), ενώ όταν κατέβαινε κάποιος από τα βουνά (απ' τ'ς απάν') του προσκολλούσαν το προσωνύμιο «τσαπανίτης». Ήταν οι λεγόμενοι «τσαπανίτες» του Ρουμλουκιού, επίθετο που επιχωριάζει στον κάμπο και ειδικά στο Λουτρό Ημαθίας. Το κύμα φυγής στα ορεινά της περιόδου από τα μέσα έως το τέλος του 17^{ου} αιώνα προκάλεσε νέους «τσαπανίτες», τους οποίους οι οθωμανοί προσπαθούσαν με διοικητικά μέσα ακόμη και με τη βία να τους επαναφέρουν στον κάμπο του Ρουμλουκιού.⁷

Μέσα στον καζά της Καρά Φεριέ (Βεροίας) υπήρχαν και κάποια βακουφικά χωριά, δηλαδή χωριά που το εισόδημά τους προοριζόταν για την συντήρηση φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Μερικά παλιά βακουφικά χωριά με την πάροδο των χρόνων (17^ο αι.) ήταν σαν τα συνηθισμένα χωριά ως προς την φορολογία και οι κάτοικοί τους έπρεπε να πληρώνουν τους συνήθεις αλλά και τους έκτακτους φόρους. Το ίδιο συνέβαινε και για τα χωριά Λουτρός, Σταυρός, που το δεύτερο μισό του 16^{ου} αι. μετατράπηκαν σε βακούφι από τον σουλτάνο Σουλεϊμάν Α' (ίσως διότι μετά από κάποια πλημμύρα βρέθηκε νότια της κοίτης του Αλιάκμονα, δηλαδή στα Μελικοχώρια). Στη συνέχεια όμως το χωριό Λουτρός συναντιέται σαν απλό χωριό, δηλαδή δεν είχε βακουφικό καθεστώς, αλλά ανήκε σε τιμάριο.⁸

Αναφέρεται σε έγγραφο του 1613 σύμφωνα με το οποίο οι κάτοικοι του χωριού Προβατάρι καλλιέργησαν κοντά στο χωριό Λουτρός, επειδή οι περιοχές αυτές ανήκαν στον Νταβούτ πασά (ίσως επειδή υπήρχε μεταξύ τους ακαλλιέργητη γη, που δημιουργούσε έριδες μεταξύ των δύο χωριών και των τιμαριούχων τους). Επιχείρησε τότε ο βοεβόδας Γιουσούφ Τσαούς να εισπράξει από τους χωρικούς (του Προβατάρι) τη δεκάτη.⁹

Το 1619, οι χωρικοί του χωριού Λουτρός επιχείρησαν να καλλιεργήσουν εκτάσεις καταπατώντας γειτονικά εδάφη, αν και δεν είχαν έλλειψη γης.¹⁰

Αναφέρεται σε έγγραφο της περιόδου 1639-1642 «Ζιλκαδέ 1049. Απόφαση Ιεροδικαστική με την οποία υποχρεώθηκε ο Ομέρ Αγάς, τιμαριούχος του χωριού Λουτρός, να επιστρέψει στον ενάγοντα Μέμο αγά, τιμαριούχο του χωριού Προβατάρι, τα 1.500 άσπρα, τα οποία εισέπραξε από τους κατοίκους του χωριού Προβατάρι, επειδή (δήθεν) καλλιέργησαν αγρούς του χωριού Λουτρός, αφού δεν μπόρεσε να το αποδείξει εντός της ταχθείσας τετράμηνης προθεσμίας επί αγωγής του Μέμο μπέη, τιμαριούχου του χωριού Προβατάρι της περιφέρειας Βεροίας κατά του

5 Μοσχόπουλος 1989, σ. 40 - Πορφύριος 2012, σ. 227 επ.

6 Μοσχόπουλος 1989, σ. 40

7 Μοσχόπουλος 2012, σ. 124

8 Μοσχόπουλος 2012, σ. 379

9 Gara 2000, σ. 72.

10 Gara 2000, σ. 72.

Ομέρ αγά, ότι αυτός κατά την απουσία του ενάγοντα Μέμο μπέη στην εκστρατεία της Υεμένης εισέπραξε παράνομα από τους ραγιάδες του στο χωριό Προβατάρι ως δεκάτη 1.500 άσπρα, χωρίς να δικαιούται και πρέπει να τα επιστρέψει.».¹¹

Μεταξύ των χωριών που αναφέρονται στις εγκυκλίους του επισκόπου Καμπανίας Θεόφιλου (1749-1795) καταγράφεται στη δικαιοδοσία του και το χωριό «Λουτρόν».¹²

Σε μαρμαρίνη ανάγλυφη πλάκα διαστάσεων 0,25 Χ 0,75, που σε τυχαία ανακάλυψε ο ιερέας Παπαγιάννης στο προαύλιο του σημερινού κοιμητηριακού ναού των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης και την στερέωσε στη νότια πλευρά του ναού, μπορούμε να διαβάσουμε τα εξής:

+ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΘΕΜΕΛΙΩΝ ΟΥΤΟΣ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ / ΤΩΝ ΑΓΗΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ / ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΟΤΑΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ / ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΛΕΣΒΙΟΥ ΣΥΜΔΡΟΜΗ ΜΕΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ / ΤΟΥ ΤΙΜΗΩΤΑΤΟΥ ΚΥΡ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΠΕΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ ΔΑΠΑΝΗ ΔΕ ΤΩΝ ΕΛΕΟΥΝ / ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΑΥΤΩΝ / 1852 ΚΑΤΑ ΜΑΡΤΙΟΝ

Σημειώνεται ότι ο επίσκοπος Καμπανίας Γρηγόριος Α' Κατρός, ο Λέσβιος εθίτευσε κατά την περίοδο από τον Οκτώβριο 1828 έως τον Μάρτιο 1853.¹³

Σύμφωνα με καταλόγους που δημοσιεύθηκαν τη δεκαετία του 1870, το χωριό «Λουτρόν» ανήκε στην επισκοπή Καμπανίας και αριθμούσε περί τους 276 κατοίκους.¹⁴

Στη δεκαετία του 1880 αναφέρεται ότι «... είναι εις τού Κυρίου ρογκοτη τό τζηφλίκιον, εις τό Καψοχώρι, Λουτρόν και Κουλούρα ...». Μία άλλη έκθεση μιλάει για την απογοητευτική κατάσταση του σχολείου του χωριού τον Ιούλιο του 1881. «... Και πρώτον περί των εξετάσεων του σχολείου Λουτρού. Αί εξετάσεις του σχολείου τούτου υπήρξαν καθ' όλα άτυχείς, η δέ εκ τούτου απογοήτευσίς πλήρης. Εις μάτην παρήλθε διά τους μαθητάς ολόκληρον έτος. Εις μάτην ό διδάσκαλος επληρώθη. Ο διδάσκαλος αυτός ουχί μόνον όπως διδάσκη είναι ανίκανος, αλλ' ούτε όσον ηδύνατο νά διδάξει εδίδαξε. Τά τσιαύτα είναι πάντοτε επόμενον νά γίνωνται εκεί όπου οί έφοροι είναι απαίδευτοι και κατά συνέπειαν ανίκανοι όπως εποπτεύωσι τήν εργασίαν των ασυνειδήτων διδασκάλων...».¹⁵

Τα επόμενα έτη αναφέρεται ότι ο Λουτρός είχε 65 σπίτια, δάσκαλοι ήταν ο Β. Παπανάνου και ο Ι. Θεοχάρους με 35 μαθητές.

Το χωριό αναφέρεται σε αρκετές διαταγές των επιχειρήσεων του ελληνικού στρατού τον Οκτώβριο του 1912. Απελευθερώθηκε την 17^η Οκτωβρίου, από το απόσπασμα Κωνσταντινόπουλου (20 και 60 τάγματα ευζώνων) που έφθασε νύχτα στο Λουτρό, στρατοπέδευσε εκεί ολόκληρη την 18-10-1912 και στις 9 το πρωί της 19 Οκτωβρίου πορεύθηκε από το Λουτρό προς Παλιοχώρι.¹⁶

11 Αραπίδης, έγγρ. 268, φ. 57β. Ως γειτονικό χωριό αναφέρεται και ο Χολεβάς, σημερινή ομώνυμη αγροτική τοποθεσία.

12 Μυστακίδης 1929, σ. 53, 387 - 388 - Στογιόγλου 1992, σ. 67 επ.

13 Εκείνος ο ναός του 1852 καταστράφηκε από πυρκαγιά περί το 1929.

14 Λεμοντζής 1998, σ. 56 επ. - Γκλαβέρης 1998, σ.151 επ.

15 Βουδούρης 2012, σελ. 175-291.

16 ΓΕΣ 1932, σ. 151 - Μοσχόπουλος 1996, σ. 85 επ., 99.

ΤΑ ΛΑΟΥΣΑΙΪΚΑ

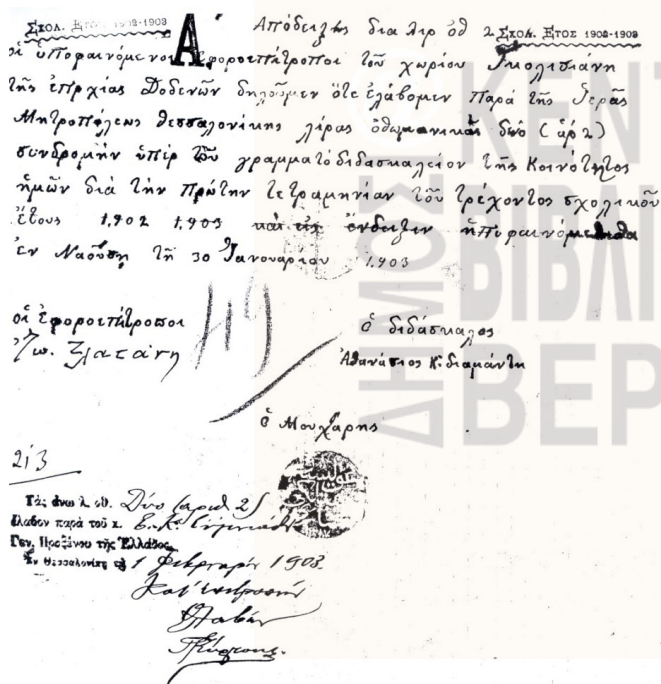
Χρήστος Σ. Ζάλιος, εκπαιδευτικός

Τα Λευκάδια Νάουσας (3^ο μέρος)

Το πρώτο σχολείο στα Λευκάδια στις αρχές του 20ου αιώνα

Στα χωριά κατά κανόνα υπήρχαν μόνο γραμματοδιδασκαλεία, στα οποία διδάσκονταν κυρίως ανάγνωση και γραφή, «γράμματα» όπως τα έλεγαν. Όσα παιδιά ήθελαν και μπορούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους πήγαιναν στην κοντινή Νάουσα.

Οι γραμματοδιδάσκαλοι των χωριών πληρώνονται ετησίως από 6 έως 10 τουρκικές λίρες και συνήθως κατά τετραμηνία.

Απόδειξη παραλαβής χρηματικής ενίσχυσης για το σχολείο των Λευκαδίων

Οι πληροφορίες για την εκπαιδευτική κατάσταση που επικρατούσε στα Λευκάδια στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, βγαίνουν όπως και για τα άλλα χωριά της περιοχής Νάουσας από αποδείξεις για την πληρωμή των δασκάλων και για την αντιμετώπιση των αναγκών των σχολείων, που η Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης προσπαθεί να καλύψει. Τα χρήματα στη Θεσσαλονίκη τα παίρνουν συνήθως από το Γενικό Πρόξενο της Ελλάδος σ' αυτή.

Στα Λευκάδια κατά το σχολ. έτος 1902-1903 λειτουργεί γραμματοδιδασκαλείο. Δάσκαλος είναι ο Αθανάσιος Κ. Διαμάντης. Η απόδειξη για δύο οθωμανικές λίρες, που τις στέλνει η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης ως επίδομα στο σχολείο για την πρώτη τετραμηνία του σχολικού έτους 1902-1903, φέρει την υπογραφή του δασκάλου, τη σφραγίδα του Μουχτάρη και την υπογραφή του εφοροεπίτροπου Ιω. Ζλατάνη. Η απόδειξη έχει ημερομηνία, εν Ναούση τη 30 Ιανουαρίου 1903. Τα χρήματα εδόθησαν για το σχολείο στο Ναουσαίο Γ. Κύρτση¹, από το Γενικό Πρό-

¹ Είναι ο Γ. Κύρτσης που στις 11/8/1896 είχε διοριστεί εξ οφφικίου από το Μητροπολίτη Βεροίας-Ναούσης, ταμίας στην Εφορία σχολείων Ναούσης. Η εφορεία των σχολείων ήταν υπεύθυνη για τη λειτουργία των σχολείων. Είχαν τα κλειδιά των σχολείων, τη σφραγίδα, τα βιβλία καθώς και την ευθύνη για το διορισμό και τον έλεγχο των δασκάλων. Ο ταμίας της εφορίας συγγράφονταν από τους επιτρόπους των εκκλησιών τα ορισμένα για τα σχολεία επιδόματα. Ο Γεώργιος Κύρτσης, το 1902 φαίνεται να έχει εγκατασταθεί για επαγγελματικούς λόγους στη Θεσσαλονίκη από όπου συνεχίζει να ενδιαφέρεται για την εκπαίδευση της περιοχής του, γιατί και τον βλέπουμε να παραλαμβάνει το επίδομα των 2 λιρών για το σχολείο στο Γκολεισιάνι.

ξενο της Ελλάδος κ. Ε. Κ. Ευγενιάδη² την 1 Φεβρουαρίου 1903. Η απόδειξη βρίσκεται στα αρχεία του Υπουργείου Εσωτερικών.

Γεωργική κατάσταση των Λευκαδίων

Τις κυριότερες πληροφορίες για τη γεωργική κατάσταση της περιοχής στο πρώτο δέκατο του 20^{ου} αιώνα μας τις δίνει ο **Π. Δεκάζος**, στον οποίο ανατέθηκε από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας να περιοδεύσει ως Τμηματάρχης Γεωργίας στα διάφορα κέντρα της Μακεδονίας με σκοπό τη γενική επισκόπηση των γεωργικών και κτηνοτροφικών συνθηκών της. Πράγματι ο Δεκάζος εκτελώντας την εντολή του Υπουργείου περιόδευσε στο μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας. Κατά τις περιοδείες του αυτές είχε την ευκαιρία να μελετήσει λεπτομερώς τις γεωργικές και κτηνοτροφικές συνθήκες της κάθε περιοχής. Τα αποτελέσματα της έρευνάς του όσον αφορά την περιοχή της Νάουσας δημοσιεύτηκαν το 1913. Σ' αυτήν περιλαμβάνονται όλα τα στοιχεία που ακολουθούν για το Γκολεσιάνι.

Τσιφλίκι στο Γκολεσιάνι (Λευκάδια)

Το τσιφλίκι κατοικείται από 15 ελληνικές οικογένειες σλαβόφωνες³.

Ιδιοκτήτες του είναι

α) ο Δημήτριος Χατζηνάτας, από τη Νάουσα

β) ο Μουσουλμάνος Ρασήμ μπέης, από τη Βέροια

Συνολική έκταση	5000	Στρέμματα (τουρκικά)
Καλλιεργήσιμη έκταση	3000	«
Καλλιεργούμενη	1750-1600	«

Καλλιεργούνται ετησίως

Σίτος	300-400	Στρέμματα
Κριθή	300	«
Βρώμη	50-100	«
Αραβόσιτος	400	«
Σήσαμον	200	«
Κέχρος	150	«
Μπερνίτσα	150	«
Όρυζα	40	«
Ρόβι	20	«
Σηροτροφία	15	κυτία
	Κτηνοτροφία	
Αιγοπρόβατα	1000	κεφαλές
Χοίροι	10	«
	Χρησιμοποιούμενα υποζύγια	
Ίπποι	20	κεφαλές
Όνοι	20	«
Μελίσσια	20	κυψέλες

2 Ευγένιος Ευγενιάδης, διετέλεσε Γενικός Πρόξενος της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη, από το 1897 έως το 1904.

3 Οι οικογένειες αυτές είναι δίγλωσσες, εκτός από την ελληνική μιλούν και ένα τοπικό σλαβογενές γλωσσικό ιδίωμα, που οι ίδιοι αποκαλούν «εντόπια».

Παρατηρούμε ότι από τα 1760 στρέμματα που καλλιεργούνταν ετησίως τα 1300 σπέρνονταν με σιτηρά, τα 400 με καλαμπόκι, τα 40 με ρύζι και τα 20 με ρόβι.

ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ «Η ΔΗΜΗΤΡΑ»

Με πρωτοβουλία του Χ' Κωνσταντίνου Μαλούση το 1922 δημιουργήθηκε ο Γεωργικός Πολιτικός Σύνδεσμος Περιφέρειας Ναούσης «Η Δήμητρα». Το σωματείο προέκυψε από τη συνεργασία 14 χωριών της περιφέρειας Νάουσας. Στο συμβούλιο του συνδέσμου μετείχαν από τα Λευκάδια οι Κων. Αναστασίου και Αντώνης Δημισιάρης.

Η σύσταση του σωματείου έγινε με την 21/22-6-1922 απόφαση του Πρωτοδικείου Βέροιας. Έδρα του σωματείου είναι η Νάουσα και σκοπός του σωματείου σύμφωνα με το καταστατικό του είναι :

«Η πολιτική μόρφωσις των αγροτών, η καθοδήγησις αυτών εις την σκοπιμωτέραν χρήσιν της ψήφου των κατά τας τοπικάς και τας βουλευτικάς εκλογάς συμφώνως προς τα πραγματικά, ηθικά και υλικά συμφέροντα τούτων, όλης της αγροτικής τάξεως και την συνεργασίαν μετ' άλλων ομοφρόνων συλλόγων. Η εν τω εσωτερικώ πολιτική επιδίωξις της δια προσφόρων νομο-

**Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο του Γεωργικού Πολιτικού Συνδέσμου
14 χωριών της περιφέρειας Ναούσης**

θετικών διοικητικών μέτρων ηθικής, υλικής εξιψώσεως της αγροτικής τάξεως. Η προσπάθεια προς συνένωσιν μετὰ των αγροτικών πολιτικών οργανισμών των άλλων βαλκανικών κρατών προς καθορισμόν κοινών κατακτήσεων»

Η φωτογραφία εικονίζει μερικά μόνο από τα μέλη του συμβουλίου το οποίο απαρτιζόταν από τους παρακάτω:

Πρόεδρος : Κωνσταντίνος Χατζημαλούσης (ιδρυτής του συνδέσμου)

Αντιπρόεδρος : Γεώργιος Κρέξης (Αγγελοχωρίου)

Γραμματέας : Αντώνης Καραμπατάκης (Άνω Κοπανού)

Ταμίας : Γεώργιος Π. Μπουρδάνος (Μονοσπίτων)

Σύμβουλοι : Χρ. Σέπκας και Ιωάννης Παπακωνσταντίνου (Άνω Κοπανού), Ιωάννης Παπα-

ϊωάννου και Ευάγγελος Γκόγκος (Κάτω Κοπανού), Δημήτρης Γιοβανίτσкас και Κωνσταντίνος Σταύρου (Μονοσπίτων), Αλέξ. Παπαντίνας και Δημ. Γερομάνης (Γιάντισσας), Αθαν. Κούλης και Γεώργιο Σιαρένος (Αγίας Μαρίνας), Χρ. Πέσιος και Χρ. Μπάμπος (Ζερβοχωρίου), Βασ. Θ. Δάγγας και Γεώργιος Πίτας (Βέτσιστας-Αγγελοχωρίου), Ιωάννης Μουδρίσης και Χρήστος Δινόρης (Επισκοπής), Κων. Αναστασίου και Αντώνης Δημισιάρης (Γκολισιανίου), Χρήστος Τύπου και Δημήτριος Πέτρου (Γιαννάκοβου-Γιαννακοχωρίου), Κωνστ. Καραντώνης και Στυλ. Μάντος (Τσαρμορίνοβου - Μαρίνας), Γεώργιος Αντάρας και Γεώργιος Τσέλιος (Νάουσας) και άλλους συμβούλους των χωριών Λυκοβίτσιστα και Γενίκιοϊ.

Το σωματείο φαίνεται να διαλύθηκε με την απόφαση 34/1939 του Πρωτοδικείου Βέροιας.

Η γεωργική κατάσταση μετά την οριστική διανομή του 1936

Η γεωργική κατάσταση το έτος 1936 μετά την οριστική διανομή του αγροκτήματος Λευκαδίων ήταν η ακόλουθη :

Η συνολική έκταση του αγροκτήματος το 1936 ήταν 7.909 στρέμματα. Από αυτά οι καλλιεργούμενες εκτάσεις ήταν 4.801 στρέμματα. Σε σύνολο 118 κληρούχων από τους οποίους οι 86 ήταν πρόσφυγες και 32 γηγενείς κάτοικοι του χωριού, μοιράστηκαν 141 κλήροι. Η καθαρώς διανεμηθείσα έκταση ήταν 4.093 στρέμματα σε σύνολο 4.801 καλλιεργούμενων στρεμμάτων.

Οι μη καλλιεργούμενες εκτάσεις περιελάμβαναν :

Είδος έκτασης	Στρέμματα
Βοσκή πεδινή	1.857
Χέρσα	168
Δάση	67
Συνοικισμός	348
Αλώνια	84
Δρόμοι	173
Νεκροταφείον	18
Ρεύματα	384
Πλινθοποιείον	9
Αθροίσματα	3.108

Μπορούμε να πούμε ότι τα Λευκάδια το 1936 σε σύνολο 7.909 στρεμμάτων περιελάμβαναν 4.801 στρέμματα καλλιεργούμενων εκτάσεων και 3.108 στρέμματα μη καλλιεργούμενων εκτάσεων.

Η σημερινή γεωργική κατάσταση στα Λευκάδια

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Γραφείου Αγροτικής Ανάπτυξης του Δήμου Νάουσας, το 2011 η καλλιεργήσιμη έκταση στα Λευκάδια ήταν 5.311 στρέμματα. Από αυτά τα 4.250 στρ. χρησιμοποιούνται για δενδρώδεις καλλιέργειες, τα 376 για αροτραίες και τα 685 βρίσκονται σε αγρανάπαυση.

Η κτηνοτροφία είναι αρκετά περιορισμένη. Εκτρέφονται κυρίως βοοειδή και αιγοπρόβατα σε μικρούς αριθμούς. Κύρια ασχολία των κατοίκων παραμένει η Γεωργία.

Διοικητικές μεταβολές Λευκαδίων (1918-2010)

Γκολεσιάνι Ν. Πέλλης

- Ο οικισμός προσαρτάται στην κοινότητα Σερμορινόβου : ΦΕΚ 152Α - 09/07/1918

- Το Γκολεσιάνι μετωνομάστηκε σε Γυμνότοπι : ΦΕΚ. 401Α/ 12-11-1926

Υποθέτουμε ότι υπήρχε διάσταση ως προς το νέο όνομα του χωριού, εάν θα ονομαστεί Γυμνότοπος (Γκολεσιάνι = Γυμνότοπος) ή Λευκάδια. Τελικά από ότι φαίνεται επικράτησε το όνομα Λευκάδια.

- Ο οικισμός μετονομάζεται από Γκολεσιάνι σε Λευκάδια : ΦΕΚ 97Α - 18/03/1926

Κοινότης Λευκαδίων Ν. Πέλλης

- Ο οικισμός αποσπάται από την κοινότητα Μαρίνας της επαρχίας Εδέσσης του Νομού Πέλλης και ορίζεται έδρα της Κοινότητας Λευκαδίων : ΦΕΚ 2Α - 07/01/1931
- Η κοινότητα αποσπάται από την επαρχία Εδέσσης του νομού Πέλλης και υπάγεται στην επαρχία Ημαθίας του νομού Θεσσαλονίκης : ΦΕΚ 257Α - 31/07/1941

Κοινότης Λευκαδίων Ν. Θεσσαλονίκης

- Η κοινότητα αποσπάται από την επαρχία Ημαθίας του νομού Θεσσαλονίκης και υπάγεται στην επαρχία Ναούσης του νομού Ημαθίας : ΦΕΚ 35Α - 06/02/1946

Κοινότης Λευκαδίων Ν. Ημαθίας

- Η κοινότητα αποσπάσθηκε στην επαρχία Ημαθίας του νομού Ημαθίας από την επαρχία Ναούσης του νομού Θεσσαλονίκης. Ο οικισμός αποσπάται από την κοινότητα Λευκαδίων και προσαρτάται στο δήμο Ανθεμίων. Η κοινότητα καταργείται : ΦΕΚ 244Α - 04/12/1997
- Ο οικισμός αποσπάται από το δήμο Ανθεμίων και προσαρτάται στο δήμο Ναούσης : ΦΕΚ 87Α - 07/06/2010

ΑΠΟΓΡΑΦΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ

Το Σεπτέμβριο του 1913 πραγματοποιήθηκε από τον ελληνικό στρατό απογραφή του πληθυσμού των 1980 οικισμών (πόλεων και χωριών) των νέων επαρχιών της Μακεδονίας. Στην πρώτη αυτή απογραφή υπό το ελληνικό πλέον κράτος, εμφανίζεται να διαβιούν στο χωριό **131 κάτοικοι, από τους οποίους οι 61 είναι άνδρες και οι 70 γυναίκες.**

Το 1920 στις 19 Δεκεμβρίου γίνεται η πιο σοβαρή και αναλυτική απογραφή από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Καταγράφει τον πληθυσμό ανά νομούς, επαρχίες ή υποδιοικήσεις, πόλεις και χωριά και περιλαμβάνει για πρώτη φορά και τη Μακεδονία. Η στατιστική υπηρεσία στις Επετηρίδες της, αυτή θεωρεί ως την πρώτη επίσημη απογραφή της Ελλάδας.

Τα Λευκάδια την περίοδο αυτή υπάγονται διοικητικά στην Κοινότητα Σερμορίνοβου της Υποδιοίκησης Εδέσσης. Στην απογραφή του 1920, εμφανίζεται μια μικρή μείωση στον πληθυσμό του χωριού κατά 13 άτομα. Οι πραγματικοί κάτοικοι του οικισμού **το 1920 είναι 118 άτομα.**

Τα αμέσως επόμενα χρόνια γίνονται στον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα στις βόρειες περιοχές δραματικές αλλαγές και ανακατατάξεις πληθυσμού με την έλευση των προσφύγων και την ανταλλαγή. Η οριστική αυτή εικόνα θα αποτυπωθεί στην απογραφή του 1928.

Την περίοδο αυτή σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) που δημοσιεύτηκαν το έτος 1928, παρουσιάζεται η παρακάτω εικόνα:

Τα στοιχεία είναι από το Γραφείο Βεροίας, όπου η Ε.Α.Π. εγκατέστησε 3.926 προσφυγικές οικογένειες / 15.132 άτομα σε 71 οικισμούς (συνοικισμούς). Σε 14 από τους οικισμούς αυτούς, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως αμιγώς προσφυγικοί, εγκαταστάθηκαν 912 οικογένειες / 3.215 άτομα. Σε 57 μικτούς οικισμούς (γηγενών και προσφύγων) εγκαταστάθηκαν 3.014 οικογένειες / 11.917 άτομα.

Τα στοιχεία του καταλόγου που μας δείχνουν πόσες οικογένειες και πόσα άτομα εγκαταστάθηκαν στα Λευκάδια είναι :

Παλαιά ονομασία	Μετονομασία	οικογένειες	Άτομα	Σύνθεση
Γκολεσιάνι	Γυμνοτόπι	64	242	μικτό

Στην απογραφή που έγινε στις 15-16 Μαΐου 1928, αποτυπώνεται πλέον η οριστική εικόνα του πληθυσμού του χωριού που είναι 395 κάτοικοι εκ των οποίων 188 άνδρες και 207 γυναίκες.

Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στα Λευκάδια προέρχονταν από τον Πόντο και από τη Ρωσία. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες η πρώτη ομάδα προσφύγων, ήρθε από το Μερτζάν της Ν. Ρωσίας το 1919. Ακολούθησαν άλλες δύο ομάδες προσφύγων το 1922 που προερχόταν η μία από την περιοχή Τοκάτ και συγκεκριμένα από το χωριό Εϊράπ (οι λεγόμενοι Εϊραπλίδες), ενώ η άλλη από γειτονική περιοχή του Απέσ (οι λεγόμενοι Απεσλίδες).

Καταγραφή κατοίκων Λευκαδίων την περίοδο 1873 – 1910

Δημήτριος Πλαταρίδης	1873	4 οικογένειες (40-50 κάτοικοι)
Νικόλαος Σχινάς	1886	4 οικογένειες (40-50 κάτοικοι)
КЪНЧОВ	1900	50 κάτοικοι
Brancoff	1905	128 κάτοικοι
Εθνολογική στατιστική των βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου	1910	131 κάτοικοι

Απογραφές της Κοινότητας Λευκαδίων (1913-2001)

Κοινότητα Λευκαδίων	Πληθυσμός		
	Άρρενες	Θήλεις	ΣΥΝΟΛΟ
Απογραφή έτους			
1913	61	70	131
1920	58	60	118
1928	188	207	395
1940	286	312	598
1951	-	-	670
1961	-	-	838
1971	-	-	882
1981	-	-	935
1991	-	-	914
2001	-	-	967

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- D. M. Brancoff, *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris, 1905.
- Paillares Michel, *Η Μακεδονική θύελλα*, μετάφραση Β. Καρδιόλακα, εκδόσεις Τροχαλία 1994.
- Αλλαμανή Βικτώρια, *Αρχαία Μιέζα – Κοπανός – Λευκάδια – Νάουσα*, Έκδοση Νομαρχία Ημαθίας, Δήμου Νάουσας και ΙΖ' ΕΠΚΑ, Θεσσαλονίκη 1995.
- Αραβαντινός Π. Σπ., *Ιστορία Αλή Πασά του Τεπελενλή*, εν Αθήναις 1895, 601- 607.
- Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού - ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, τρίτη έκδοση, Θεσσαλονίκη 1992.
- Βαλσαμίδης Εμμανουήλ, *Νάουσα 1892-1906*, Νάουσα 2010. Ο ίδιος, *ΜΙΕΖΑ*, Νάουσα 2005.
- Βασδραβέλλης Κ. Ι., *Οι Μακεδόνες κατά την επανάστασιν του 1821*, έκδοσις 3η, Θεσσαλονίκη 1967, 287.
- Βασίλειον της Ελλάδος - Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας - Διεύθυνσις Στατιστικής, *Απαρίθμησις των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913*, εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1915.
- Βασίλειον της Ελλάδος-Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας-Διεύθυνσις Στατιστικής, *Λεξικόν των δήμων κοινοτήτων και συνοικισμών της Ελλάδος επι τη βάσει της απογραφής του πληθυσμού του έτους 1920*, εν Αθήναις 1923.
- Βασίλειον της Ελλάδος-Υπουργείον των Εσωτερικών-Υπηρεσία Απογραφής, *Στατιστικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής του πληθυσμού κατά την 27/10/1907*, Επιμέλεια Γεωργίου Χωματιανού, τ.Β', Εν Αθήναις 1909.
- Βουδούρης Γ. Αθανάσιος, «Η περιοδεία του Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ (1769-1799) στα χωριά της επαρχίας Βεροίας. Κατά ανέκδοτο κώδικα της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας», *Μακεδονικά*, 35, (2006), 193-213.
- Γκούτας Αχιλλέας, *Η Νάουσα στον 19^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1999.
- Δεκάζος Α. Παναγιώτης, *Αι Γεωργικαί Σχέσεις της Μακεδονίας*, Εν Αθήναις 1914. Ο ίδιος, *Η Νάουσα της Μακεδονίας*, Εν Αθήναις 1913.
- Δρακάκης Α., - Κούνδουρος Στ., *Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους, τ.Α'*, Αθήναι 1939. Των ιδίων, *Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους, τ.Β'*, Αθήναι 1940.
- Ε.Α.Π. 1928, Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών της Μακεδονίας σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) έτος 1928.
- Εφημερίς της κυβερνήσεως : ΦΕΚ 87Α - 07/06/2010, ΦΕΚ 97Α - 18/03/1926, ΦΕΚ 2Α - 07/01/1931, ΦΕΚ 244Α - 04/12/1997, ΦΕΚ 152Α - 09/07/1918.
- Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, *Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης 1695-1912*, Επιμέλεια Βασδραβέλλη Κ. Ιωάννη, Θεσσαλονίκη 1952.
- Καραβίδας Δ. Κ., *Αγροτικά*, Εν Αθήναις 1931.
- Λεξικό δήμων και κοινοτήτων, απογραφή πληθυσμού 1991.
- Λεξικό δήμων και κοινοτήτων, απογραφή πληθυσμού 2001.
- Μακαρόνας Ι. Χ., «Χρονικά αρχαιολογικά-Λευκάδια», *Μακεδονικά*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1953.
- Μακεδονία - Βιλαέτια Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου, Εν Αθήναις 1910.
- Πέτσας Μ. Φώτιος, «Μνημειακοί μακεδονικοί τάφοι στην περιοχή της Νιάουσας», *Νιάουσα, Έτος Α'*, φύλλο 2ο, Φεβρουάριος 1978, 6-7, 36. Ο ίδιος, *Ο Τάφος των Λευκαδίων*, Εν Αθήναις 1966.
- Πλαταρίδης Δημήτριος, *ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΒΟΔΕΝΩΝ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ*, Εκ του γραφείου του Φιλεκαπαιδευτικού Συλλόγου Βοδενών, ΤΥΠΟΙΣ ΒΟΥΤΥΡΑ ΚΑΙ ΣΙΑΣ, ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ 1874.
- Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας "Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος". *Νάουσα 19ος – 20ος αιώνας*, Νάουσα 1999.
- Ρωμοπούλου Κατερίνα, *Λευκάδια – Αρχαία Μιέζα*, Αθήνα 1997.
- Σταλίδης Γ. Κ., «Η κατάσταση της παιδείας στα χωριά της περιφέρειας Εδέσσης τα τελευταία χρόνια του περασμένου αιώνα», *Εδεσσαϊκά Χρονικά*, τεύχος 4, Ιανουάριος-Απρίλιος 1973, 11-19.
- ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, 15, *ΝΟΜΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ*, ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΑΘΗΝΑΙ ΙΟΥΝΙΟΣ 1962.
- ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, 37, *ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΗΣ*, ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΑΘΗΝΑΙ ΙΟΥΝΙΟΣ 1962.
- Στουγιανάκης Ευστάθιος, *Ιστορία της πόλεως Ναούσης*, Εν Εδέσση 1924.
- Σχινάς Θ. Νικόλαος, *ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΝΕΑΣ ΟΡΟΘΕΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ*, τ.Γ', ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1887.
- Τουσίμης Γεώργιος, «Η Έδεσσα υπό τον Αλή Πασά», *Εδεσσαϊκά Χρονικά*, τεύχος 4, Ιανουάριος-Απρίλιος 1973, 5-10.
- Χιονίδης Χ. Γεώργιος, *Ιστορία της Βέροιας*, τ.Α, Βέροια 1960. Ο ίδιος, «Τα σχολεία Βεροίας – Ναούσης κατά το 1898», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον, ΕΤΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ*, (1963), 139-142.
- Кънчов 1900: Вaсил Кънчoвъ, *Μακεδoνiα ετнoγρaφiя и cтaтicтiкa*, Coφiя 1900.
- Οι πληροφορίες για τη γεωργική κατάσταση μετά την οριστική διανομή του αγροκτήματος Λευκαδίων (1936) καθώς και για τη σημερινή γεωργική κατάσταση της Κοινότητας, δόθηκαν από το γεωπόνο κ. Ζαφείρη Τσουκαλά προϊστάμενο του Τμήματος Γεωργικής Ανάπτυξης του δήμου Νάουσας.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ...

Δρ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Πρόεδρος Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Οι επιδράσεις των ξένων προπαγανδών στη λειτουργική ζωή των κατοίκων της Ημαθίας, κατά την ύστερη οθωμανοκρατία μέσα από δημοσιεύματα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου

Η προσπάθεια κατάληψης εκκλησιών της Βέροιας από μερίδα Βλάχων ρουμανιζόντων και το επακολουθούμενο «πραξικόπημα»

Στα δύο προηγούμενα δημοσιεύματα της στήλης «Εκ του τύπου» παρατέθηκαν πληροφορίες σχετικές με τις προσπάθειες της βουλγαρικής και της ρουμανικής προπαγάνδας να διεισδύσουν σε ορθόδοξες ελληνικές κοινότητες της Ημαθίας και να επηρεάσουν τη λειτουργική ζωή των κατοίκων τους, επιβάλλοντας νέες πρακτικές, που σχετίζονταν, κυρίως, με τη χρήση της αντίστοιχης γλώσσας στη λατρεία. Στο πρώτο δημοσίευμα¹, παρουσιάστηκε η προσπάθεια των οργάνων της βουλγαρικής προπαγάνδας να επηρεάσει τη λειτουργική ζωή της μονής αγίου Αθανασίου Σφίνιτσας, εισάγοντας τη βουλγαρική γλώσσα στη λειτουργική της ζωή. Στο δεύτερο δημοσίευμα², παρατέθηκαν στοιχεία σχετικά με την προσπάθεια των οργάνων της ρουμανικής προπαγάνδας να επηρεάσουν τη λειτουργική ζωή των Βλάχων κατοίκων του ορεινού χωριού Σέλι, απαιτώντας η ακολουθία της γιορτής των Αγίων Αποστόλων να τελεστεί στη ρουμανική γλώσσα.

Όπως γίνεται αντιληπτό, τα παραπάνω αφορούν προσπάθειες διείσδυσης των προπαγανδιστών σε μικρές κοινότητες, στην πρώτη περίπτωση, ενός μοναστηριού, ενώ στη δεύτερη, ενός χωριού. Στο άρθρο που ακολουθεί παρουσιάζονται, με βάση δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής, κάποιες από τις πρώτες οργανωμένες προσπάθειες των οργάνων της ρουμανικής προπαγάνδας να διεισδύσουν στη Βέροια και εκτός των άλλων να επηρεάσουν τη λειτουργική ζωή των κατοίκων της με την επιβολή νέων εθίμων και τη χρήση της ρουμανικής γλώσσας στις ακολουθίες.

Σύμφωνα με το δημοσίευμα της εφημερίδας *Ακρόπολις*³, μερίδα Βλάχων κατοίκων της Βέροιας, τους οποίους είχε προσεταιριστεί η ρουμανική προπαγάνδα, είχαν καταλάβει

1 Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, «Εκ του τύπου... Οι επιδράσεις των ξένων προπαγανδών στη λειτουργική ζωή των κατοίκων της Ημαθίας, κατά την ύστερη οθωμανοκρατία μέσα από δημοσιεύματα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου. Η προσπάθεια εισαγωγής της βουλγαρικής γλώσσας στην Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Σφίνιτσας», *Χρονικά Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας*, 19 (Ιαν-Απρ. 2013), 34-39.

2 Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, «Εκ του τύπου... Οι επιδράσεις των ξένων προπαγανδών στη λειτουργική ζωή των κατοίκων της Ημαθίας, κατά την ύστερη οθωμανοκρατία μέσα από δημοσιεύματα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου. Πρώτες προσπάθειες ένταξης της ρουμανικής γλώσσας στη λειτουργική ζωή των κατοίκων του χωριού Σέλι», *Χρονικά Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας*, 20 (Μάι-Αύγ. 2013), 39-42.

3 Ανώνυμος, «Έλληνες και Ρωμούνι εν Μακεδονία. Ρωμουνικά τολμήματα διὰ τούς ναούς», *Ακρόπολις* (10-1-1893), 2.

ορισμένες οικίες και διεκδικούσαν τους ναούς του τμήματος στο οποίο κατοικούσαν. Επίσης, έχοντας επικεφαλής δύο ρουμανίζοντες ιερείς⁴ κατόρθωσαν, επί της θητείας του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Προκόπιου, να εισάγουν τη ρουμανική γλώσσα στη λειτουργική ζωή και σε αυτήν να τελούν όλες τις ακολουθίες στους συγκεκριμένους ναούς.

Με την παραπάνω κατάσταση ήλθε αντιμέτωπος ο νέος μητροπολίτης Βεροίας και Ναούσης Κοσμάς, ο οποίος, σύμφωνα με την εφημερίδα, συνέταξε κανονισμό και διαίρεσε την πόλη σε τέσσερα τμήματα - ενορίες. Επιπλέον, με επιστολές του στο γενικό διοικητή Θεσσαλονίκης και τον καϊμακάμη της Βέροιας ζήτησε την επιστροφή των παρανόμως κατελημμένων οικιών και ιερών ναών, αίτημα το οποίο έγινε αποδεκτό από την οθωμανική διοίκηση.

Το αποκορύφωμα της αντίδρασης των ρουμανιστών ήταν η οργανωμένη διαμαρτυρία ή «πραξικόπημα», όπως χαρακτηρίστηκε, από το μητροπολίτη Κοσμά, χαρακτηρισμό που υιοθετεί και η *Ακρόπολις*. Σύμφωνα με την εφημερίδα, οι προπαγανδιστές συσπειρώθηκαν και κατέλαβαν τις εκκλησίες γύρω από τις οποίες κατοικούσαν και, αφού χτύπησαν τις καμπάνες, τέλεσαν πανηγυρικά την ακολουθία του εσπερινού. Η αντίδραση του μητροπολίτη και του λαού ήταν αστραπιαία και όλοι συγκεντρώθηκαν για να διαμαρτυρηθούν για την κίνηση των ρουμανιζόντων, ενώ ο μητροπολίτης έσπευσε να διαμαρτυρηθεί εγγράφως προς το γενικό διοικητή Θεσσαλονίκης και προς τον καϊμακάμη της Βέροιας, ο οποίος διατάχθη να λάβει άμεσα μέτρα εναντίον των προπαγανδιστών και να επιστρέψει τις κατελημμένες εκκλησίες στην ορθόδοξη κοινότητα της Βέροιας, απόφαση η οποία υλοποιήθηκε την επόμενη μέρα.

Το συγκεκριμένο δημοσίευμα της *Ακροπόλεως* διασώζει μια σημαντικότερη πτυχή που σχετίζεται με τις επιδράσεις των ξένων προπαγανδών, και ιδιαίτερα της ρουμανικής, στην επαρχία Βεροίας. Η σπουδαιότητα του συγκεκριμένου δημοσιεύματος έγκειται στο γεγονός ότι παρουσιάζει τις ενέργειες των προπαγανδιστών να καταλάβουν ιερούς ναούς μέσα στην πόλη της Βέροιας, αρκετά νωρίτερα, απ' ό,τι αναφέρεται στη βιβλιογραφία, την οποία μονοπωλεί η περιγραφή και τα γεγονότα της κατάληψη του ναού της Έξω Παναγιάς της Βέροιας, χρόνια αργότερα⁵.

Το περιστατικό που μεταφέρει η *Ακρόπολις* περιλαμβάνεται και στον κώδικα αλληλογραφίας του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Κοσμά, ο οποίος φυλάσσεται στο αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας⁶. Παρακάτω, παρατίθενται περαιτέρω στοιχεία που προέρχονται από την έρευνα και αξιοποίηση του αρχειακού υλικού

4 Η περίπτωση της προσπάθειας προσέλκυσης ιερέων από την προπαγάνδα στην οποία αναφέρεται ο συντάκτης της *Ακροπόλεως* είναι γνωστή και επιβεβαιώνεται και από άλλες πηγές. Από το αρχειακό υλικό προκύπτει ότι στην περίοδο της αρχιερατείας του μητροπολίτη Κοσμά (1892-1895) στη Βέροια δραστηριοποιούνταν τέσσερις ρουμανίζοντες ιερείς. Πρόκειται για τους παπά-Γιάννη Τζουμέτη, παπά-Γιάννη Σακελλάριο, παπά-Δημήτριο και παπά-Περικλή (Πολιαρέλ). Από τους τέσσερις οι δύο πρώτοι τέθηκαν σε αργία και τελικά καθαιρέθηκαν με ενέργειες του μητροπολίτη Κοσμά προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Περισσότερα βλ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, *Κοσμάς Ευμορφόπουλος (1860-1901) Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως, Βεροίας και Ναούσης, Πελαγονίας, Νικοπόλεως και Πρεβέζης. Εκκλησιαστική και εθνική δράση. Η προσφορά του στην εκπαιδευτική διαδικασία και την Ψαλτική Τέχνη*, (Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή) Θεσσαλονίκη, 2012, 106-110 και Ξυνάδας, «Εκ τοῦ τύπου... Πρώτες προσπάθειες», ο.π., 40-41, σπ. 10.

5 Για το ζήτημα της κατάληψης του ναού της Έξω Παναγιάς βλ. Ελένη Σταματιάδου, «Το αντιφέγγισμα των ελληνορουμανικών σχέσεων στη Βέροια και την περιοχή της (1892-1906)», *Μιλάμε για τη Βέροια του 20^{ου} αιώνα (1890-1910). Στο λυκόφως της Οθωμανικής περιόδου*, Βέροια, 2012, 223-239. Όσον αφορά την περίοδο 1892-1895 και το μητροπολίτη Κοσμά, οι αναφορές που σχετίζονται με την κατάληψη του ναού της Έξω Παναγιάς θα πρέπει να ταυτιστούν με την κατάληψη του ναού του Αγίου Γεωργίου και των λοιπών παρεκκλησίων της συνοικίας των Ταξιαρχών, όπως αποδεικνύεται στον παρόν δημοσίευμα. Επίσης, η αναφορά που γίνεται στην κατάληψη της εκκλησίας των Ταξιαρχών (Σταματιάδου, «Το αντιφέγγισμα», ο.π., 230) θα πρέπει να ταυτιστεί, επίσης, με την πραξικοπηματική κατάληψη του παρεκκλησίου του αγίου Γεωργίου, με δεδομένο το ότι ο ναός των Ταξιαρχών δεν λειτουργούσε αρκετά χρόνια νωρίτερα. Περισσότερα βλ. παρακάτω σπ. 14 και 18.

6 Α.Ι.Μ.Β.Ν., *Κώδικας Επαρχιακής Αλληλογραφία 1892 (Κ.Ε.Α. 1892)*, Α.Π. 26-19/1/1893.

και άλλων πηγών, για το περιστατικό, τις ενέργειες του μητροπολίτη, αλλά και τη στάση τόσο των ρουμανιζόντων, όσο και των οθωμανικών αρχών έναντι των διαφιλονικούμενων πλευρών.

Αρχικά, αξίζει να αναφερθεί ότι ο συντάκτης του δημοσιεύματος αποδίδει τη δημιουργία της κοινότητας των ρουμανιζόντων της Βέροιας στον Απόστολο Μαργαρίτη⁷, ο οποίος σε άλλες περιπτώσεις χαρακτηρίζεται ως ο «Απόστολος» της ρουμανικής προπαγάνδας λόγω της δραστηριότητας που είχε αναπτύξει και της προσπάθειάς του να τονώσει, όσο το δυνατό περισσότερο, τις προπαγανδιστικές κινήσεις στην Ήπειρο και τη Μακεδονία.

Επίσης, μεταφέρει συγκεκριμένη πληροφορία σύμφωνα με την οποία οι ρουμανίζοντες, ήδη από την εποχή του μητροπολίτη Προκόπιου, είχαν καταλάβει οικίες και ιερούς ναούς στους οποίους τελούσαν τις ιερές ακολουθίες στη ρουμανική γλώσσα. Η πληροφορία έρχεται να επιβεβαιώσει την ολιγωρία που επέδειξε ο Προκόπιος στο ζήτημα των προπαγανδιστών, για την οποία έγινε αναφορά σε προηγούμενο δημοσίευμα⁸.

Η ουσιαστική προσπάθεια αντιμετώπισης των ρουμανιζόντων άρχισε κατά τη διάρκεια της θητείας του μητροπολίτη Κοσμά στη μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης (1892-1895)⁹. Μεταξύ των όσων ανέφερε ο Κοσμάς σε έκθεση του προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο και σε άλλους συναδέλφους του, μητροπολίτες του Οικουμενικού Θρόνου, επέμεινε και στο γεγονός της επίδρασης αλλά και της εδραίωσης της ρουμανικής προπαγάνδας στο κέντρο της μητροπολιτικής του περιφέρειας, τη Βέροια, αλλά και στα χωριά όπου μετακινούνταν οι βλαχικοί πληθυσμοί τα καλοκαίρια, δηλαδή το Σέλι και το Ξηρολίβαδο¹⁰.

Γρήγορα, όπως γίνεται αντιληπτό, ο μητροπολίτης συνέλαβε τον κίνδυνο που ενείχε η εδραίωση της προπαγάνδας και αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους προέβη στη σύνταξη κοινοτικού κανονισμού με σκοπό να θωρακίσει την κοινότητα και τα δικάια της, αλλά και να αποκόψει τους προπαγανδιστές από οποιαδήποτε σχέση τους με τη διοίκησή αυτής και των ενοριών της¹¹.

Επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο, πέραν των άλλων¹², σκοπός της σύνταξης του κανονισμού

7 Όσον αφορά τις απαρχές της ρουμανικής προπαγάνδας στη Βέροια, μάλλον, σχετίζονται περισσότερο με το πρόσωπο του μοναχού Αβέρκιου, παρά με τον Απόστολο Μαργαρίτη, ο οποίος σίγουρα μεσολάβησε τα επόμενα χρόνια για τη μετακίνηση και μόρφωση των ρουμανιζόντων βλαχοπαίδων στο Μοναστήρι. Περισσότερα βλ. Ξανάδας, Κοσμάς *Ευμορφόπουλος*, ο.π., 97, υπ. 478, όπου και βιβλιογραφία, Σταματιάδου, «Το αντιφέγγισμα», ο.π., και Ξανάδας, «Εκ του τύπου... Πρώτες προσπάθειες», ο.π., 40.

8 Ο Προκόπιος κατηγορήθηκε επανειλημμένα για ολιγωρία όσον αφορά στο ζήτημα των ξένων προπαγανδών και την επίδρασή τους στην επαρχία κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του, τόσο από το μητροπολίτη Κοσμά, όσο και από τα διπλωματικά όργανα του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας. Βλ. Ξανάδας, Κοσμάς *Ευμορφόπουλος*, ο.π., 46, 105 και Α.Υ.Ε., 1892 Α.Α.Κ. Ββ, Έγγραφο του Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως προς τόν Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας, Α.Π. 221-20/4/1892. Επίσης βλ. Ξανάδας, «Εκ του τύπου... Πρώτες προσπάθειες», ο.π., 41, υπ. 14-15.

9 Για τη συνολική δράση του μητροπολίτη Κοσμά εναντίον των προπαγανδών στην επαρχία Βεροίας βλ. Ξανάδας, Κοσμάς *Ευμορφόπουλος*, ο.π., 97-109.

10 Α.Ι.Μ.Β.Ν., Κ.Ε.Α. 1892, Α.Π. 95-1/10/1892, Α.Ι.Μ.Β.Ν., Κ.Ε.Α. 1892, Α.Π. 138 – 6/11/1892, Α.Ι.Μ.Β.Ν., Κ.Ε.Α. 1892, Α.Π. 139-6/11/1892 και Α.Ι.Μ.Β.Ν., Κ.Ε.Α. 1892, Α.Π. Δ.Υ.-18/12/1892.

11 Ο μητροπολίτης Κοσμάς φαίνεται να είναι γνώστης του ζητήματος των προπαγανδών και της εξάπλωσής τους στην Ήπειρο και τη Μακεδονία. Το γεγονός αυτό δεν είναι αδικαιολόγητο λόγω των προηγούμενων θέσεων ευθύνης τις οποίες κατείχε. Ως γνωστόν, πριν την άφιξή του στη Βέροια είχε υπηρετήσει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ως Μέγας Πρωτοσύγκελος και αργότερα εξελέγη Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως και Αργυροκάστρου. Ειδικά, για την εξάπλωση της ρουμανικής προπαγάνδας αναφέρει ότι γνώριζε πριν την έλευσή του, όταν ακόμα βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, απ' όπου και προετοίμασε τις ενέργειές του, οι οποίες κατέληξαν στη σύνταξη του κοινοτικού κανονισμού. Βλ. Ξανάδας, Κοσμάς *Ευμορφόπουλος*, ο.π., 98.

12 Οι λόγοι που οδήγησαν τον μητροπολίτη Κοσμά στη σύνταξη κοινοτικού κανονισμού, σύμφωνα με τα γραφόμενά του προς το Πατριαρχείο ήταν οι εξής: α) η κακοδιαχείριση στα κοινοτικά ζητήματα, β) η αυθαιρεσία στη διοίκηση των σχολών και των εκκλησιών, γ) ο δυσανάλογος αριθμός των κατοίκων και των εκκλησιών και δ) οι οικονομικές ατασθαλίες που απέρρεαν από την κακοδιαχείριση. Στους παραπάνω λόγους περιλαμβάνεται και η ύπαρξη ικανού αριθμού ρουμανιζόντων Βλάχων, τους οποίους είχε προσεγγίσει η προπαγάνδα και, όπως υποστήριξε ο

ήταν και η οικονομική οργάνωση και η σωστή διαχείριση των κοινοτικών πόρων, οι οποίοι θίγονταν από τις ενέργειες των προπαγανδιστών, οι οποίοι κατείχαν, παράνομα, κτήματα της κοινότητας και δεν απέδιδαν τα συμφωνηθέντα ενοίκια, μέρος των οποίων προορίζονταν και για τη λειτουργία των εκπαιδευτικών της καταστημάτων.

Τέλος, ένα άλλο μέτρο που εφάρμοσε ο μητροπολίτης μετά την ψήφιση του νέου κανονισμού ήταν η επονομαζόμενη «Ένωση τών Εκκλησιών»¹³. Σύμφωνα με το μέτρο αυτό η πόλη διαιρούνταν πλέον σε τέσσερα τμήματα-ενορίες από δεκαέξι. Επίσης, οριζόταν ότι όλη η βακουφική περιουσία μεταβιβάζεται από τις ενορίες απευθείας στην «Ορθόδοξη Κοινότητα Βεροίας». Με τον τρόπο αυτό όλα τα κτήματα και η περιουσία των ενοριών της πόλης, συνεπώς και του τμήματος-ενορίας των Ταξιαρχών, πέριξ της οποίας κατοικούσαν οι ρουμανίζοντες, περιήλθαν στην κυριότητα της ορθόδοξης κοινότητας της Βεροίας¹⁴. Έτσι, ο μητροπολίτης κατάφερε, τυπικά, να απομονώσει τους ρουμανίζοντες, οι οποίοι πλέον δεν είχαν ερείσματα στη διοίκηση της ενορίας των Ταξιαρχών και τα όποια περιουσιακά στοιχεία (οικίες, κτήματα και ναούς) όφειλαν να τα επιστρέψουν στη διοίκηση της κοινότητας.

Όμως, ουσιαστικά, το πρόβλημα παρέμεινε άλυτο, καθώς οι παλιοί επιτρόποι της ενορίας των Ταξιαρχών δεν παρέδωσαν ποτέ τα κλειδιά και τους λογαριασμούς των ναών και των κτημάτων στα εντεταλμένα όργανα της κοινότητας, προκαλώντας νέους διαξιφισμούς στο εσωτερικό της¹⁵. Η συμπεριφορά τους αυτή προκάλεσε την έντονη διαμαρτυρία του

μητροπολίτης, έβλαπταν τα συμφέροντα της κοινότητας και δημιουργούσαν ακόμα μεγαλύτερα προβλήματα σε αυτήν. Βλ. Α.Ι.Μ.Β.Ν., Κ.Ε.Α. 1892, Α.Π. 95-1/10/1892. Περισσότερα βλ. Ξυνάδας, Κοσμάς Ευμορφόπουλος, ο.π., 48.

- 13 Για το ιστορικό πλαίσιο της εφαρμογής του μέτρου της «Ένωσης τών Εκκλησιών» βλ. π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, «Η «ένωση των εκκλησιών» της Βεροίας: ένα δυσεπίλυτο κοινοτικό ζήτημα της πόλης, στα τέλη της Οθωμανικής περιόδου (1863-1912)», *Μιλάμε για τη Βεροία του 20^{ου} αιώνα (1890-1910). Στο λυκόφως της Οθωμανικής περιόδου*, Βεροία, 2012, 13-159. Ειδικότερα για την εφαρμογή του μέτρου κατά την περίοδο της αρχιερατείας του μητροπολίτη Κοσμά βλ. Ξυνάδας, Κοσμάς Ευμορφόπουλος, ο.π., 75-77.
- 14 Η συγχώνευση των ενοριών των Ταξιαρχών και του αγίου Αντωνίου, όπως αποδεικνύεται από το αρχειακό υλικό, έγινε κατόπιν πρότασης του μητροπολίτη Βεροίας Βενέδικτου, η οποία επικυρώθηκε από τη Γενική Συνέλευση της κοινότητας ήδη από το έτος 1872. Στην απόφαση της η Συνέλευση έλαβε υπόψη τα αρνητικά δεδομένα για την ενορία των Ταξιαρχών, η οποία λίγο καιρό πριν είχε υποστεί αρκετά μεγάλες καταστροφές από πυρκαγιά. Με την συγχώνευση των δύο ενοριών παραχωρούνταν και η διαχείριση των διάφορων περιουσιακών στοιχείων της ενορίας στους επιτρόπους της ενορίας του αγίου Αντωνίου. Η απόφαση αυτή φαίνεται πως δεν εκτελέστηκε και δεν έτυχε της αποδοχής των χριστιανών, τουλάχιστον του τμήματος των Ταξιαρχών, και για το λόγο αυτό το ζήτημα της συγχώνευσης των δύο ενοριών επανήλθε στο προσκήνιο επτά χρόνια αργότερα, όταν στο μητροπολιτικό θρόνο της Βεροίας βρισκόταν ο Προκόπιος. Με απόφαση του Προκοπίου, την οποία συνυπογράφουν τριάντα δύο πολίτες της Βεροίας, επικυρώθηκε εκ νέου η απόφαση περί συγχώνευσης των δύο ενοριών την 30^η Δεκεμβρίου 1879. Για τα επόμενα χρόνια, το νέο μέτρο φαίνεται πως λειτούργησε, όχι όμως χωρίς προβλήματα, καθώς οι κάτοικοι του τμήματος των Ταξιαρχών φαίνεται πως είχαν παράπονα από τους επιτρόπους του αγίου Αντωνίου, τους οποίους κατηγορούσαν για μεροληπτική στάση έναντι των διαφόρων ενοικιαστών. Για το λόγο αυτό, στο τέλος του έτους 1891, ζήτησαν την απόσπαση του τμήματος των Ταξιαρχών από το τμήμα του αγίου Αντωνίου και την επάνοδο στο παλαιό σύστημα αυτοδιοίκησης, αίτημα το οποίο δεν εγκρίθηκε από τη Δημογεροντία της Βεροίας. Με βάση τα διάφορα ιστορικά στοιχεία τα οποία απορρέουν από το αρχειακό υλικό και τη βιβλιογραφία μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτοί που δεν επιθυμούσαν και δεν αποδέχονταν την εφαρμογή της απόφασης συγχώνευσης των δύο τμημάτων, ιδιαίτερα μετά το έτος 1880, ήταν κυρίως οι Βλάχοι ρουμανίζοντες που κατοικούσαν εντός του τμήματος των Ταξιαρχών, τους ναούς και την περιουσία του οποίου ήθελαν να εκμεταλλευθούν για τους δικούς τους ιδιοτελείς σκοπούς και τη δημιουργία ρουμανικής κοινότητας μέσα στη Βεροία. Περισσότερα για το ζήτημα της συγχώνευσης των τμημάτων βλ. Βουδούρης, «Η ένωση», ο.π., 39-42 και Σταματιάδου «Το αντιφέγγισμα», ο.π., 227-229.
- 15 Ενδεικτικά αναφέρεται η περίπτωση του επιτρόπου του ναού των Ταξιαρχών Σταύρου Τουρκοχωρίτη, τον οποίο οι ρουμανίζοντες εμπόδισαν να παραδώσει τους λογαριασμούς του ναού στη Μητρόπολη. Εκτός αυτού, έλαβαν τα κλειδιά του ναού και αποφάσισαν να λειτουργήσουν σε ένα παρεκκλήσι στα ρουμανικά, θέλοντας να δείξουν ότι έχουν υπό την κατοχή τους το ναό και τα βακουφικά κτήματα. Απώτερος στόχος τους δεν ήταν άλλος από το να ισχυριστούν αργότερα ότι εφόσον κατέχουν εκκλησία και κτηματική περιουσία, μπορούσαν να αναγνωριστούν ως αυτόνομη

μητροπολίτη, τόσο προς το γενικό διοικητή Θεσσαλονίκης, όσο και προς τον καϊμακάμη της Βέροιας, όπως αναφέρεται και στο δημοσίευμα της Ακροπόλεως, με αποτέλεσμα οι προπαγανδιστές να διαταχθούν να παραδώσουν τα παρανόμως κατεχόμενα κτήματα. Όπως μεταφέρει και ο συντάκτης η παράδοση δεν έγινε αδιαμαρτύρητα.

Αποκορύφωμα της αντίδρασης των προπαγανδιστών αποτέλεσε η προαναφερόμενη ενέργειά τους και το περιγραφόμενο «πραξικόπημα». Σύμφωνα με το αρχειακό υλικό η ενέργεια των ρουμανιζόντων αφορούσε το ναό του Αγίου Γεωργίου¹⁶, ο οποίος τη δεδομένη στιγμή, λόγω της κατάργησης και της συγχώνευσης της ενορίας των Ταξιαρχών¹⁷ υπαγόταν στην ενορία του Αγίου Αντωνίου¹⁸ και συνέβη το βράδυ του Σαββάτου 18 προς Κυριακή 19 Δεκεμβρίου 1892.

Εκτός από τα στοιχεία της Ακροπόλεως, στα οποία έγινε αναφορά παραπάνω, επιπλέον στοιχεία για το περιστατικό και συγκεκριμένα για την αντίδραση τόσο του ιδίου, όσο και του λαού, παρουσίασε ο μητροπολίτης Κοσμάς σε έκθεσή του προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο¹⁹. Σύμφωνα με τα όσα ανέφερε, μετά την εκδήλωση του «πραξικοπήματος» πλήθος κόσμου συγκεντρώθηκε στον περίβολο του Αγίου Αντωνίου για να διαμαρτυρηθεί, ενώ ορισμένοι πρόκριτοι της πόλης παρουσιάστηκαν στον καϊμακάμη και ζήτησαν την επέμβαση του, προκειμένου να προληφθεί η ρήξη στην πόλη και, επιπλέον, να τιμωρηθούν οι προαπαγανδιστές. Από την πλευρά του, ο μητροπολίτης ενημέρωσε τηλεγραφικά για το περιστατικό το γενικό διοικητή Θεσσαλονίκης, στον οποίο έφτασαν αναφορές και των δύο πλευρών (μητροπολίτη και ρουμανιζόντων), καθώς και του καϊμακάμη της Βέροιας. Τελικά, το επεισόδιο έληξε με τη σύλληψη των στασιαστών ρουμανιζόντων, ενώ λίγο αργότερα, με απόφαση του γενικού διοικητή Θεσσαλονίκης, ο καϊμακάμης έπρεπε να σφραγίσει τα «φιλονικούμενα» παρεκκλήσια. Με νέα απόφαση του ο γενικός διοικητής όριζε να παραλάβει ο καϊμακάμης τα κλειδιά του παρεκκλησίου του Αγίου Γεωργίου και να ζητήσει στοιχεία για την επαγγελματική κατάσταση των Βλάχων κατοίκων της Βέροιας.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι διαπιστώνεται απόκλιση μεταξύ του άρθρου της Ακροπόλεως και του αρχειακού υλικού, όσον αφορά στην έκβαση της υπόθεσης και την τύχη των «φιλονικούμενων» παρεκκλησίων. Όπως αναφέρθηκε ήδη, η Ακρόπολις αναφέρει ότι τα παρεκκλήσια με εντολή του γενικού διοικητή επεστράφησαν στην ορθόδοξη κοινότητα την επόμενη ημέρα. Αντίθετα, από το αρχειακό υλικό δε διαπιστώνεται μια τέτοια θετική έκβαση της υπόθεσης. Σύμφωνα με αυτό, τα παρεκκλήσια «σφραγίστηκαν», τα κλειδιά του αγίου Γεωργίου παραδόθηκαν στον καϊμακάμη και όλοι ανέμεναν τις περαιτέρω αποφάσεις του γενικού διοικητή Θεσσαλονίκης.

Η κατάληψη του παρεκκλησίου του Αγίου Γεωργίου δεν ήταν ούτε η πρώτη, ούτε η μοναδική. Χρόνια νωρίτερα οι προπαγανδιστές είχαν καταλάβει όλα τα παρεκκλήσια της συνοικίας των Ταξιαρχών και τελούσαν τα μυστήρια ανενόχλητοι στα ρουμανικά. Σύμφωνα με τον μητροπολίτη Κοσμά, το παρεκκλήσι του αγίου Γεωργίου ήταν το μεγαλύτερο της συνοικίας των Ταξιαρχών και οι ρουμανίζοντες έδιναν σε αυτό θέση κεντρικού ενοριακού ναού. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η πληροφορία που μεταφέρει ο μητροπολίτης και αναφέρει ότι οι προπαγανδιστές είχαν εγκαταστήσει στο ναό δική τους επιτροπή και δικό τους ιερέα²⁰.

Ως κεντρικός ναός τμήματος, σύμφωνα με το παλιό διοικητικό καθεστώς, το οποίο οι

και ιδιαίτερη εθνοτική ομάδα. Βλ. Ξυνάδας, *Κοσμάς Ευμορφόπουλος*, ο.π., 99.

16 Πρόκειται για το ναό του Αγίου Γεωργίου του Αρχοντος Γραμματικού, για τον οποίο βλ. Παπαζώτος, *Η Βέροια*, 169-170.

17 Στην ενορία των Ταξιαρχών ανήκαν τα εξής παρεκκλήσια: Άγιος Γεώργιος Ταξιαρχών, Άγιος Νικόλαος, Παναγία Χαβιαρά, Άγιος Προκόπιος και Έξω Παναγιά. (Καταγραφή Struk – 1908). Βλ. Παπαζώτος, *Η Βέροια*, 81.

18 Η κατάργηση και συγχώνευση των δύο ενοριών Ταξιαρχών και αγίου Αντωνίου έγινε λόγω εκτεταμένων ζημιών, τις οποίες είχε υποστεί ο ναός των Ταξιαρχών, μετά από επαναλαμβανόμενες σε τακτά διαστήματα πυρκαγιές, για τις οποίες δεν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα να αποκατασταθούν. Περισσότερα βλ. Βουδούρης, «Η Ένωση», ο.π., 38-42 και παραπάνω υπ. 14,

19 Α.Ι.Μ.Β.Ν., *Κ.Ε.Α. 1892*, Α.Π. 26-19/1/1893.

20 Βλ. Ξυνάδας, *Κοσμάς Ευμορφόπουλος*, ο.π., 100 και υπ. 481.

ρουμανίζοντες ήθελαν να επαναφέρουν, το παρεκκλήσι του αγίου Γεωργίου δικαιούταν να έχει κτηματική περιουσία. Κατά το σκεπτικό τους, η περιουσία αυτή τους ανήκε ως ενοριτές και συνεπώς δεν όφειλαν να καταβάλουν κανένα χρηματικό ποσό προς την κοινότητα.

Από όλα τα παραπάνω διαπιστώνεται η συστηματική και οργανωμένη κίνηση της ρουμανικής προπαγάνδας και της ομάδας των «έποικων μισθαρίων άνθρωπαρίων» της Βέροιας, κατά το μητροπολίτη, με απώτερο σκοπό την αναγνώριση ιδιαίτερης εθνοτικής ομάδας μέσα στην πόλη²¹. Η συγκεκριμένη κίνηση θα πρέπει να ενταχθεί μέσα στην ευρύτερη προσπάθεια του ρουμανικού κράτους για αναγνώριση μειονότητας εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Επιπλέον, γίνεται αντιληπτή και η προσπάθεια αντιμετώπισης της προπαγάνδας και των οργάνων από έναν μητροπολίτη, νέο στην ηλικία, με τρόπο σκέψης πολύ διαφορετικό από τους προκατόχους του, ο οποίος μπορεί να ενταχθεί στην τάξη αυτών που επιθυμούσαν την ανανέωση και τη μεταρρύθμιση των κοινοτικών πραγμάτων. Σε γενικές γραμμές, όπως διαπιστώνεται από τον απολογισμό του έργου του μητροπολίτη Κοσμά, υποστηρίζεται ότι αυτός εργάστηκε για την πρόοδο και την ανάπτυξη της κοινότητας μη φοβούμενος τη ρήξη με την προηγούμενη κατάσταση και το παλιό κατεστημένο.

“Έλληνες και Ρωμούνιοι εν Μακεδονία Ρωμουνικά τολμήματα διὰ τούς ναούς

Καί εν αὐτῇ τῇ Βερροίᾳ κατώρθωσεν ὁ Μαργαρίτης νὰ κατασκευάσῃ ρωμουνικὴν κοινότητα, οἱ δὲ ὑπ’ αὐτοῦ μισθωμένοι ὀλίγοι Βλάχοι καταλαμβάνοντες οἰκίας τινὰς διεξεδίκουν καὶ τὰς ἐκκλησίας τῆς συνοικίας ἐκείνης, καὶ κατώρθωσαν ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Προκοπίου νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὰς τελετὰς τὴν ρωμουνικὴν γλῶσσαν, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς δύο ὁμοφύλους τῶν ἱερεῖς. Ὁ νῦν μητροπολίτης Κοσμάς διασκεφθεὶς μετὰ τῶν ἐγκριτέρων πολιτῶν περὶ τῶν πραγμάτων τῆς κοινότητος, συνέταξε κανονισμὸν συζητηθέντα καὶ ἐγκριθέντα ἐν τῇ γενικῇ συνλεύσει. Κατὰ τὸν κανονισμὸν τοῦτον ὅλη ἡ πόλις διηρέθη εἰς τέσσαρα τμήματα, εἰς ἰσαριθμούς δὲ περιωρίσθησαν καὶ αἱ λειτουργούμεναι ἐκκλησίαι, τῶν λοιπῶν κλεισθεισῶν. Οἱ ρωμουνισταί, καθὰ ἐπιστέλλουν εἰς Βυζαντινὴν ἔφημερίδα, ἀντέστησαν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ὑπ’ αὐτῶν κατεχομένων ἐκκλησιῶν μετὰ τῶν κτημάτων αὐτῶν. Ἄλλ’ ὁ μητροπολίτης ἐνεργήσας παρὰ τῷ γενικῷ διοικητῇ Θεσσαλονίκης Ζιχνῆ πασσᾶ, προῦκάλεσαν ἐντόνους πρὸς τὸν καϊμακάμη Βερροίας διαταγὰς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς Μητροπόλεως. Ἄλλὰ τὴν 18 παρελθόντος μηνὸς οἱ ρωμουνισταί συσπειραθέντες κατέλαβον ἐξ’ ἀφόδου τὰς ἐκκλησίας, περὶ ἅς κατοικοῦσιν, ἐξέβασαν τὰς θύρας, καὶ κρούσαντες τὰ τε σήμαντρα καὶ τοὺς κώδωνας ἐτέλεσαν πανηγυρικῶς ἔσπερινόν. Ὁ Μητροπολίτης ἅμα λαβὼν γνῶσιν τοῦ πραξικοπήματος ἔπευσε πάραυτα μετὰ τῶν προκρίτων εἰς τὸ διοικητήριον ἐπιδοὺς δὲ τῷ καϊμακάμη ἔντονον τακρίριον, ἀπήτησε τὴν λῆψιν αὐστηρῶν μέτρων κατὰ τῶν ἐπιδρομέων καὶ ἀρπάγων. Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τῆς ἐπιούσης οὐδὲν εἶχεν ἐνεργηθῆ, ὁ μητροπολίτης ἐπέδωκεν ἔντονον πρὸς τὸν καϊμακάμη διαμαρτύρησιν, ὁ δὲ λαὸς συρεύσας πάντοθεν, ἠπέλει αὐτοδικίαν, τοῦτο δὲ καὶ διεμνήθη δι’ ἐπὶ τούτῳ ἀντιπροσωπείας τῷ καϊμακάμη, δηλωθέντος αὐτῷ ὅτι τῶν συνεπειῶν αὐτὸς θέλει ὑπέχει τὴν εὐθύνην ἐάν μὴ πράξῃ τὰ δέοντα. Μέχρι τῆς τρίτης τῆς νυκτὸς τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν ὁ λαὸς διετέλει ἀνήσυχος, ὅτε ὁ καϊμακάμης, ζητήσας τηλεγραφικῶς ὁδηγίας παρὰ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Θεσσαλονίκης, διετάχθη ὅπως αὐστηρότατα λάβῃ μέτρα πρὸς παράδοσιν ἄνευ ἀναβολῆς τῶν ἀρπαγείσων ἐκκλησιῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο τῇ ἐπιούσῃ Κυριακῇ. Τοιαύτην ἔκβασιν ἔλαβον τὰ ἐν Βερροίᾳ ρωμουνιστικὰ τολμήματα, ἅτινα ἀνακοινοῦνται διὰ μακρᾶς ἐκεῖθεν ἐπιστολῆς, δὲν ἀμφιβάλλομεν δὲ ὅτι τὰ γενόμενα θὰ συνετίσωσι καὶ τὴν ἐκεῖ ρωμουνιστικὴν σπεῖραν, χάριν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας τῶν κατοίκων.

21 Α.Ι.Μ.Β.Ν., Κ.Π.Γ.Σ., 16/7/1895, 67- 69.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Επιμέλεια: Αναστασία Ταναμπάση

ΒΕΡΟΙΑ 16 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1912

Η απελευθέρωση της πόλης
μέσα από κείμενα του 20^{ου} αιώνα

Η Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Νομού Ημαθίας συνεχίζοντας την ερευνητική της προσπάθεια αποφάσισε με την συμπλήρωση ενός αιώνα από την απελευθέρωση της Βέροιας να συμμετέχει στους επετειακούς εορτασμούς εκδίδοντας και κυκλοφορώντας τον παρόντα συλλογικό τόμο. Στόχος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. ήταν να συλλέξει τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα αλλά και να αναδείξει νέα σχετικά με την 16^η Οκτώβρη 1912, την ημέρα που η πόλη μας απαγκιστρώθηκε από την άλλοτε κραταιά οθωμανική αυτοκρατορία και εντάχθηκε στον εθνικό κορμό του ελληνικού κράτους.

Ο υπό παρουσίαση συλλογικός τόμος αποτελείται από τέσσερα μέρη. Στο πρώτο περιλαμβάνονται μελέτες σχετικές με την απελευθέρωση. Πρόκειται για δεκατρία άρθρα πρωτότυπα ή αναδημοσιευμένα από άλλες πηγές, καθώς και από το 2^ο φύλλο των Χρονικών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας της Ε.Μ.Ι.Π.Η. του Οκτώβρη του 2008.

Η πρώτη μελέτη είναι του Προέδρου της Ε.Μ.Ι.Π.Η., Εμμανουήλ

Ευνάδα με τίτλο «Βέροια 16 Οκτωβρίου 1912. Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος». Αξιοποιεί στοιχεία για τη συνύπαρξη των τριών θρησκευτικών κοινοτήτων της Βέροιας κατά τη διάρκεια των οθωμανικών χρόνων, τις προσπάθειες αποτίναξης του οθωμανικού ζυγού, ενώ επικεντρώνεται στη νικηφόρα πορεία του ελληνικού στρατού προς τη Θεσσαλονίκη, το κλίμα που επικρατούσε στη Βέροια πριν εισέλθουν τα ελληνικά στρατεύματα καθώς και τις αντιδράσεις των κατοίκων όταν ο ελληνικός στρατός προέλασε στην πόλη. Η μελέτη ολο-

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΒΕΡΟΙΑ 16 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1912

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΑ
ΑΠΟ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ

ΒΕΡΟΙΑ 2012

κληρώνεται με την παράθεση ενός ημερολογίου της Απελευθέρωσης με τα σημαντικότερα γεγονότα από τις 5 έως τις 26 Οκτωβρίου 1912.

Η γνώση μας για τις κινήσεις του ελληνικού στρατού και την αντίδραση του πληθυσμού της Βέροιας διευρύνεται μέσα από τη μελέτη της Νικολέττας Φλιάταρη με τίτλο «16 Οκτωβρίου 1912. Η απελευθέρωση της Βέροιας μέσα από διηγήσεις αυτοπτών μαρτύρων». Παράτιθενται οι μαρτυρίες του αξιωματικού Σταύρου Κτεναβέα, του πρώην Δημάρχου Βέροιας Αναστασίου Καρατζόγλου, καθώς και του λοχία και πολεμικού ανταποκριτή των Βαλκανικών Πολέμων Σπύρου Μελά.

Στη συνέχεια, ο Στέργιος Λιούλιας παρουσιάζει την «Απελευθέρωση της Βέροιας μέσα από τις ενθυμήσεις παλαιτύπων βιβλίων της πόλης». Πρόκειται για ενθυμήσεις που εντοπίστηκαν σε δύο παλαιύτυπα βιβλία των ιερών ναών Αγίων Αναργύρων και Αγίου Σάββα Κυριωτίσης. Αποτελούν πηγές με ιδιαίτερα σημαντική ιστορική αξία, διότι είναι σύγχρονες με τα γεγονότα, στα οποία αναφέρονται και έχουν γραφεί από καθημερινούς ανθρώπους -πιθανότατα ιερείς- που θέλησαν να καταγράψουν στα ιερά βιβλία το συγκλονιστικό γεγονός της απελευθέρωσης.

Παράλληλα, ο πατέρας Αθανάσιος Βουδούρης αναφέρεται στο κείμενό του στις «Πληροφορίες για την Απελευθέρωση της Βέροιας με βάση τα απομνημονεύματα του Νικολάου Δ. Λιόλιου». Είναι οι παιδικές αναμνήσεις του τελευταίου από την 16^η Οκτώβρη, όπως τις κατέγραψε στα απομνημονεύματά του.

«**Η** απελευθέρωση της Βέροιας μέσα από δημοσιεύματα του αθηναϊκού τύπου» είναι ο τίτλος του άρθρου του Εμμανουήλ Ξυνάδα. Αποτυπώνεται το ιστορικό γεγονός μέσα από τις σελίδες και τις στήλες των αθηναϊκών εφημερίδων «Αθήναι», «Ακρόπολις», «Εμπρός», «Εστία», «Εφημερίς», «Πατρίς» και «Σκριπ».

Από την άλλη πλευρά, το άρθρο της Αναστασίας Ταναμπάση εστιάζει στην «Επέτειο της Απελευθέρωσης της Βέροιας μέσα από τον Τοπικό Τύπο». 21 και 44 χρόνια από την ιστορική εκείνη ημέρα, οι εφημερίδες Αστήρ, Θαρραλέος και Φρουρός της Ημαθίας αποτελούν τους αδιάψευστους μάρτυρες των επετείων της 16^{ης} Οκτώβρη, όπως αυτή γιορτάστηκε κατά τα έτη 1933 και 1956 αντίστοιχα.

Με ένα από τα λιγότερα γνωστά ζητήματα, που αφορούν την απελευθέρωση, ασχολείται ο πατέρας Αθανάσιος Βουδούρης στο κείμενό του με τίτλο «Η Λευκή σημαία που ύψωσαν οι τουρκικές αρχές κατά την ημέρα της απελευθέρωσης της Βέροιας και η μετέπειτα τύχη της». Αφορά το ενθύμιο της ειρηνικής παράδοσης της πόλης μας από τους Τούρκους, του οποίου η τύχη σήμερα δυστυχώς αγνοείται...

Ταυτόχρονα, ο αρχιμανδρίτης Τιμόθεος Χαλκιάς στη μελέτη του με τίτλο «Καλλίνικος Δελικάνης. Ο Μητροπολίτης της Απελευθέρωσης» μάς εκθέτει σημαντικά στοιχεία γύρω από το μητροπολίτη, που βρέθηκε στο μεταίχμιο Οθωμανοκρατίας και ενσωμάτωσης της Βέροιας στο ελληνικό κράτος. Άλλωστε, η συμβολή του Μητροπολίτη Καλλινίκου υπήρξε καθοριστική για την αναίμακτη απελευθέρωση της πόλης μας.

«**Π**αντελεήμων Φωστίνης» τιλοφορείται το επόμενο κείμενο του Εμμανουήλ Ξυνάδα. Αφορά τη χειροτονία και χειροθεσία του εν λόγω ιερωμένου σε Αρχιμανδρίτη, η οποία τελέστηκε την επομένη της απελευθέρωσης, καθώς ο ίδιος συνόδευε τον ελληνικό στρατό στην εκστρατεία για την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Αποτελεί με άλλα λόγια ένα ακόμη άγνωστο στοιχείο των γεγονότων της απελευθέρωσης.

Με αφορμή τη συμπλήρωση των 100 χρόνων η Κουκουρικού Αρίστη στη μελέτη της «Τοπική Ιστορία και Σχολείο» προτείνει για τους μαθητές Δημοτικού ένα ενδεικτικό σχέδιο

εργασίας, με σκοπό την έκδοση σχολικής εφημερίδας αφιερωμένης στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο και στην 16^η Οκτώβρη 1912.

«*Η απελευθέρωση της τουρκοκρατούμενης Βέροιας και η διένεξη Βενιζέλου και βασιλιά Κωνσταντίνου*» είναι η ενδέκατη μελέτη του επετειακού τόμου γραμμένη από το Γεώργιο Χιονίδη. Πρόκειται για μια αναδημοσίευση διαλέξεων του συγγραφέα το 1983. Εκθέτει τα όσα προηγήθηκαν της 16^{ης} Οκτώβρη 1912, όσα διαδραματίστηκαν τη σημαδιακή εκείνη ημέρα και τέλος, τα όσα επακολούθησαν μέχρι την κατάληψη της Θεσσαλονίκης.

Στη συνέχεια, παρατίθεται και μια άλλη ομιλία του Γεωργίου Χιονίδη του 1985 με τίτλο «*Η απελευθέρωση της Βέροιας και της Νάουσας*».

Η δέκατη τρίτη και τελευταία μελέτη είναι του πατέρα Αθανασίου Βουδούρη με τίτλο «*Η Ημαθία λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση της μέσα από τις εντυπώσεις Κυπρίων εθελοντών των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913)*». Παρουσιάζονται πολύτιμα στοιχεία όσον αφορά τη συμμετοχή και τη δράση Κυπρίων εθελοντών στους νικηφόρους για την Ελλάδα Βαλκανικούς πολέμους, μια πτυχή της ιστορίας λιγότερο γνωστή στο ευρύ αναγνωστικό κοινό.

Στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο μέρος του συλλογικού τόμου της Ε.Μ.Ι.Π.Η. παρουσιάζονται κείμενα, τα οποία αποτυπώνουν την πορεία του στρατού, την παραμονή του στη Βέροια και τη ζωή στην πόλη αμέσως μετά την ιστορική εκείνη στιγμή, όπως διασώθηκαν στα απομνημονεύματα, τις διηγήσεις, τα ημερολόγια, τα αρχεία των πρωταγωνιστών, των αυτοπτών και αυτήκων μαρτύρων.

Ειδικότερα, στο δεύτερο μέρος παρατίθενται τα απομνημονεύματα των Ηλία Οικονομόπουλου, Στέλιου Σβαρνόπουλου, Ευάγγελου Στεφανόπουλου, Χασάν Ταχσίν Πασά, Αναστασίου Χριστοδούλου, Στυλιανού Γονατά, Στέφανου Ζάχου, Στράτου Κτεναβέα, Σπύρου Μελά, Θεόδωρου Πάγκαλου, Π. Παναγάκου, Ιωάννη Παπαδάκη-Στάικου, Σταύρου Πολυζωΐδη.

Στο τρίτο μέρος του επετειακού τόμου περιλαμβάνονται αποσπάσματα ημερολογίων κυρίως στρατιωτών, που αφορούν την απελευθέρωση της Βέροιας. Είναι του Ευθυμίου Κατσιάπη, Βασιλείου Βελισσάριου, Φίλιππου Δραγούμη, Κωνσταντίνου Λινάρδου, Μαθιού Μακκά, Ιωάννη Μεταξά, Αποστόλου Πουλόπουλου και της Θάλειας Φλωρά-Καραβία.

Στο τέταρτο μέρος δημοσιεύονται οι επιστολές του στρατιώτη της 2^{ης} Μεραρχίας του Ελληνικού Στρατού, Ιπποκράτη Παπαβασιλείου προς τη σύζυγό του Αλεξάνδρα τις ημέρες της απελευθέρωσης, ενώ στα παραρτήματα παρουσιάζεται πλούσιο αρχειακό και φωτογραφικό υλικό σχετικό με την απελευθέρωση.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφέρω όλους όσους συνέβαλαν στη δημιουργία του συγκεκριμένου συλλογικού τόμου. Τη γενική επιμέλεια έκδοσης είχε ο Πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η., Εμμανουήλ Ξυνάδας. Τις διορθώσεις των κειμένων ανέλαβαν ο Μάριος Σπυρόπουλος και η Αναστασία Ταναμπάση. Τη δακτυλογράφηση των κειμένων έκανε η Ιωάννα Ζιώγα. Τη στοιχειοθεσία και την ηλεκτρονική σελιδοποίησή τους ο Νικόλαος Βουδούρης, ενώ σύμβουλος έκδοσης διετέλεσε ο πατέρας Αθανάσιος Βουδούρης.

Ελπίδα όλων των μελών της Ε.Μ.Ι.Π.Η. είναι ο συγκεκριμένος επετειακός συλλογικός τόμος για την απελευθέρωση της Βέροιας να μη λείπει από τις βιβλιοθήκες των σχολείων αλλά και των σπιτιών της Βέροιας. Διότι το μεγαλύτερο αγαθό της ζωής είναι η ελευθερία και είναι σκόπιμο να θυμόμαστε ότι αυτή καταχτιέται με θυσίες και αγώνες ανυποχώρητους...

ΦΟΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

Επιμέλεια: Ιωάννα Ζιώγα

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ - ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

“Η ΚΑΛΛΙΘΕΑ”

Σε μια από τις μεγαλύτερες και ομορφότερες συνοικίες της Βέροιας, δραστηριοποιείται ο Μορφωτικός- Αθλητικός Σύλλογος Βέροιας “Η Καλλιθέα”.

Ο συνοικισμός της Καλλιθέας είναι από τους πιο ιστορικούς συνοικισμούς της πόλης μας και δημιουργήθηκε περίπου στα μέσα της δεκαετίας του '40. Οι κάτοικοι που προσήλθαν στην περιοχή ήταν κυρίως ποντιακής καταγωγής και ντόπιοι από την περιοχή των Πιερίων.

Με την ανάπτυξη του συνοικισμού, άρχισε να αναπτύσσεται η ιδέα δημιουργίας ενός μορφωτικού συλλόγου που θα αγκάλιαζε όλους τους κατοίκους της περιοχής. Η πρώτη κίνηση για την επίτευξη αυτού του σκοπού έγινε το 1958 με τη δημιουργία του πρώτου συλλόγου με την ονομασία “Φιλοπρόοδος Σύλλογος” και με πρώτο πρόεδρο τον Φάνη Τριανταφυλλίδη, ο οποίος υπήρξε και ο πρώτος Δημοτικός Σύμβουλος της συνοικίας. Ο σύλλογος προωθούσε στόχους που εξυπηρετούσαν τα πνευματικά, πολιτιστικά και κοινωνικά ενδιαφέροντα των κατοίκων της συνοικίας.

Ωστόσο, η δικτατορία του '67 βάζει φρένο στις δράσεις του συλλόγου. Η επιθυμία όμως των κατοίκων για την επαναλειτουργία του συλλόγου παραμένει διακαής. Έτσι, το 1979, ιδρύεται ο “Μορφωτικός - Αθλητικός Σύλλογος Βέροιας - Η Καλλιθέα” με την υπ αριθμ. 109/1979 απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Βέροιας, οι ρίζες του οποίου βρίσκονται στο σύλλογο που προϋπήρχε.

Σκοποί του νέου συλλόγου, σύμφωνα με το καταστατικό του, ήταν να προάγει τον πολιτισμό, το αθλητικό πνεύμα και γενικότερα να προωθεί την κοινωνική επαφή και την επικοινωνία των μελών του με σκοπό την καλλιέργεια και την ανάπτυξη σχέσεων αμοιβαίας γνωριμίας και αλληλεγγύης· να συμπαραστέκεται σε ομοειδή σωματεία, να ενισχύει οικονομικά κάθε φιλανθρωπικό ίδρυμα καθώς και να συσταθεί Τράπεζα Αίματος προς όφελος όχι μόνο των μελών του, αλλά όλων των συνανθρώπων τους.

Στα πρώτα χρόνια του συλλόγου, η προσφορά του υπήρξε τεράστια. Για το λόγο αυτό, σε συνεργασία με φορείς της πόλης, λειτούργησαν πολλά τμήματα όπως: κοπτικής, ραπτικής, κεντήματος, χορωδίας, ζωγραφικής, αρμόνιου, γυμναστικής, ηλεκτρονικών υπολογιστών, φροντιστηριακό, εκμάθησης ποντιακών και άλλων χωρών. Δυστυχώς όμως, σήμερα κάποια από αυτά τα τμήματα δεν λειτουργούν.

Σημαντικότερη δραστηριότητα του Συλλόγου είναι το χορευτικό του, το οποίο μετράει πολλές συμμετοχές σε διάφορες εκδηλώσεις τόσο στον Δήμο και στον ελλαδικό χώρο όσο και στο εξωτερικό. Εξαιρετική παρουσία είχε και η “Καλλιθιώτικη Σκηνή”, με δεκάδες παραστάσεις εντός και εκτός του Νομού, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι διακρίθηκε σε Πανελλήνιο Φεστιβάλ Ερασιτεχνικού Θεάτρου.

Ο σύλλογος διαθέτει Ιματιοθήκη με μεγάλη συλλογή από φορεσιές, δανειστική βιβλιοθήκη με μια ευρεία γκάμα συγγραμμάτων (ποίηση, λογοτεχνία, εγκυκλοπαίδειες κ.α.) ενώ ταυτόχρονα διοργανώνει διαλέξεις και ομιλίες για διάφορα κοινωνικά και εθνικά θέματα. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η “Γιορτή της Μητέρας”, την οποία ο σύλλογος τιμεί κάθε χρόνο σε ειδική εκδήλωση και στην οποία προσφέρει δώρα σε όλες τις μαμάδες.

Το κοινωνικό του έργο, όμως, δεν σταματάει εδώ. Ο Σύλλογος με μια ομάδα εθελοντών, καθαρίζει τις γειτονιές και τις πλατείες της συνοικίας ενώ έχει ιδρύσει Τράπεζα Αίματος (όπως ορίζει και το καταστατικό του) για να μπορεί ανά πάσα στιγμή να βοηθήσει το συνάνθρωπό του.

Ο Σύλλογος “Καλλιθέα” έχει θεσπίσει δυο κορυφαίες εκδηλώσεις. Η πρώτη λαμβάνει χώρα κατά το διήμερο 25 και 26 Ιουλίου προς τιμή της Προστάτιδας της συνοικίας, της Αγίας Παρασκευής, στον υπαίθριο χώρο εκδηλώσεων της συνοικίας, με συμμετοχή πολιτιστικών συλλόγων από ολόκληρη την Ελλάδα.

Η δεύτερη εκδήλωση είναι αθλητική και καθιερώθηκε το 1985 με την ονομασία “Λαϊκός Ανώμαλος Δρόμος Φάνης Τριανταφυλλίδης” με συμμετοχές ατόμων κάθε ηλικίας.

Τέλος, το 2003, ο Γιάννης Α. Μελετίδης συνέγραψε το έργο του με τίτλο “Καλλιθέα, η συνοικία της Βέροιας”. Το συγκεκριμένο βιβλίο αναφέρεται στη συνοικία της Καλλιθέας και παρουσιάζει την ιστορία της, τα αρχαιολογικά ευρήματα, τις γειτονιές, την ιστορία του ποδοσφαίρου στην περιοχή ενώ στο τελευταίο μέρος αναφέρεται διεξοδικά η ίδρυση και η λειτουργία του συλλόγου. Το φωτογραφικό υλικό που παρατίθεται είναι εξίσου ενδιαφέρον.

Η Ε.Μ.Ι.Π.Η. θα ήθελε να ευχαριστήσει προσωπικά τον πρόεδρο του Δ.Σ. του συλλόγου, κ. Τοπαλίδη Κώστα, για όλες τις υπερπολύτιμες πληροφορίες και το υλικό που μας παρείχε καθώς και για την ξενάγηση που μας έκανε στο χώρο του Συλλόγου.

Ευχή μας είναι να συνεχίσει ο σύλλογος το σημαντικό έργο που προσφέρει τόσο στην κοινωνία όσο και στον πολιτισμό παρά τις δύσκολες απαιτήσεις και τις αντιξοότητες της εποχής που διανύουμε.

Για περισσότερες πληροφορίες, μπορείτε να επισκεφτείτε την ιστοσελίδα του συλλόγου: www.maskalitheia.gr, ενώ μπορείτε να επικοινωνήσετε στο τηλέφωνο 23310 28282.

Πεπραγμένα

Γ' Εβδομάδα Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού

α) Παρουσίαση τόμου για την απελευθέρωση της Βέροιας

Από 16 - 21 Σεπτεμβρίου 2013, η Ε.Μ.Ι.Π.Η. διοργάνωσε την Γ' Εβδομάδα Ιστορίας και Πολιτισμού, στην Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας.

Η πρώτη εκδήλωση αφορούσε την παρουσίαση του επετειακού τόμου «Βέροια 16 Οκτωβρίου 1912: Η απελευθέρωση της πόλης μέσα από κείμενα του 20ου αιώνα».

Πρόκειται για έναν τόμο, ο οποίος περιλαμβάνει άρθρα, μελέτες, απομνημονεύματα, ημερολόγια, φωτογραφίες - ντοκουμέντα του Α' Βαλκανικού Πολέμου και μεταγενέστερων ετών, σχετικά με την απελευθέρωση ή την επέτειό της.

Για το βιβλίο και το γενικό κλίμα της εποχής εκείνης, μίλησαν οι Ιάκωβος Μιχαηλίδης, επίκουρος καθηγητής του Α.Π.Θ. (στα αριστερά της φωτογραφίας), ο Νικόλαος Σιώκης, Δρ. Α.Π.Θ. (στα δεξιά) και ο Εμμανουήλ Ξυνάδας, Δρ. Α.Π.Θ. και πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. (στο κέντρο).

Ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης αναφέρθηκε στην περίοδο πριν τους Βαλκανικούς πολέμους και έκανε ιδιαίτερη αναφορά στα δάνεια της Ελλάδας στο τέλος του 19ου αιώνα, που οδήγησαν την Ελλάδα σε άμεση οικονομική εξάρτηση και εποπτεία για πολλές δεκαετίες, ενώ αναφέρθηκε και στην διασπάθιση των δανείων...

Ο Νικόλαος Σιώκης αναφέρθηκε στους Βαλκανικούς Πολέμους, κυρίως στην Δυτική Μακεδονία, και την προέλαση του στρατού στην Κεντρική Μακεδονία.

Τέλος, ο Εμμανουήλ Ξυνάδας, αφού ευχαρίστησε εκ μέρους της Ε.Μ.Ι.Π.Η. τους δύο εισηγητές για την συμμετοχή τους, παρουσίασε τον επετειακό τόμο της Εταιρείας.

Το "παρών" έδωσαν στην εκδήλωση φίλοι της τοπικής ιστορίας, αντιπροσωπεία του Συλλόγου Βλάχων Βέροιας, με επικεφαλής τον πρόεδρο Δημήτρη Πίσκο.

Επίσης, παρέστη ο Αρχιμ. Παύλος Σταματάς, ο επίτιμος πρόεδρος της ΕΜΙΠΗ Παύλος Πυρινός, ο πρόεδρος των "Φίλων Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας" Θόδωρος Καλαϊτζής, ο δικηγόρος Τάσος Μπαρτζώκας κ.α.

β) Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα για μαθητές

Επίσης, την Τετάρτη 18 Σεπτεμβρίου 2013 πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτικό πρόγραμμα για μαθητές, επίσης στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Βέροιας, με θέμα τη Βέροια του Μεσοπολέμου.

γ) Γ' Επιστημονική Ημερίδα "Μιλάμε για τη Βέροια του 20ου αιώνα (1925-1940) - Στη Βέροια του Μεσοπολέμου

Ιδιαίτερα επιτυχημένη, τόσο από άποψη ενδιαφέροντος στις εισηγήσεις, όσο και από συμμετοχής του κοινού, υπήρξε η Γ' Ημερίδα Τοπικής Ιστορίας που διοργανώθηκε από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. το Σάββατο 21/9/2013, στην Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας.

Οι ενδιαφέρουσες εισηγήσεις "ταξίδεψαν" το κοινό σε χρόνια του Μεσοπολέμου (1925-1940), αναδεικνύοντας άγνωστες, εν πολλοίς, πλευρές της Βέροιας και της κοινωνίας της, την προς εξέταση περίοδο και είχαν ως εξής:

Α' Συνεδρία

Πρόεδρος: Ιωάννης Μπέτσας, Επίκ. Καθηγητής Ιστορίας Εκπαίδευσης Πανεπιστ. Δυτ. Μακεδονίας

Ισαΐα Λαζαρίδου, Η Δημοτική Εκπαίδευση στη Βέροια του Μεσοπολέμου (αναγνώστηκε η περίληψη της εισήγησής της, καθώς ανυπέροβλητοι λόγοι δεν της επέτρεψαν να παραστεί)

Θεοδώρα Μαυρίδου, Η Φυσική Αγωγή στο Λάμπειον Γυμνάσιον Ναούσης.

Δημήτριος Καρασάββας, Τα Επαγγέλματα στη Βέροια του Μεσοπολέμου.

π. Αθανάσιος Βουδούρης, «Δια να καθαρισθή η κόπρος του Αυγείου» -Το νέο ρυμοτομικό σχέδιο της Βέροιας και οι πολεοδομικοί μετασχηματισμοί της συνοικίας των Αγίων Αναργύρων κατά την περίοδο 1935 – 1939 μέσα από τα πρακτικά του εκκλησιαστικού συμβουλίου του κεντρικού ενοριακού ναού της.

Β' Συνεδρία

Πρόεδρος: Δημοσθένης Δώδος, Αναπληρωτής Καθηγητής τμήματος Πολιτικών Επιστημών Α.Π.Θ.

Ολυμπία Μπέτσα, Η ίδρυση συλλόγων του βλαχόφωνου πληθυσμού της περιφέρειας Βέροιας και Νάουσας κατά τα έτη 1934 και 1935.

Γεώργιος Λιόλιος, Μια συκοφαντία αίματος στη Βέροια του 1925.

Χρήστος Σκούπρας, Εκλογικοί και επαγγελματικοί ανταγωνισμοί στη Βέροια του Μεσοπολέμου.

Αλέκος Χατζηκώστας, Δημιουργία Σωματείων και Συλλόγων κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας του Μεταξά στην Ημαθία.

Στην Ημερίδα παρέστησαν, μεταξύ άλλων, η Δήμαρχος Βέροιας Χαρούλα Ουσουλτζόγλου, ο προϊστάμενος της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ημαθίας Διονύσης Διαμαντόπουλος, ο περιφερειακός σύμβουλος Δημήτρης Μούρνος, ο Αρχιμ. Παύλος Σταματάς, ο ποιμένας της Ευαγγελικής Εκκλησίας Βέροιας Σταύρος Δεληγιάννης, ο επίτιμος πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. Παύλος Πυρινός, ο ιστορικός της Βέροιας Γιώργος Χιονίδης, ο διευθυντής της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Βέροιας Αντώνης Γκαλίτσιος κ.α.

Επετειακή εκδήλωση - παρουσίαση τόμου για απελευθέρωση Βέροιας

Η παρουσίαση του επετειακού - συλλογικού τόμου της Ε.Μ.Ι.Π.Η. με τίτλο «Βέροια 16 Οκτωβρίου 1912 - Η απελευθέρωση της πόλης μέσα από κείμενα του 20ου αιώνα» πραγματοποιήθηκε το απόγευμα της Τετάρτης 16 Οκτωβρίου 2013, ανήμερα της επετείου της απελευθέρωσης της Βέροιας, στην Αντωνιάδειο Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Βέροιας, σε εκδήλωση με φορείς διοργάνωσης τον Δήμο Βέροιας, την Ιερά Μητρόπολη Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, την ΚΕΠΑ Δ. Βέροιας, τη Δημοτική Βιβλιοθήκη "Θ. Ζωγιοπούλου" και την Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.).

Την παρουσίαση της εκδήλωσης έκανε η υπεύθυνη της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Βέροιας "Θεανώ Ζωγιοπούλου" Παρασκευή Κοτσάλου - Πάπαρη, ενώ χαιρετισμό απηύθυναν η Δήμαρχος Βέροιας Χαρίκλεια Ουσουλτζόγλου, ο Αρχιμ. Ιερεμίας Γεωργαλής, εκ μέρους του Μητροπολίτη Βεροίας, και ο πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. Εμμανούλ Ξυνάδας.

Ακολούθως, ο υποψήφιος διδάκτωρ ΑΠΘ Βασίλειος Δημητριάδης αναφέρθηκε στο χρονικό της απελευθέρωσης, παραθέτοντας ημερολογιακά τα γεγονότα μέχρι και την απελευθέρωση της πόλης της Βέροιας.

Στη συνέχεια, προβλήθηκε βίντεο με μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν τις στιγμές της απελευθέρωσης και άλλα σημαντικά γεγονότα της ιστορίας της Βέροιας, το οποίο παρήγαγε ο Δήμος Βέροιας.

Τέλος, η Αναστασία Ταναμπάση, υποψήφια διδάκτωρ Πανεπιστημίου Δυτ. Μακεδονίας παρουσίασε τον επετειακό τόμο.

Μετά την λήξη της εκδήλωσης, ο πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. ξενάγησε το κοινό της εκδήλωσης στην έκθεση με κειμήλια και έγγραφα της περιόδου της απελευθέρωσης και των ετών που ακολούθησαν, τα οποία προέρχονται από την διαρκή έκθεση "Ιστορικό Πανόραμα", που υπάρχει στον Χώρο Τεχνών.

Ευχαριστήριο της Ε.Μ.Ι.Π.Η. προς τον Επίτιμο Πρόεδρό της για την προώθηση του Επετειακού Τόμου σε σχολικές μονάδες της Βέροιας

Με την παρούσα επιστολή, το Δ.Σ. της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας επιθυμεί να ευχαριστήσει τον Άρχοντα Διδάσκαλο του Ευαγγελίου και Επίτιμο Πρόεδρό της Ε.Μ.Ι.Π.Η. κ. Παύλο Πυρινό, ο οποίος δώρησε αντίτυπα του επετειακού - συλλογικού τόμου "Βέροια 16 Οκτωβρίου 1912. Η Απελευθέρωση της πόλης μέσα από κείμενα του 20ου αιώνα", που εξέδωσε η Ε.Μ.Ι.Π.Η., σε σχολικές μονάδες της Βέροιας.

Ο κ. Πυρινός διδάσκει με το παράδειγμά του, ενδιαφέρεται

για την τοπική μας ιστορία και προσπαθεί με κάθε τρόπο να βοηθήσει στη διάδοσή της, ιδιαίτερα στις νεότερες γενιές. Τέτοιες πρωτοβουλίες και προθέσεις αξίζουν την δημοσιότητα και την επιβράβευσή μας.

Η Ε.Μ.Ι.Π.Η. το 2008 τίμησε τον κ. Πυρινό με το ανώτατο τιμητικό αξίωμα της. Του είχε αποδώσει τον τίτλο του Επιτίμου Προέδρου της αναγνωρίζοντας το έργο και την υποστήριξη του στις δράσεις της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Σήμερα, με την προσφορά του αυτή επιβεβαιώνει για ακόμα μια φορά και αποδεικνύεται αντάξιος του τίτλου που του είχε απονεμηθεί. Σύσσωμο το Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η. εκφράζει την ευαρέσκειά του στο πρόσωπο του κ. Πυρινού και τον ευχαριστεί για ακόμη μία φορά για τα όσα έχει κάνει και συνεχίζει να κάνει για την προαγωγή και διάδοση της Τοπικής Ιστορίας της Ημαθίας και για την έμπρακτη συμπαράστασή του στο έργο της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Εκδήλωση για την επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου

Αναδρομή στην Ημαθία του 1973, αλλά και του συνόλου της 7ετούς δικτατορίας, έκαναν οι συντελεστές της ενδιαφέρουσας εκδήλωσης που διοργάνωσε η Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας, σε συνεργασία με τα Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Ημαθίας, το βράδυ της Δευτέρας 18 Νοεμβρίου 2013.

Η εκδήλωση έγινε στον όμορφο χώρο που στεγάζονται τα ΓΑΚ Ν. Ημαθίας (στη Μπαρμπούτα) και την παρακολούθησαν πλήθος κόσμου.

Στην αρχή της εκδήλωσης, εκ μέρους των διοργανωτών, η Διευθύντρια των ΓΑΚ Ν. Ημαθίας Ελένη Τζαβέλλα και ο πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. Μανώλης Ξυνάδας έκαναν χαιρετισμό, ενώ στη συνέχεια παρουσιάστηκε μαθητική εργασία από μαθητές του 5ου ΓΕΛ Βέροιας, που έγινε υπό την καθοδήγηση της φιλολόγου Ολυμπίας Μπέτσα και την παρουσίασαν οι Νίκη Ζερβού και Γιώτα Ασλάνογλου.

Ακολούθως, ο δημοσιογράφος - συγγραφέας Αλέξος Χατζηκώστας μίλησε για τον Αντιδικταρικό Αγώνα στην Ημαθία, με αναφορές σε συλληφθέντες και βασανισθέντες Ημαθιώτες της περιόδου εκείνης, δύο εκ των οποίων μάλιστα ήταν παρόντες και τους κάλεσε δίπλα του, οι Γιώργος Μουρατίδης και Κώστας Μήττας.

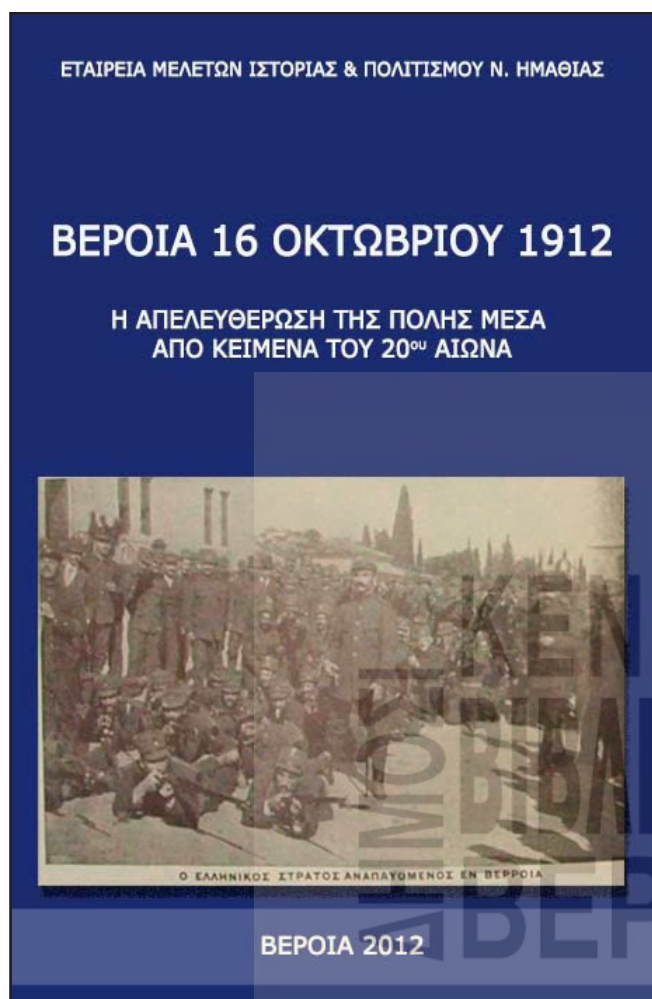

Μάλιστα, όταν έλαβαν τον λόγο οι δύο συλληφθέντες από την Χούντα, η ατμόσφαιρα φορτίστηκε συγκινησιακά, καθώς οι μνήμες - αν και 40 χρόνια μετά - είναι ακόμη νωπές...

Στο τέλος, έλαβαν τον λόγο πολίτες από το κοινό, οι οποίοι αναφέρθηκαν σε επιπλέον μαρτυρίες από την περίοδο.

Βέροια 16 Οκτωβρίου 1912

Η απελευθέρωση της πόλης μέσα από κείμενα του 20ου αιώνα"

Η Νέα έκδοση από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. κυκλοφορεί σε επιλεγμένα βιβλιοπωλεία της Βέροιας: Σχήμα (Αγγέλων 8) – Ηλιοτρόπιο (Τρεμπεσίνας 12) – Επίκαιρο (Βενιζέλου 36) και Πυρινός (Βενιζέλου 50).

Τα περιεχόμενα του τόμου, που αποτελεί μια συλλογή ανέκδοτων και μη, ντοκουμέντων και άρθρων για την απελευθέρωση της Βέροιας και τις περιόδους λίγο πριν και λίγο μετά από αυτή, έχουν ως εξής:

Α. Άρθρα - Μελέτες

- 1) Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Βέροια 16 Οκτωβρίου 1912 - Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος
- 2) Νικολέτα Φλιάταρη, 16 Οκτωβρίου 1912 - Η απελευθέρωση της Βέροιας μέσα από δηγήσεις αυτοπτών μαρτύρων
- 3) Στέργιος Λιούλιας, Η απελευθέρωση της Βέροιας μέσα από ενθυμήσεις παλαιτύπων βιβλίων της πόλης
- 4) π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, Πληροφορίες για την απελευθέρωση της Βέροιας με βάση τα απομνημονεύματα του Νικολάου Δ. Λιόλιου
- 5) Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Η απελευθέρωση της Βέροιας μέσα από δημοσιεύματα του αθηναϊκού τύπου
- 6) Αναστασία Γ. Ταναμπάση, Η επέτειος της απελευθέρωσης της Βέροιας μέσα από τον τοπικό Τύπο
- 7) π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, Η «Λευκή Σημαία» που ύψωσαν οι τουρκικές αρχές κατά την ημέρα της απελευθέρωσης της Βέροιας και η μετέπειτα τύχη της
- 8) Αρχιμ. Τιμόθεος Χαλκιάς, Καλλίνικος Δελικάνης – Ο Μητροπολίτης της απελευθέρωσης
- 9) Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Παντελεήμων Φωστήνης
- 10) Αρίστη Κουκουρικού, Τοπική Ιστορία και Σχολείο
- 11) Γιώργος Χ. Χιονίδης, Η απελευθέρωση της τουρκοκρατούμενης Βέροιας (16.10.1912) και η διένεξη Ε. Βενιζέλου – Κωνσταντίνου
- 12) Γιώργος Χ. Χιονίδης, Η απελευθέρωση της Βέροιας και της Νάουσας
- 13) π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης (από το έργο του Π. Παπαπολυβίου), Η Ημαθία λίγους μήνες μετά την απελευθέρωσή της μέσα από τις εντυπώσεις Κυπρίων εθελοντών των Βαλκανικών Πολέμων (1912 – 1913)

Β. Απομνημονεύματα

- 1) Ηλίας Ι. Οικονομόπουλος, Ιστορία Βαλκανοτουρκικού πολέμου
- 2) Στέλιος Σβαρνόπουλος, Το χρονικό της απελευθέρωσης της Βέροιας - 16 Οκτωβρίου 1912
- 3) Ευάγγελος Στεφανόπουλος, Η λευτεριά 1912
- 4) Χασάν Ταχσιν Πασάς, 15 Οκτωβρίου: Οι επιχειρήσεις της Καστανιάς
- 5) Αναστάσιος Εμμ. Χριστοδούλου, Ή απελευθέρωσις τῆς Βεροίας - 16 Ὀκτωβρίου 1912
- 6) Στυλιανός Γονατάς, Απομνημονεύματα
- 7) Στέφανος Ζάχος, Η απελευθέρωση της Βέροιας
- 8) Στράτος Κτεναβέας, Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος – Μακεδονική εκστρατεία
- 9) Σπύρος Μελάς, Πολεμικά σελίδες, ἀπό τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1912
- 10) Θεόδωρος Πάγκαλος, Απομνημονεύματα - Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912 - 1913
- 11) Π. Παναγάκος, Προέλασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ πρὸς τὴν Βέρροϊαν καὶ τὴν πεδιάδα τῶν Γιαννιτσῶν – Μάχη τῶν Γιαννιτσῶν
- 12) Ιω. Παπαδάκης – Στάικος, Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Βεροίας
- 13) Σταύρος Πολυζωΐδης, Απελευθέρωση Βέροιας 1912

Γ. Ημερολόγια

- 1) Ευθ. Κατσιάπης, Η αφήγηση ενός μαχητή. Το ημερολόγιο του Ευθ. Κατσιάπη Στρατιώτη των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913
- 2) Βασίλειος Αθαν. Βελισσάριος, Ημερολόγιο: 20 Σεπτεμβρίου – 25 Δεκεμβρίου 1912
- 3) Φίλιππος Στεφ. Δραγούμης, Ημερολόγιο – Βαλκανικοί πόλεμοι 1912 -1913
- 4) Κωνσταντίνος Λινάρδος, Ημερολόγιο
- 5) Μαθιός Νικ. Μακκάς, Ημερολόγιο: 30 Σεπτεμβρίου 1912 – 29 Ιανουαρίου 1913
- 6) Ιω. Μεταξάς, Το προσωπικό του ημερολόγιο – Πόλεμοι 12-13
- 7) Απόστ. Πουλόπουλος, Βαλκανοτουρκικός πόλεμος
- 8) Θάλεια Φλωρά – Καραβία, Έντυπώσεις από την Βέρροϊαν

Δ. Επιστολές

- 1) Ιπποκράτης Δημ. Παπαβασιλείου, Γράμματα πρὸς τὴν γυναίκα του Ἀλεξάνδρα - 16 Ὀκτωβρίου 1912 – 20 Ὀκτωβρίου 1913

Παράρτημα Α'

Έγγραφα - Αρχειακό υλικό

Παράρτημα Β'

Φωτογραφικό Υλικό